

Utökade befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem

Ds 2023:20



Regeringskansliet
Socialdepartementet

SOU och Ds finns på [regeringen.se](https://www.regeringen.se) under Rättsliga dokument.

Svara på remiss

Statsrådsberedningen, SB PM 2021:1.

Information för dem som ska svara på remiss finns tillgänglig på [regeringen.se/remisser](https://www.regeringen.se/remisser).

Omslag: Regeringskansliets standard

Tryck och remisshantering: Elanders Sverige AB, Stockholm 2023

ISBN 978-91-525-0661-5 (tryck)

ISBN 978-91-525-0662-2 (pdf)

ISSN 0284-6012

Förord

Den tidigare chefen för Socialdepartementet, statsrådet Lena Hallengren, gav den 31 mars 2022 i uppdrag åt ämnesrådet Charlotte Lönnheim att biträda Socialdepartementet med att utreda vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem. Genom ett tilläggsuppdrag som beslutades den 28 juni 2022 utvidgades uppdraget till att även utreda vissa särskilda befogenheter vid SiS LVM-hem. Från april 2023 har kanslirådet Anna Lindtorp biträtt utredaren. Utredaren har till sin hjälp även haft en arbetsgrupp bestående av representanter från Socialdepartementet och Justitiedepartementet.

Med denna promemoria är uppdraget slutfört.

Stockholm den 14 juni 2023

Charlotte Lönnheim

Innehåll

Förord.....	1
1 Promemorians huvudsakliga innehåll.....	9
2 Lagtext.....	15
2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall.....	15
2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	22
2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.....	29
3 Uppdraget och dess genomförande.....	35
3.1 Uppdragets innehåll.....	35
3.2 Utredningsarbetet.....	37
3.3 Promemorians disposition	37
4 Vård enligt LVU och LVM	39
4.1 LVU	39
4.2 LVM.....	40
5 Sluten ungdomsvård m.m.....	43
5.1 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare	43
5.2 Närmare om sluten ungdomsvård	45

5.2.1	Samverkan mellan socialnämnden och Statens institutionsstyrelse	45
5.2.2	Genomförande av verkställighet av sluten ungdomsvård	46
5.2.3	Utslussning från sluten ungdomsvård	47
5.2.4	Pågående utredningar på området	48
6	Statens institutionsstyrelse och dess verksamhet	49
6.1	Statens institutionsstyrelse	49
6.2	Unga och vuxna som vårdas på SiS	50
6.3	Särskilda befogenheter på SiS	52
7	Sveriges internationella åtaganden	53
7.1	Internationella konventioner i svensk rätt	53
7.2	Barnets rättigheter och andra mänskliga rättigheter	54
7.3	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna	54
7.4	FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)	56
8	Samtal med barn, unga och klienter	61
8.1	Inledning	61
8.2	Besöken och de frågor som ställdes	61
8.2.1	Besöken	61
8.2.2	Frågorna	63
8.3	Frågor om elektroniska kommunikationstjänster	63
8.3.1	Unga som vårdas enligt LVU	63
8.3.2	Unga som verkställer sluten ungdomsvård	65
8.3.3	Klienter som vårdas enligt LVM på LVM-hem	66
8.4	Frågor om besök	68
8.4.1	Unga som vårdas enligt LVU	68
8.4.2	Unga som verkställer sluten ungdomsvård	68

8.4.3	Klienter som vårdas enligt LVM.....	69
9	Säkerhetsklasser	71
9.1	Inledning.....	71
9.2	Säkerhetsarbetet på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem	71
9.3	Regleringen inom Kriminalvården	74
9.4	Reglering inom psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård.....	77
9.5	Reglering av säkerhetsklasser på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem	79
9.6	Kopplingen mellan säkerhetsklass och användandet av elektroniska kommunikationstjänster	81
10	Elektroniska kommunikationstjänster och besök på särskilda ungdomshem och LVM-hem	85
10.1	Yttrandefrihet, informationsfrihet och andra grundläggande rättigheter.....	85
10.2	Regleringen på särskilda ungdomshem och LVM-hem	87
10.2.1	Elektroniska kommunikationstjänster.....	87
10.2.2	Besök.....	97
10.3	Statistik.....	99
10.4	Domar.....	100
10.5	Användning av elektroniska kommunikationstjänster och reglering av besök inom andra områden.....	102
10.5.1	Elektroniska kommunikationstjänster och besök på hem för vård eller boende (HVB).....	102
10.5.2	Elektroniska kommunikationstjänster och besök inom kriminalvården.....	103
10.5.3	Elektroniska kommunikationstjänster och besök inom psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk tvångsvård	108

10.6	Relevanta JO-beslut som rör elektroniska kommunikationstjänster	110
10.7	Tillsynsbeslut från IVO	113
10.8	Vilka är placerade på SiS i dag?	115
10.9	Allmänna utgångspunkter.....	116
10.10	Behov av lagändringar när det gäller elektroniska kommunikationstjänster	119
10.10.1	Behovet av att införa generella inskränkningar när det gäller tillgång till privat teknisk utrustning	121
10.10.2	Generella begränsningar för unga som är dömda till sluten ungdomsvård.....	123
10.10.3	Generella begränsningar för de som vårdas enligt LVU och LVM.....	126
10.10.4	Rätten att stå i förbindelse med annan person genom elektronisk kommunikation och att följa vad som händer i omvärlden	129
10.10.5	Användningen av elektroniska kommunikationstjänster i särskilda ungdomshem och LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller.....	137
10.10.6	Avlyssna eller på annat sätt kontrollera kommunikation.....	141
10.10.7	Tidsobegränsade beslut och omprövning av beslut.....	146
10.10.8	Kontroll av personer som den unge, den dömda eller den intagne vill kommunicera med.....	147
10.11	Besök.....	148
10.11.1	Individuella beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök.....	149
10.11.2	Möjlighet att i förväg kontrollera besökare.....	151
10.11.3	Kroppsvsitation av besökare	152
10.12	Bemyndigande om föreskrifter när det gäller elektroniska kommunikationstjänster och besök.....	154

11	Personuppgiftsbehandling	157
12	Ikraftträdande	165
13	Konsekvenser	167
13.1	Ekonomiska konsekvenser	168
13.2	Konsekvenser för barn och unga	169
13.3	Konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet	171
13.4	Övriga konsekvenser	172
14	Författningskommentar	173
14.1	Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall.....	173
14.2	Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga	182
14.3	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.....	192
Bilaga 1	Uppdrag att utreda vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem.....	201
Bilaga 2	Tilläggsuppdrag till utredningen om vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem (S 2022:C)	219

1 Promemorians huvudsakliga innehåll

Allmänna utgångspunkter

Två av de särskilda befogenheterna som Statens institutionsstyrelse (SiS) har i dag är att begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster och möjligheten att ta emot besök för barn, unga och vuxna som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem. I begreppet elektronisk kommunikationstjänst inbegrips tjänster som möjliggör överföring av tal, fax och data och andra former av kommunikation. Det innebär att t.ex. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas.

Det är viktigt att barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och vuxna som är placerade på SiS LVM-hem, i största möjliga utsträckning får ha kvar sin grundläggande frihet att kunna kommunicera med andra och ta del av information, t.ex. genom en mobiltelefon, surfplatta eller via dator med internetuppkoppling. Det är också viktigt att de kan ta emot besök från familj och vänner.

Användning av elektroniska kommunikationstjänster, t.ex. mobiltelefoner och surfplattor, men även besök kan dock ha betydelse för riskerna att upprätthålla kriminella kontakter och andra olämpliga kontakter. Sådana kontakter kan vidare äventyra vården för den som vårdas enligt 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) på grund av sitt eget beteende eller den som vårdas enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). När det gäller dömda som verkställer slutna ungdomsvård är det nödvändigt att bryta den dömdes kontakter med personer som t.ex. kan uppmana till kriminalitet. Det är också viktigt att skydda brottsoffer. Det finns även andra risker förenade med att använda elektroniska kommunikationstjänster och att ta emot besök, t.ex. risk för att narkotika, mobiltelefoner eller farliga

föremål förs in till ungdomshemmet eller LVM-hemmet. Användning av elektroniska kommunikationstjänster och besök kan också underlätta för den unge, den dömda eller den intagne att kontakta personer utanför hemmet för att planera en avvikning eller fritagning.

Utgångspunkten är att det inte ska vara mer inskränkningar i rättigheterna än vad som är nödvändigt. Mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt får inte vidtas (jfr. 2 kap. 21 § regeringsformen). Inskränkningarna måste också vara förenliga med Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europa-konventionen) och FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

I promemorian lämnas förslag som syftar till att bidra till att säkerställa vården, ordningen och säkerheten på särskilda ungdomshem och LVM-hem och minska risken för avvikningar och fritagningar från sådana hem.

Säkerhetsklasser

SiS arbetar i dag med att dela upp myndighetens särskilda ungdomshem och LVM-hem i olika säkerhetsklasser.

I promemorian föreslås att den som är placerad på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning eller kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Förbud mot egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster på vissa hem

För dömda som verkställer sluten ungdomsvård föreslås att om denne innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertas under den tid som han eller hon verkställer sluten ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem.

Det föreslås även att om den som vårdas med stöd av 3 § LVU på grund av sitt eget beteende eller med stöd av LVM har med sig egen

teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster till hemmet, ska den omhändertas under den tid som den unge eller intagne vårdas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller.

Individuella inskränkningar för de som inte får ha egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster

I dag har SiS möjlighet att fatta individuella beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster när det gäller unga som vårdas enligt 3 § LVU, vuxna som vårdas enligt LVM och unga som verkställer sluten ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). Denna möjlighet för SiS att besluta om individuella inskränkningar föreslås finnas kvar och kan komplettera det generella förbudet mot innehav av egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster.

I promemorian föreslås dock en ytterligare skärpning. Det föreslås att möjligheten för unga som är dömda till sluten ungdomsvård att använda elektroniska kommunikationstjänster ska begränsas till en möjlighet att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Detsamma föreslås gälla för unga som vårdas enligt 3 § LVU på ett särskilt ungdomshem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller och för vuxna som vårdas enligt LVM på ett LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller. Att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation innebär t.ex. användning av mobiltelefoni, fast telefoni, Internet och e-post. Rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation föreslås kunna vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, för den som verkställer sluten ungdomsvård, om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid hemmet, om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället, eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan. När det gäller den som vårdas enligt 3 § LVU eller enligt LVM på ett hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller föreslås att rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation ska kunna vägras och begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras,

om det kan äventyra vården, ordningen eller säkerheten vid hemmet eller vara till skada för den unge eller intagne eller till skada för någon annan.

Elektronisk kommunikation föreslås endast få äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av SiS. Det åligger SiS att tillhandahålla den tekniska utrustning som bedöms som lämplig. Den dömde, den unge eller den intagne föreslås ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

Individuella inskränkningar för de som vårdas enligt LVU eller LVM på SiS-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller

Möjligheten att fatta individuella beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för unga som vårdas enligt 3 § LVU och för vuxna som vårdas enligt LVM på särskilda ungdomshem och LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller finns redan i dag.

Vissa smärre justeringar föreslås på så vis att rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster ska kunna vägras, begränsas, avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om det kan äventyra vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet, eller om det kan vara till skada för den unge, den intagne eller till skada för någon annan.

Avlyssna eller på annat sätt kontrollera kommunikation

I promemorian föreslås att det ska införas en möjlighet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation. Bestämmelsen föreslås gälla dömda till slutet ungdomsvård, unga som vårdas med stöd av 3 § LVU och intagna som vårdas med stöd av LVM.

Besök

Möjligheten för SiS att fatta individuella beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök finns redan i dag. I dag gäller att unga som vårdas enligt 3 § LVU och vuxna som vårdas enligt LVM får ta emot

besök i den utsträckning det är lämpligt men att besök får vägras eller begränsas under vissa förutsättningar (se 15 a § LVU och 33 a § LVM). En liknande bestämmelse finns för de som är dömda till sluten ungdomsvård (se 16 § LSU).

I promemorian föreslås att det ska tydliggöras att besök ska kunna kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt.

Tidsobegränsade beslut och omprövning av beslut

I dag får ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och rätten att ta emot besök gälla i högst 14 dagar. I promemorian föreslås att individuella beslut om inskränkningar vad gäller rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation, rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller rätten att ta emot besök kan vara obegränsade i tid men att beslutet ska omprövas fortlöpande och alltid inom 30 dagar från senaste prövning.

Möjlighet att i förväg kontrollera personer som den unge, den dömda eller den intagne vill ha besök av eller vill kommunicera med

I promemorian föreslås att, om det bedöms nödvändigt för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas, ska det i förväg undersökas om den som kontakten eller besöket ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott. Förslaget gäller unga som vårdas enligt 3 § LVU, vuxna som vårdas enligt LVM och unga som är dömda till sluten ungdomsvård.

Kroppsvisitation av besökare

I promemorian föreslås att ett besök ska få villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl.

Ikraftträdande

Förslagen föreslås träda i kraft den 1 juli 2024.

2 Lagtext

2.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

dels att 25, 33 a, 36 a, 36 b och 44 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas nio nya paragrafer, 33 b–33 j §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

25 §¹

Om beslut har fattats om tvångsvård eller omedelbart omhändertagande enligt denna lag ska Statens institutionsstyrelse efter anmälan av socialnämnden anvisa plats i ett LVM-hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats.

Den som vårdas enligt denna lag får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Statens institutionsstyrelse beslutar om intagning i och om utskrivning från ett LVM-hem.

Statens institutionsstyrelse får besluta att en intagen ska flyttas till ett annat LVM-hem, om det anses lämpligt från vårdsynpunkt.

¹ Senaste lydelse 2018:651.

33 a §²

Den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster samt ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt. Den intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök får dock vägras eller begränsas, om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet.

Ett beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök får gälla i högst 14 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.

Om den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertas under den tid den intagne vårdas på ett sådant hem.

Den intagne får stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan kommunikation får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet, eller
2. den kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan.

Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.

Den intagne ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

33 b §

Den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan

² Senaste lydelse 2018:651.

ske. Sådan användning får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till värden, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet, eller

2. den kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan.

Den intagnes tekniska utrustning som möjliggör användning av elektroniska kommunikationstjänster får omhändertas under den tid beslut enligt första stycket gäller. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den intagne senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

33 c §

Elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

33 d §

Ett beslut om inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 33 a § andra stycket eller att använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 33 b § första stycket ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsätt-

ningar för beslutet ska det upphävas.

33 e §

Vid avlyssning eller vid någon annan kontroll av elektronisk kommunikation enligt 33 a § andra stycket eller 33 b § första stycket ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om kontrollen.

33 f §

Den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Besök får dock vägras eller begränsas, och kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet, eller
2. det kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan.

I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.

33 g §

Ett besök av en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får kontrolleras

endast om advokaten eller den intagne begär det.

33 b §

Ett beslut om inskränkning i rätten att ta emot besök enligt 33 f § första stycket ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

33 i §

Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

33 j §

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas enligt 33 a § andra stycket, 33 b § första stycket eller 33 f § första stycket, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

36 a §³

Tvångsåtgärder enligt 32–35 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, *skall* de användas.

Tvångsåtgärder enligt 32–33 b, 33 f, 33 i och 34–35 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, *ska* de användas.

³ Senaste lydelse 2005:467.

36 b §⁴

I 25, 27, 32 c, 33 och 36 §§ finns bestämmelser om att beslut fattas av Statens institutionsstyrelse. Härutöver fattas beslut enligt 31–32 b och 33 a–35 §§ av Statens institutionsstyrelse.

I 25, 27, 32 c, 33 och 36 §§ finns bestämmelser om att beslut fattas av Statens institutionsstyrelse. Härutöver fattas beslut enligt 31–32 b, 33 a, 33 b, 33 d, 33 f, 33 h–35 §§ av Statens institutionsstyrelse.

Beslut om överflyttning enligt 25 § tredje stycket får förordnas att gälla omedelbart, om det behövs från vårdsynpunkt. Andra beslut av Statens institutionsstyrelse gäller omedelbart om inte något annat förordnas.

44 §⁵

Beslut av Statens institutionsstyrelse enligt denna lag får överklagas av den enskilde till allmän förvaltningsdomstol, om beslutet

1. gäller överflyttning eller avslag på begäran om utskrivning enligt 25 §,

2. innebär inskränkningar i särskilt fall av rätten för den som vistas i hemmet att enligt 33 a § använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök,

2. innebär inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 33 a § andra stycket, använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 33 b § första stycket eller ta emot besök enligt 33 f § första stycket,

3. gäller vård i enskildhet enligt 34 a § eller avskildhet enligt 34 b §, eller

4. gäller förstörande eller försäljning av egendom enligt 36 §.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Andra beslut enligt denna lag av Statens institutionsstyrelse får inte överklagas.

Beslut om läkarundersökning enligt 9 § eller 11 § tredje stycket får inte överklagas.

Beslut om omhändertagande enligt 13 § första eller andra stycket får inte överklagas. Överklagande av rättens beslut om

⁴ Senaste lydelse 2018:651.

⁵ Senaste lydelse 2018:651.

omhändertagande enligt 13 § tredje stycket är inte inskränkt till viss tid.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2024.

2.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

dels att 12, 15 a, 20 a, 20 b och 42 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas tio nya paragrafer, 15 e–n §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §¹

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem.

Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett hem som avses i första stycket ska Statens institutionsstyrelse anvisa plats i ett sådant hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats.

Den unge får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

15 a §²

Den som omfattas av bestämmelserna i 15 § har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster, ta emot besök samt vistas utanför hemmet i den utsträckning det är lämpligt. För den som omfattas av 15 § får rätten att använda elektroniska

Den som omfattas av bestämmelserna i 15 § har, i den utsträckning det är lämpligt, rätt att vistas utanför hemmet under en på förhand bestämd tid, dock högst fyra veckor.

¹ Senaste lydelse 2018:652.

² Senaste lydelse 2018:652.

kommunikationstjänster och ta emot besök vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet. Ett sådant beslut får gälla högst 14 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Den som avses i första stycket får vistas utanför hemmet under en på förhand bestämd tid, dock högst fyra veckor.

Beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök samt beslut om vistelse utanför hemmet fattas av Statens institutionsstyrelse. Beslut om vistelse utanför hemmet ska fattas efter samråd med socialnämnden.

I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.

Beslut om vistelse utanför hemmet fattas av Statens institutionsstyrelse efter samråd med socialnämnden.

15 e §

Om den som omfattas av 15 § och vårdas i ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertas under den tid den unge vårdas på ett sådant hem.

Den unge får stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan

ske. Sådan kommunikation får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, eller

2. den kan vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.

Den unge ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

15 f §

Den som omfattas av 15 § och vårdas i ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan användning får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, eller

2. den kan vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Den unges tekniska utrustning som möjliggör användning av

elektroniska kommunikations-tjänster får omhändertas under den tid beslut gäller enligt första stycket. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den unge senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

15 g §

Elektronisk kommunikation mellan den unge och en advokat som biträder den unge i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

15 h §

Beslut om inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 15 e § andra stycket eller att använda elektroniska kommunikations-tjänster enligt 15 f § första stycket fattas av Statens institutionsstyrelse och ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för ett sådant beslut ska det upphävas.

15 i §

Vid avlyssning eller vid någon annan kontroll av elektronisk kommunikation enligt 15 e § andra stycket eller 15 f § första stycket ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om kontrollen.

15 j §

Den som omfattas av bestämmelserna i 15 § har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Besök får dock vägras eller begränsas, och kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt, om det

1. behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, eller

2. kan vara till skada för den unge eller till skada för någon annan.

I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.

15 k §

Ett besök av en advokat som biträder den unge i en rättslig angelägenhet får kontrolleras endast om advokaten eller den unge begär det.

15 l §

Ett beslut om inskränkning i rätten att ta emot besök enligt 15 j § första stycket fattas av Statens institutionsstyrelse och ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

15 m §

Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

15 n §

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas enligt 15 e § andra stycket, 15 f § första stycket eller 15 j § första stycket, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

20 a §³

Tvångsåtgärder enligt 15–15 d §§ och 17–19 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.

Tvångsåtgärder enligt 15–15 f §§, 15 j §, 15 m § och 17–19 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.

20 b §⁴

I 15 a, 17 c och 18–20 §§ finns bestämmelser om att beslut fattas av Statens institutionsstyrelse. Härutöver fattas beslut enligt 15 och 15 b–17 b §§ av Statens institutionsstyrelse.

I 15 a, 15 b, 15 l, 17 c och 18–20 §§ finns bestämmelser om att beslut fattas av Statens institutionsstyrelse. Härutöver fattas beslut enligt 15, 15 b–15 f, 15 j, 15 m, 15 n och 16–17 b §§ av Statens institutionsstyrelse.

³ Senaste lydelse 2018:652.

⁴ Senaste lydelse 2018:652.

42 §⁵

Beslut av Statens institutionsstyrelse enligt denna lag får överklagas till allmän förvaltningsdomstol, om beslutet gäller

1. inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller mot besök enligt 15 a §,

1. inskränkningar i rätten att *stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 15 e § andra stycket*, använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 15 f § första stycket eller ta emot besök enligt 15 j § första stycket,

2. vård vid en läsbar enhet enligt 15 b §, avskildhet enligt 15 c § eller vård i enskildhet enligt 15 d §,

3. kroppsvisitation eller yttlig kroppsbesiktning enligt 17 §,

4. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv- eller svettprov enligt 17 a §,

5. rumsvisitation enligt 17 b §,

6. övervakning av brev och andra försändelser enligt 19 §, eller

7. förstörande eller försäljning av egendom enligt 20 §.

Överklagande prövas av den förvaltningsrätt som meddelat beslutet om vård.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2024.

⁵ Senaste lydelse 2018:652.

2.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård,

dels att 14 och 16 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas tio nya paragrafer, 16 a–j §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §¹

Verkställigheten ska inledas på en läsbar enhet. Så snart förhållandena medger det, ska den dömde ges möjlighet till vistelse under öppnare former.

Den dömde får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Frågan om den dömde kan ges möjlighet till vistelse under öppnare former ska prövas fortlöpande, dock minst en gång varannan månad.

16 §²

Den dömde har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt. Den dömdes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök får dock vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda

Om den dömde innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertas under den tid den dömde verkställer sluten ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem.

¹ Senaste lydelse 2018:653.

² Senaste lydelse 2018:653.

ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Ett beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller ta emot besök får gälla i högst 14 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

16 a §

Den dömden får stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan kommunikation får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet,

2. den kan motverka den dömdes anpassning i samhället, eller

3. den kan vara till skada för den dömden eller till skada för någon annan.

Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.

16 b §

Elektronisk kommunikation mellan den dömden och en advokat

som biträder den dömde i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

16 c §

Ett beslut om inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

16 d §

Vid avlyssning eller vid någon annan kontroll av elektronisk kommunikation enligt 16 a § första stycket ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om kontrollen.

16 e §

Den dömde har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Den dömdes rätt att ta emot besök får dock vägras eller begränsas, och kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt, om det

1. behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet,

2. kan motverka den dömdes anpassning i samhället, eller

3. kan vara till skada för den dömde eller till skada för någon annan.

16 f §

Ett besök av en advokat som biträder den dömde i en rättslig angelägenhet får kontrolleras endast om advokaten eller den dömde begär det.

16 g §

Ett beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök enligt 16 e § ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

16 h §

Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

16 i §

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas enligt 16 a § första stycket eller 16 e §, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

16 j §

Den dömde ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 2024.

3 Uppdraget och dess genomförande

3.1 Uppdragets innehåll

Jag fick den 31 mars 2022 i uppdrag att biträda Socialdepartementet med att utreda och lämna förslag på åtgärder som syftar till att säkerställa en trygg och säker miljö på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem.

Jag ska

- analysera och ta ställning till om de särskilda befogenheterna som finns i LSU och LVU och som avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök är ändamålsenligt utformade eller behöver förändras, för att barn och unga ska kunna tillgodogöra sig vård, för att vården ska kunna genomföras på ett tryggt och säkert sätt och för att säkerställa en drogfri miljö samt för att förhindra fritagningar och avvikningar,
- överväga och ta ställning till om användandet av elektroniska kommunikationstjänster bör begränsas till den tekniska utrustningen som myndigheten tillhandahåller eller om tillgången till elektroniska kommunikationstjänster på annat sätt bör begränsas med hänsyn till placering och de ungas riskfaktorer,
- överväga och ta ställning till om SiS ska få befogenheter att i förväg kunna kontrollera personer som den som vårdas på ett särskilt ungdomshem har kontakt med, i syfte att kunna bedöma om besök eller elektronisk kommunikation kan tillåtas eller ska kontrolleras,

- överväga och ta ställning till om säkerhetsklasserna ska författningsregleras,
- undersöka möjligheten om restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS särskilda ungdomshem och redovisa för- och nackdelar med en sådan koppling, och
- utarbeta författningsförslag med anledning av ställningstagandena.

I ett tilläggsuppdrag den 28 juni 2022 fick jag i uppdrag att utreda vissa frågor som rör de som vårdas enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) på SiS LVM-hem Enligt uppdraget ska jag

- analysera och ta ställning till om de särskilda befogenheterna som finns i LVM och som avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök är ändamålsenligt utformade eller behöver förändras,
- överväga och ta ställning till om användandet av elektroniska kommunikationstjänster bör begränsas till den tekniska utrustningen som myndigheten tillhandahåller eller om tillgången till elektroniska kommunikationstjänster på annat sätt bör begränsas med hänsyn till placering och de intagnas riskfaktorer,
- överväga och ta ställning till om SiS ska få befogenheter att i förväg kunna kontrollera personer som den som vårdas på ett hem enligt LVM har kontakt med, i syfte att kunna bedöma om besök eller elektronisk kommunikation kan tillåtas eller ska kontrolleras,
- överväga och ta ställning till om säkerhetsklasserna på SiS-hem ska författningsregleras,
- undersöka möjligheten om restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS-hem, redovisa för och nackdelar med en sådan koppling, och

- utarbeta författningsförslag med anledning av ställnings-tagandena.

Uppdrag och tilläggsuppdrag finns med som bilaga 1 och 2.

3.2 Utredningsarbetet

Under utredningstiden har jag haft kontakter med företrädare för Statens institutionsstyrelse, Kriminalvården, Inspektionen för vård och omsorg, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Barnrättsbyrån och ECPAT.

Jag har besökt tre av SiS särskilda ungdomshem och två av SiS LVM-hem där jag har pratat med personal och intervjuat barn, unga och klienter (se kapitel 8).

Till min hjälp har jag haft en arbetsgrupp bestående av representanter från Socialdepartementet och Justitiedepartementet.

3.3 Promemorians disposition

Kapitlen 4-7 innehåller beskrivande texter. I kapitel 4 redogörs för vård enligt LVU och LVM och i kapitel 5 redogörs för slutna ungdomsvård. Kapitel 6 innehåller en beskrivning över Statens institutionsstyrelse och dess verksamhet och i kapitel 7 redogörs för Sveriges internationella åtaganden. I kapitel 8, Samtal med barn, unga och klienter, redogörs för frågor som i förväg skickades ut till några av SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem samt en sammanfattning av svar från de som intervjuades och svarade på frågorna. Kapitlen 9-10 består av skälstexter innehållande bedömningar och förslag. I kapitel 9 finns bedömningar och förslag om säkerhetsklasser. I kapitel 10 behandlas elektroniska kommunikationstjänster och besök. I kapitel 11 finns en beskrivning samt bedömning över hur förslagen förhåller sig till personuppgifts-behandling. I kapitel 12 finns ett avsnitt om ikraftträdande och i kapitel 13 redogörs för förslagets konsekvenser. Avslutningsvis återfinns författningskommentaren i kapitel 15.

4 Vård enligt LVU och LVM

4.1 LVU

Insatser till barn och unga ska i första hand ges på frivillig väg med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL. Om detta inte är möjligt kan lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) bli tillämplig. LVU är en kompletterande lag till SoL och reglerar förutsättningarna för att tvångsvårda den unge. LVU:s tillämpning är knuten till att den unge har ett vård- eller skyddsbehov, som inte kan tillgodoses med frivilliga lösningar. Av 2 § LVU följer att vård ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Av 3 § första stycket LVU följer att vård också ska beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende. Den som är under 18 år ska beredas vård om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § LVU föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge fyllt 15 år, av honom eller henne själv (1 § andra stycket LVU). Vård med stöd av 3 § LVU får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den unges behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den unges samtycke (1 § tredje stycket LVU). Beslut om vård med stöd av LVU meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden (4 § LVU). Socialnämnden får besluta att den unge omedelbart ska omhändertas om det är sannolikt att den unge

behöver beredas vård med stöd av LVU och rättens beslut om vård inte kan avvaktas (6 § LVU).

Vård enligt LVU ska anses påbörjad när den unge på grund av ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU eller ett beslut om vård enligt 2 eller 3 § LVU har placerats utanför sitt eget hem (10 § LVU). Enligt 11 § första stycket LVU bestämmer socialnämnden hur vården av den unge ska ordnas och var den unge ska vistas. Den unge placeras oftast i ett familjehem eller ett hem för vård eller boende (HVB). Enligt 6 kap. 1 § SoL har socialnämnden ett ansvar för att sörja för att bl.a. barn och unga som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem, hem för vård eller boende eller stödboende för barn och unga i åldern 16–20 år (stödboende).

För vård av unga som vårdas på grund av sitt eget beteende enligt 3 § LVU och som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem. Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett sådant hem ska Statens institutionsstyrelse (SiS) anvisa plats i ett sådant hem (12 § LVU).

4.2 LVM

Insatser till missbrukare ska i första hand ges på frivillig väg med stöd av SoL. Om detta inte är möjligt kan lagen (1999:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) bli tillämplig. LVM är en kompletterande lag till SoL och reglerar förutsättningarna för tvångsvård. LVM:s tillämpning är knuten till att den som missbrukar har ett vård- eller skyddsbehov, som inte kan tillgodoses med frivilliga lösningar. Enligt 4 § LVM ska tvångsvård beslutas om någon till följd av fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk och vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt SoL eller på annat sätt. Vidare krävs att den som missbrukar utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eller kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående. Av 5 och 11 §§ LVM följer att det är förvaltningsrätten som beslutar om tvångsvård efter ansökan av socialnämnden. Socialnämnden får enligt 13 § LVM besluta att en missbrukare omedelbart ska omhändertas, om det är sannolikt att

missbrukaren kan beredas vård med stöd av LVM, och rättens beslut om vård inte kan avvaktas på grund av att missbrukaren kan antas få sitt hälsotillstånd allvarligt försämrat, om han eller hon inte får omedelbar vård, eller på grund av att det finns en överhängande risk för att missbrukaren till följd av sitt tillstånd kommer att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Enligt 22 § LVM ska tvångsvård ges på hem som är särskilt avsedda att lämna vård enligt lagen (LVM-hem). För missbrukare som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det enligt 23 § LVM finnas LVM-hem som är anpassade för sådan tillsyn.

Om beslut har fattats om tvångsvård eller omedelbart omhändertagande ska SiS enligt 25 § LVM efter anmälan av socialnämnden anvisa plats i ett LVM-hem. SiS beslutar om intagning i och om utskrivning från ett LVM-hem. SiS får även besluta att en intagen ska flyttas till ett annat LVM-hem, om det anses lämpligt från vårdsynpunkt. Före överflyttning till ett annat hem och före utskrivning ska samråd med socialnämnden ske enligt 26 § LVM.

Enligt 20 § LVM ska tvångsvården upphöra så snart syftet med vården är uppnått och senast när vården har pågått i sex månader (vårdtid).

I januari 2023 lämnade Samsjuklighetsutredningen sitt betänkande Från delar till helhet – Tvångsvården som en del av en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja (SOU 2023:5). Utredningen föreslår i betänkandet hur en ny tvångsvårdslagstiftning ska utformas när det gäller personer som har skadligt bruk eller beroende. Kortfattat går en del av förslagen som utredningen lämnar ut på att vård enligt LVM på statliga institutioner ska ersättas med psykiatrisk vård och sociala stödinsatser i en sammanhållen och personcentrerad vårdkedja. All tvångsvård vid skadligt bruk och beroende ska vara regionernas ansvar. Den slutna tvångsvården ska ges enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård på en sjukvårdsinrättning som drivs av regionen. Detta innebär att LVM föreslås upphöra att gälla.

Betänkandet från Samsjuklighetsutredningen har remitterats och bereds inom Regeringskansliet.

5 Sluten ungdomsvård m.m.

5.1 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

För lagöverträdare som är under 18 år bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård eller till böter.

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomsvård om han eller hon har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453), förkortad SoL, eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU, och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt. Även den som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år får inte dömas till ungdomsvård (32 kap. 1 § första stycket brottsbalken).

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst eller böter, kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet (32 kap. 1 § andra stycket brottsbalken).

Den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjugo och högst etthundrafemtio timmar (32 kap. 2 § första stycket brottsbalken).

Den som har fyllt 18 år när dom meddelas får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år vid denna tidpunkt får inte dömas till ungdomstjänst (32 kap. 2 § andra stycket brottsbalken).

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande (32 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken).

Utgångspunkten enligt praxis är att ungdomstjänst som självständig påföljd kan anses vara tillräckligt ingripande om det fängelsestraff som den unge med hänsyn till bl.a. dennes ålder skulle ha dömts till i det särskilda fallet inte överstiger sex månader (NJA 2007 s. 636).

Den 1 januari 2021 infördes en ny påföljd för unga lagöverträdare, ungdomsövervakning. Den som har begått brott innan han eller hon fyllt 18 år får dömas till ungdomsövervakning i fall där varken ungdomsvård eller ungdomstjänst är tillräckligt ingripande påföljder med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet (32 kap. 3 a § första stycket brottsbalken).

Den som har fyllt 18 år när dom meddelas får dömas till ungdomsövervakning endast om det finns särskilda skäl för det. Den som har fyllt 21 år vid denna tidpunkt får inte dömas till ungdomsövervakning (32 kap. 3 a § andra stycket brottsbalken).

Domstolen får bestämma tiden för påföljden till mellan sex månader och ett år (32 kap. 3 a § tredje stycket brottsbalken). Enligt 2 § lagen (2020:616) om verkställighet av ungdomsövervakning ska kriminalvården ansvara för verkställigheten. Den som döms till påföljden ungdomsövervakning ska bl.a. meddelas föreskrifter om rörelseinskränkningar, som ska bestå i antingen ett förbud att lämna bostaden under helgkvällar och helgnätter eller andra rörelseinskränkningar som till exempel ett förbud att vistas på en viss plats eller inom ett visst område (18 § lagen om verkställighet av ungdomsövervakning). Inskränkningarna ska kontrolleras med fotboja om det inte finns särskilda skäl som talar emot (19 § lagen om verkställighet av ungdomsövervakning).

5.2 Närmare om sluten ungdomsvård

För brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt 18 år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Påföljden ska då i första hand bestämmas till sluten ungdomsvård (30 kap. 5 § och 32 kap. 5 § brottsbalken). Sluten ungdomsvård innebär ett frihetsberövande i lägst 14 dagar och högst fyra år på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem. Regleringen bygger på att ingripandena ska anpassas efter behovet av att främja en gynnsam utveckling hos den unge, samtidigt som den vilar på de principer som påföljdssystemet i övrigt väsentligen grundas på, dvs. proportionalitet, förutsebarhet, konsekvens och likabehandling. Sluten ungdomsvård ska dömas ut enbart när det är motiverat som en reaktion på de brott som den unge har dömts för. Den unges behov av vård ska således inte tillmätas någon betydelse vid påföljdsbestämningen, men får däremot stor betydelse under verkställigheten av påföljden. Den unge ska få adekvat behandling under verkställigheten, och verkställigheten ska ordnas så att orsakerna till den unges kriminalitet kan angripas så effektivt som möjligt. Någon villkorlig frigivning sker inte från sluten ungdomsvård (prop. 1997/98:96 s. 156 f.)

I lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) finns det bestämmelser som reglerar vissa förhållanden under verkställigheten av påföljden sluten ungdomsvård, bl.a. intagning, genomförande av verkställigheten, underrättelse till målsägande och beräkning av verkställighetstid. Sluten ungdomsvård verkställs vid SiS särskilda ungdomshem (se 12 § LVU). Verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen är främst inriktad på vård. Det har därför inte ansetts nödvändigt att i detalj reglera den dömdes rättigheter och skyldigheter på det sätt som görs i den lagstiftning som reglerar verkställigheten av fängelsestraff (prop. 1997/98:96 s. 161).

5.2.1 Samverkan mellan socialnämnden och Statens institutionsstyrelse

SiS ansvarar för verkställigheten av sluten ungdomsvård. Verkställigheten ska utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. Den ska planläggas och genomföras i nära samarbete

med socialnämnden i den dömdes hemort (2 och 3 §§ LSU). En individuellt utformad verkställighetsplan ska upprättas för den dömden enligt 3 § LSU. I samband med att kravet på att en verkställighetsplan ska upprättas lagreglerades, uttalade regeringen följande (prop. 2010/11:107 s. 14):

Utformningen av verkställigheten av påföljden sluten ungdomsvård förutsätter ett väl fungerande samarbete mellan Statens institutionsstyrelse och socialtjänsten. Det är viktigt att samarbetet inleds redan när verkställigheten påbörjas, så att den dömdes behov av insatser och vård under verkställigheten kan identifieras och planeras. Socialtjänsten har ofta tidigare erfarenheter och kunskaper om den dömden som är av betydelse för hur verkställigheten ska utformas. Det är också viktigt att åtgärder som inleds inom ramen för påföljden sluten ungdomsvård kan fortsätta, avslutas och följas upp efter verkställigheten. Samarbetet bör därför även kunna syfta till att hjälpa socialtjänsten att bedöma behovet av insatser efter verkställigheten. Ett nära samarbete mellan Statens institutionsstyrelse och socialtjänsten ger socialtjänstens personal möjlighet att etablera personlig kontakt med den dömden redan under verkställigheten och motivera honom eller henne till att leva ett liv utan kriminalitet. För att socialtjänstens insatser efter avslutad verkställighet ska kunna anpassas till den dömdes behov av stöd och vård är det mycket viktigt att ett väl fungerande samarbete inleds tidigt och fortgår under hela verkställigheten.

5.2.2 Genomförande av verkställighet av sluten ungdomsvård

Verkställigheten inleds med att den dömden tas in på ett särskilt ungdomshem (4 § LSU). Den dömden ska enligt 12 § LSU ges nödvändig vård och behandling och ges tillfälle till utbildning, aktiviteter, förströelse, fysisk träning och vistelse utomhus. Den dömden får hindras att lämna det särskilda ungdomshemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att verkställigheten ska kunna genomföras. Den dömden får också hindras att disponera sitt pass. Den dömdes rörelsefrihet får även inskränkas, när det behövs av hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet (13 § LSU). Verkställigheten ska inledas på en låsbar enhet. Så snart förhållandena medger det, ska den dömden ges möjlighet till vistelse under öppnare former (14 § LSU).

SiS har möjlighet att använda sig av särskilda befogenheter. De särskilda befogenheterna innebär begränsningar i rörelsefrihet,

kontakter med omvärlden eller möjligheter att kontrollera vad som förs in på hemmen (se 13–18 och 18 b §§ LSU).

5.2.3 Utslussning från sluten ungdomsvård

Det är angeläget att steget mellan ungdomshemmet och samhället utanför inte är allt för stort. En planerad utslussning ska därför vara en normal del av påföljden. Utslussningen ska ske successivt och vara mer omfattande vid slutet av verkställigheten.

Den dömda ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja hans eller hennes anpassning i samhället eller om det finns andra särskilda skäl (18 § LSU). Begreppet vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet används som en samlad beteckning för flera olika alternativ, t.ex. en kortare permission vid ett visst tillfälle eller en sammanhängande permission under flera dygn. Det kan också vara fråga om att den dömda medges vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet för att delta i dagliga aktiviteter som kan antas underlätta anpassningen till samhället, såsom behandling, utbildning eller annan liknande verksamhet. Det är även möjligt att placera den dömda utanför det särskilda ungdomshemmet. Placeringen ska vara förenad med någon slags strukturerad verksamhet vars syfte är att främja den unges anpassning i samhället. Placering får inte ske i eget boende eller i föräldrahemmet, eftersom en sådan placering skulle riskera att urholka den frihetsberövande påföljdens innehåll (prop. 1997/98:96 s. 168). En placering utanför det särskilda ungdomshemmet sker endast i ett fåtal fall per år.

Enligt 18 § LSU får ett tillstånd att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet förenas med de villkor som behövs. Vid vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet får elektroniska hjälpmedel användas för att kontrollera villkor som ställts om var den dömda ska befinna sig (18 § andra stycket LSU). Begreppet elektroniska hjälpmedel används bl.a. i 10 kap. 5 § fängelselagen (2010:610) och har samma innebörd i de båda lagarna (prop. 2010/11:107 s. 27). Det rör sig alltså om s.k. fotboja.

Kontroll med elektroniska hjälpmedel kan bli aktuellt såväl vid kortare vistelser utanför institutionen, t.ex. för att möjliggöra att

den dömde kan genomföra en praktiktjänstgöring eller fritidsaktivitet, som vid längre vistelser utanför institutionen, t.ex. då den dömde placeras i familjehem. Det ligger i sakens natur att elektronisk övervakning inte ska användas annat än när det behövs och att behovet ska prövas mot proportionalitetsregeln i 18 b §. Om kontroll i det enskilda fallet kan tillgodoses genom medföljande personal, t.ex. vid en kortare dagpermission, finns således inte behov av elektronisk övervakning.

Socialtjänstförordningen (2001:937) innehåller vissa administrativa bestämmelser som gäller bl.a. verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen. Det är socialnämndens ansvar att tillgodose det särskilda behov och stöd som den unge kan ha efter att ha avtjänat sluten ungdomsvård. Fortsatta insatser kan då beslutas med stöd av SoL eller LVU.

5.2.4 Pågående utredningar på området

En särskild utredare fick i november 2021 i uppdrag att göra en översyn av regleringen om frihetsberövande påföljder för lagöverträdare under 18 år och föreslå lämpliga förändringar. Utgångspunkten för översynen är behovet av en ordning som möjliggör tillräckligt ingripande reaktioner vid mycket allvarlig brottslighet, innefattande adekvata återfallsförebyggande åtgärder och som säkerställer en trygg och säker miljö. I uppdraget ingår att särskilt överväga vilken myndighet som är bäst lämpad att ansvara för verkställigheten av den eller de frihetsberövande påföljder som föreslås användas. Uppdraget ska redovisas senast den 3 augusti 2023.

6 Statens institutionsstyrelse och dess verksamhet

6.1 Statens institutionsstyrelse

Statens institutionsstyrelse (SiS) är en myndighet som verkar på uppdrag av regeringen. SiS uppdrag är att bedriva tvångsvård av barn och ungdomar med allvarliga sociala eller psykosociala problem och vuxna med missbruksproblematik. SiS verkställer också påföljden sluten ungdomsvård, samt tar emot barn, unga och vuxna för frivillig vård, även om det sistnämnda är mycket ovanligt.

Verkställigheten av sluten ungdomsvård är en straffrättslig påföljd som kan dömas ut för allvarlig brottslighet som begåtts före 18 års ålder. Påföljden sluten ungdomsvård regleras i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). Barn och unga kan även placeras på SiS enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Vuxna med missbruksproblem kan placeras på SiS i så kallade LVM-hem enligt 22 och 23 §§ lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) eller med stöd av SoL.

Enligt 12 § första stycket LVU ska det finnas särskilda ungdomshem för unga som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn. Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett särskilt ungdomshem ska SiS anvisa plats i ett sådant hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats enligt 12 § andra stycket LVU.

Enligt 3 § första stycket LVU ska vård beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende, de s.k. beteendefallen. Vård ska också enligt 3 § andra stycket LVU beslutas

om den som dömts till sluten ungdomsvård enligt 32 kap. 5 § brottsbalken vid verkställighetens slut bedöms vara i uppenbart behov av fortsatt vård för att inte löpa sådan risk som avses i första stycket.

Enligt 22 § LVM ska tvångsvård lämnas genom hem som är särskilt avsedda att lämna vård enligt lagen (LVM-hem). För missbrukare som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det enligt 23 § LVM finnas LVM-hem som är anpassade för sådan tillsyn. Av 25 § LVM följer att om beslut har fattats om tvångsvård eller omedelbart omhändertagande enligt LVM ska SiS efter anmälan av socialnämnden anvisa plats i ett LVM-hem. I akuta situationer ska SiS omedelbart anvisa en sådan plats.

Enligt 4 § LVM ska tvångsvård beslutas om någon till följd av fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk och vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt SoL eller på annat sätt. Vidare krävs att den som missbrukar utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eller kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Av 4 § förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse följer att myndigheten ska utforma sin verksamhet så att den utgår från flickor och pojkar samt kvinnor och mäns villkor och behov. Inför beslut eller andra åtgärder som kan röra barn ska konsekvenserna för barnet bedömas och särskild hänsyn ska tas till barnets bästa.

6.2 Unga och vuxna som vårdas på SiS

På de särskilda ungdomshemmen vistas barn och unga som behöver vård enligt 3 § LVU på grund av sitt eget beteende. Även barn och unga som behöver vård enligt 2 § LVU med anledning av brister i hemmiljön eller de som vårdas frivilligt med stöd av SoL kan emellertid placeras på ett särskilt ungdomshem. Detta är dock mycket ovanligt.

Barn och unga som vårdas på SiS särskilda ungdomshem har ofta en allvarlig och komplex problembild som kan bestå av drogmissbruk, impulsivt temperament, psykiska och

psykosomatiska besvär samt utagerande och kriminellt beteende. Familjeförhållanden, vänskapskrets och omgivande miljö har ofta haft inverkan på deras nuvarande situation. På ungdomshemmen vårdas även de unga som dömts till slutna ungdomsvård. Samma problematik kan göra sig gällande för denna grupp av unga och under verkställigheten av den slutna ungdomsvården får de unga som är föremål för verkställighet av slutna ungdomsvård behovsanpassade vård- och behandlingsinsatser.

Ur SiS årsredovisning för 2022:

De barn och ungdomar som placeras hos SiS har ofta omfattande och komplexa vårdbehov. Inte sällan kommer ungdomarna från socialt utsatta miljöer och har haft problem under stora delar av sin uppväxt kopplat till familj, skola eller vänner. Många lider av psykisk ohälsa eller har neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. En studie från Socialstyrelsen (Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov, 2019) visar att 40 procent av de placerade barnen hade haft ett akut psykiatriskt tillstånd under de senaste sex månaderna, exempelvis suicidförsök eller självskaдебeteende, samt att flickorna överlag hade en sämre psykisk hälsa. Socialstyrelsens studie visade också att 71 procent av de placerade ungdomarna på SiS hade minst en fastställd diagnos.

Ungdomar som placeras vid SiS enligt LVU kan ha flera orsaker till placeringen. Den vanligast förekommande orsaken som anges i ansökningarna från socialtjänsten är socialt nedbrytande beteende. Det gäller nio av tio flickor och drygt sex av tio pojkar. Nära två tredjedelar är placerade med anledning av missbruk, flickor och pojkar i lika stor utsträckning. Kriminalitet är en placeringsorsak för 69 procent av pojkarna och 14 procent av flickorna.

På LVM-hemmen vårdas personer som ofta lider av samsjuklighet med stora psykiatriska och somatiska vårdbehov och merparten har problem inom ett flertal områden i livet. Den som ges vård på ett LVM-hem får det med stöd av 4 eller 13 §§ LVM. Tvångsvården ska enligt 20 § LVM upphöra så snart syftet med vården är uppnått och senast när vården har pågått i sex månader. Enligt 27 § LVM ska SiS, så snart det kan ske med hänsyn till den planerade vården, besluta att den intagne ska beredas tillfälle att vistas utanför LVM-hemmet för vård i annan form. LVM-hemmen tar också emot ett mindre antal personer som får vård under några dagar på frivillig väg enligt SoL,

exempelvis i samband med att LVM-vården avslutas och personen inväntar plats på HVB-hem.

Ur SiS årsredovisning för 2022:

Många klienter har de senaste sex månaderna innan placering befunnit sig i en socialt utsatt situation. Exempelvis har många fått försörjningsstöd eller försörjt sig genom kriminalitet. Det är inte heller ovanligt att klienterna har varit bostadslösa. Många har tidigare varit i kontakt med psykiatri och den somatiska ohälsan är stor hos målgruppen. Missbruk av alkohol är den vanligaste placeringsorsaken totalt sett och den vanligaste orsaken som anges för män. För kvinnor är missbruk av centralstimulerande medel en något vanligare orsak än alkohol.

6.3 Särskilda befogenheter på SiS

Barn och unga som vistas på de särskilda ungdomshemmen och vuxna som vistas på LVM-hemmen kan ha en problematik som innebär att det finns behov av att i vissa situationer kunna vidta tvångsåtgärder för att kunna genomföra vården eller för att upprätthålla ordningen och säkerheten vid hemmen. SiS har därför särskilda befogenheter som i vissa situationer får användas. Dessa regleras i 15–20 §§ LVU, 14 a–17 a §§ LSU och 31–36 §§ LVM. De särskilda befogenheterna innebär bl.a. begränsningar i rörelsefrihet, kontakter med omvärlden eller möjligheter att kontrollera vad som förs in på hemmen.

Av 20 a § LVU följer att tvångsåtgärder får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. Proportionalitetsprincipen innebär att en tvångsåtgärd i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet ska stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Skälen för att vidta en tvångsåtgärd ska ställas i relation till de olägenheter ingripandet innebär för den enskilde, med beaktande bland annat av integritet och självbestämmande. Proportionalitetsprincipen återfinns även i LSU och LVM (se 18 b § LSU och 36 a § LVM).

7 Sveriges internationella åtaganden

7.1 Internationella konventioner i svensk rätt

En konvention är ett juridiskt bindande avtal och en typ av internationell överenskommelse mellan stater som tillträtt densamma. Genom ratificering av en konvention blir en stat folkrättsligt bunden av den och Sverige är därför, liksom övriga konventionsstater, skyldigt att fullgöra förpliktelser enligt de konventioner landet har tillträtt.

Det vanligaste förekommande sättet att införliva internationella överenskommelser, såsom en konvention, i svensk rätt är genom transformering. Transformering innebär att, i den utsträckning det anses behövt, införa eller ändra svenska bestämmelser så att de överensstämmer med konventionens bestämmelser. Nära kopplat till införlivande genom transformering är konstaterande av normharmoni, dvs. att innehållet i svensk rätt redan överensstämmer med konventionen vilket innebär att några lagändringar inte behövs. Ett ytterligare sätt för införlivande är inkorporering, som innebär att en lag stiftas som föreskriver att den aktuella konventionen, eller vissa delar av konventionen, ska gälla som lag i Sverige.

Den omständigheten att Sverige som stat har ratificerat en konvention och gentemot andra stater och internationella organisationer har åtagit sig att följa denna, medför att den svenska lagstiftaren har en skyldighet att se till att den interna rätten stämmer överens med de internationella åtagandena.

7.2 Barnets rättigheter och andra mänskliga rättigheter

De rättigheter barn har är en del av de mänskliga rättigheter som under lång tid fastställts och kodifierats genom olika internationella överenskommelser. De mänskliga rättigheterna, som alltså även gäller barn, finns uttryckta i ett flertal instrument, däribland FN:s kärnkonventioner om mänskliga rättigheter, Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna och Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

Även om de mänskliga rättigheterna är universella och gäller lika för alla så kan det ibland finnas hinder som försvårar för individer inom vissa grupper att kunna tillgodogöra sig sina rättigheter. Det har därför utvecklats ett antal instrument till skydd för individer på områden inom vilka det visat sig finnas ett särskilt skyddsbehov. Till instrumenten hör bl.a. FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen), se Ds 2019:23 s. 10-11.

7.3 Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Inom Europarådets ram utarbetades Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Europakonventionen öppnades för undertecknande den 4 november 1950 och trädde i kraft den 3 september 1953. Sverige undertecknade konventionen den 28 november 1950 och ratificerade den ett drygt år senare, den 4 februari 1952.

Den 1 januari 1995 inkorporerades Europakonventionen genom en särskild lag, lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, (prop. 1993/94:117).

I lagen föreskrivs att Europakonventionen och dess tilläggsprotokoll ska gälla som lag i Sverige. Samtidigt infördes en bestämmelse i regeringsformen om att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av

Europakonventionen. Denna bestämmelse återfinns numera i 2 kap. 19 § regeringsformen. Konventionen fick därmed grundlagsstatus, vilket innebär att den skiljer sig från andra konventioner som Sverige har ratificerat, t.ex. barnkonventionen (se avsnitt 7.4).

Finner en domstol att en föreskrift står i strid med en bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning får föreskriften inte tillämpas (11 kap. 14 § regeringsformen). Detta innebär att om en domstol anser att en bestämmelse i en föreskrift står i strid med Europakonventionen får den inte tillämpas.

Om ett offentligt organ finner att en föreskrift står i strid med en bestämmelse i grundlag eller annan överordnad författning får föreskriften inte tillämpas (12 kap. 10 § regeringsformen). Detta innebär att om en myndighet anser att en bestämmelse i en föreskrift står i strid med Europakonventionen får den inte tillämpas.

Något som också skiljer Europakonventionen från andra internationella konventioner är att enskilda har getts klagorätt till en gemensam domstol, Europadomstolen, som har behörighet att meddela för svarandestaten folkrättsligt bindande domar. Den som anser sig ha blivit utsatt för en kränkning av rättigheterna enligt konventionen har således möjlighet att vända sig till Europadomstolen och få sin sak prövad efter det att nationella rättsmedel är uttömda.

I Europakonventionen, inklusive de tilläggsprotokoll till konventionen som har tillkommit genom åren, anges de materiella fri- och rättigheter som omfattas av konventionens tillämpningsområde.

Enligt artikel 8.1 i Europakonventionen har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Enligt artikel 8.2 får offentlig myndighet inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska västånd, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Enligt artikel 10.1 har var och en rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning och oberoende av territoriella gränser. Eftersom utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas

sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten, den territoriella integriteten eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott och till skydd för bl.a. hälsa eller moral (artikel 10.2).

Enligt artikel 1 i protokoll till Europakonventionen ska varje fysisk eller juridisk person ha rätt till respekt för sin egendom. Ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatsar.

7.4 FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)

Barnkonventionen antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Sverige ratificerade konventionen 1990. Konventionen trädde i kraft i Sverige den 2 september 1990 (prop. 1989/90:107).

Som exempel på lagstiftning som har omarbetats utifrån barnkonventionens bestämmelser kan nämnas lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Barnkonventionen inkorporerades som svensk lag den 1 januari 2020 då lagen (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter trädde i kraft.

Regeringen uttalade i propositionen Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter (prop. 2017/18:186) att det i samband med en inkorporering av barnkonventionen behövs en ökad kunskap om konventionen för att säkerställa att barnets rättigheter tas tillvara i rättstillämpningen och att en vägledning borde tas fram som kan utgöra ett stöd vid tolkning och tillämpning av barnkonventionen. I propositionen gjorde regeringen vidare bedömningen att fortsatt transformering av barnkonventionen krävs. En vägledning togs fram i form av en departementspromemoria, Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter (Ds 2019:23). Sedan 2017 pågår även ett kunskapslyft för barnets rättigheter i syfte att höja

kompetensen om barnkonventionen och dess tillämpning i kommuner och regioner samt statliga myndigheter.

En särskild utredare gavs i mars 2018 i uppdrag att genomföra en kartläggning för att belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen. Kartläggningen syftade till att ge ett stöd i det fortsatta arbetet med transformering av barnkonventionens bestämmelser inom olika rättsområden. Utredningen antog namnet Barnkonventionsutredningen. I november 2020 överlämnade utredningen betänkandet Barnkonventionen och svensk rätt (SOU 2020:63).

Konventionens närmare innehåll och aktuella artiklar

Barnkonventionen innehåller fyra grundprinciper som ska vara vägledande för hur helheten i barnkonventionen ska tolkas: barnets rätt till icke-diskriminering, lika värde och rätt att inte diskrimineras (artikel 2), barnets bästa (artikel 3), rätten till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) och barnets rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade (artikel 12). Ett barnrättsbaserat synsätt, som utgör kärnan i barnkonventionen, innebär att varje barn ska ses som bärare av rättigheter. Ett sådant synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med individuell personlighet, egna behov och intressen och en personlig integritet. Det blir särskilt tydligt i situationer där barn på olika sätt är utsatta och kan ha svårt att ta till vara sina rättigheter (jfr. prop. 2017/18:186 s. 59).

När det gäller grundprincipen barnets bästa i artikel 3 ska vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa (artikel 3.1). Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har juridiskt ansvar för barnet, och ska för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder och administrativa åtgärder (artikel 3.2).

I detta sammanhang kan även barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 14 om barnets rätt att i första hand få beaktat vad som bedöms vara barnets bästa nämnas. Kommittén uttalar bl.a. att principen om barnets bästa ska användas som ett tillvägagångssätt i beslutsprocesser i mål och ärenden som rör barn. Kommitténs rekommendationer och allmänna kommentarer har inte folkrättslig status som rättskälla och är inte juridiskt bindande för konventionsstaterna.

Konventionsstaterna ska tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12.1) För detta ändamål ska barnet, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet, särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom en företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med nationella procedurregler (artikel 12.2).

Enligt artikel 13.1 ska barnet ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, ta emot och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer. Utövandet av denna rätt får underkastas vissa inskränkningar men endast sådana som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att respektera andra personers rättigheter eller anseende, eller för att skydda den nationella säkerheten, rättsordningens grunder (ordre public) eller folkhälsan eller den allmänna moralen (artikel 13.2).

I detta sammanhang kan även barnrättskommitténs allmänna kommentar nr 25 Om barn i digitala miljöer nämnas. I punkt 50 i kommentaren anges bl.a. att konventionsstaterna bör se till att barn får tillgång till information i den digitala miljön och att utövandet av den rätten begränsas bara när det föreskrivs i lag och krävs av de skäl som anges i artikel 13 i konventionen. I punkt 58 nämns att barns rätt till yttrandefrihet innefattar friheten att söka, ta emot och sprida information och idéer av alla slag via medier de själva väljer. I punkt 59 anges att alla begränsningar av barns rätt till yttrandefrihet i den digitala miljön, såsom filter, inklusive säkerhetsåtgärder, bör vara lagliga, nödvändiga och proportionerliga.

Kommitténs rekommendationer och allmänna kommentarer har inte folkrättslig status som rättskälla och är inte juridiskt bindande för konventionsstaterna. Uttalanden från konventionskommittéer som barnrättskommittén har dock med tiden fått en relativt stark ställning som tolkningsmedel för bl.a. nationella och internationella domstolar. Konventionsstaterna har också genom att tillträda barnkonventionen erkänt barnrättskommitténs mandat att ganska de framsteg som gjorts av konventionsstaterna i fråga om förverkligandet av skyldigheterna enligt konventionen. Rekommendationer och allmänna kommentarer från barnrättskommittén kan därför utgöra ett viktigt stöd och ge viss vägledning vid tolkning och tillämpning av barnkonventionen (prop. 2017/18:186 s. 84).

Inget barn får utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens och inte heller för olagliga angrepp på sin heder och sitt anseende (artikel 16.1). Barnet har rätt till lagens skydd mot sådana ingripanden eller angrepp (artikel 16.2).

Ett barn som tillfälligt eller varaktigt berövats sin familjemiljö, eller som för sitt eget bästa inte kan tillåtas stanna kvar i denna miljö, ska ha rätt till särskilt skydd och stöd från statens sida (artikel 20.1).

Konventionsstaterna ska i enlighet med sin nationella lagstiftning säkerställa alternativt omvårdnad för ett sådant barn (artikel 20.2).

Konventionsstaterna erkänner rätten för ett barn som har omhändertagits av behöriga myndigheter för omvårdnad, skydd eller behandling av sin fysiska eller psykiska hälsa till regelbunden översyn av den behandling som barnet får och alla andra omständigheter som rör barnets omhändertagande (artikel 25).

Konventionsstaterna ska skydda barnet mot alla andra former av utnyttjande som kan skada barnet i något avseende (artikel 36).

När det gäller frihetsberövade barn ska de enligt artikel 37.c i barnkonventionen behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Vidare ska barnet ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök, utom i undantagsfall. Av regel 61 i FN:s regler för skydd av frihetsberövade ungdomar (Havannareglerna) framgår att varje ungdom bör ha rätt att kommunicera, skriftligen eller via telefon, minst två gånger per vecka med någon som ungdomen själv valt, såvida inte lagen

begränsat detta. Varje ungdom bör också ha rätt att ta emot korrespondens, enligt reglerna.

Enligt artikel 33 ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga åtgärder, inklusive lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder, för att skydda barn från olaglig användning av narkotika och psykotropa ämnen såsom dessa definieras i tillämpliga internationella fördrag och för att förhindra att barn utnyttjas i den olagliga framställningen av och handeln med sådana ämnen.

Enligt artikel 19.1. ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder, administrativa, sociala och utbildningsmässiga åtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, inklusive sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavarens eller annan persons vård.

Enligt artikel 34 åtar sig konventionsstaterna att skydda barnet mot alla former av sexuellt utnyttjande och sexuella övergrepp. För detta ändamål ska konventionsstaterna särskilt vidta alla lämpliga nationella, bilaterala och multilaterala åtgärder för att förhindra: a) att ett barn förmås eller tvingas att delta i en olaglig sexuell handling, b) att barn utnyttjas för prostitution eller annan olaglig sexuell verksamhet, c) att barn utnyttjas i pornografiska föreställningar och i pornografiskt material.

8 Samtal med barn, unga och klienter

8.1 Inledning

I mitt uppdrag ingår, i den utsträckning det behövs, att samråda med och inhämta upplysningar från berörda barn och unga. Eftersom utredningsuppdraget har utvidgats till att också omfatta vissa frågor som rör SiS LVM-hem har jag bedömt att även upplysningar och synpunkter från intagna som vårdas vid SiS LVM-hem bör inhämtas. I lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) benämns de som vårdas enligt lagen för ”intagna”. I detta avsnitt benämns de som vårdas enligt LVM för ”klienter”.

I syfte att inhämta upplysningar från barn, unga och klienter har jag besökt två av SiS särskilda ungdomshem och två av SiS LVM-hem.

Det ena ungdomshemmet tar emot flickor och det andra pojkar medan båda tar emot icke-skolpliktiga ungdomar, dvs. ungdomar som är mellan 16 och 21 år. Av de två LVM-hemmen tar det ena emot yngre kvinnor och det andra tar emot särskilt vårdkrävande män som sin målgrupp. Inom LVM-vården är alla över 18 år. Nedan redogörs närmare för besöken, de frågor som ställdes samt ungdomarnas och klienternas synpunkter på de frågor som ställdes.

8.2 Besöken och de frågor som ställdes

8.2.1 Besöken

Besöken ägde rum i december 2022 och vid intervjuerna deltog även utredaren/psykologen Malin Bergman från SiS huvudkontor. Innan

besöken fick personal, ungdomar och klienter vid hemmen ta del av ett informationsmaterial där bakgrunden till och syftet med intervjuerna beskrevs. Intervjufrågorna översändes också i förväg så att ungdomarna och klienterna i lugn och ro kunde ta ställning till om de ville delta eller inte. Även inför varje intervju säkerställdes att ungdomen/klienten fått och förstått informationen samt att det var frivilligt att delta i intervjun och svara på någon eller flera av frågorna. Ungdomarna och klienterna informerades även om att inga svar skulle komma att redovisas på individnivå med angivande av den unges eller klientens namn. Vi som intervjuade ungdomarna och klienterna tog inte i förväg del av någon information om de ungdomar och klienter som skulle intervjuas. Var och en av dem tillfrågades emellertid inledningsvis om hur länge de hade varit på det särskilda ungdomshemmet respektive LVM-hemmet.

Vi besökte SiS ungdomshem Rebecka, SiS LVM-hem Rebecka, SiS LVM-hem Hornö och SiS ungdomshem Bärby.

SiS ungdomshem Rebecka tar emot icke skolpliktiga flickor med psykosocial problematik samt kriminalitet och missbruk. Hemmet tar emot flickor som är akut omhändertagna samt flickor som är placerade för utredning och behandling. Vidare har ungdomshemmet en öppen avdelning som arbetar med motivations- och utslussningsuppdrag. Fyra flickor, en från varje avdelning, deltog och svarade på frågor.

SiS ungdomshem Bärby tar emot pojkar. Ungdomshemmet erbjuder behandling av unga sexualförövare och ungdomar som har ett beroende alternativt allvarligt missbruk. Ungdomshemmet tar också emot ungdomar som har dömts till sluten ungdomsvård. Ungdomshemmet har också akutplatser, utredningsplatser och behandlingsplatser för icke skolpliktiga ungdomar som är omhändertagna med stöd av LVU.

Elva pojkar från två olika avdelningar deltog och svarade på frågor. Av dessa var fyra ungdomar dömda till sluten ungdomsvård.

SiS LVM-hem Rebecka tar emot yngre kvinnor. Fem kvinnor deltog och svarade på frågor. *SiS LVM-hem Hornö* tar emot särskilt vårdkrävande män. Sex män deltog och svarade på frågor.

8.2.2 Frågorna

Följande frågor ställdes till ungdomarna och klienterna:

1. Hur fungerar det på avdelningen med att använda mobiltelefoner, datorer och surfplattor? Använder du din egen mobiltelefon/dator/surfplatta eller avdelningens telefon/dator/surfplatta? Tycker du att det fungerar bra/dåligt? Har ni några ordningsregler för användning av mobiltelefoner/dator/surfplattor? Vilka är dessa regler och hur har du blivit informerad om reglerna?

2. Har du upplevt några problem vid användningen av mobiltelefoner/datorer/surfplattor på avdelningen? Vilka?

3. Finns det något du skulle vilja ändra på när det gäller användningen av mobiltelefoner/datorer/surfplattor på avdelningen/SiS-hemmet? Vad?

4. Har du fått besök när du har varit här? Av vem, vilka? Hur ofta? Hur gick besöket till? Hur fungerar det vid besök? Bra/dåligt? Har ni några ordningsregler som gäller vid besök? Vilka är dessa regler och hur har du blivit informerad om reglerna?

5. Finns det något du skulle vilja ändra på när det gäller besök från anhöriga, släktingar och vänner? Vad?

8.3 Frågor om elektroniska kommunikationstjänster

8.3.1 Unga som vårdas enligt LVU

SiS ungdomshem Rebecka

När det gäller tillgången och användningen av elektroniska kommunikationstjänster har de intervjuade ungdomarna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande.

Tillgången till elektroniska kommunikationstjänster beror på vilken avdelning man är på (akut, utredning, behandling eller öppen avdelning som arbetar med motivations- och utslussningsuppdrag). Tillgången beror också på hur man sköter sig, dvs. om man följer regler och rutiner och håller sig till de regler som gäller för användning av elektroniska kommunikationstjänster.

På vissa avdelningar får ungdomarna ha sina egna mobiltelefoner, från en timme per dag till som mest hela dagarna. De får dock inte ha mobiltelefonerna i skolan. I skolan använder de istället datorer inom ramen för undervisningen. När de använder sina egna mobiltelefoner ska de vara på sina rum. På vissa avdelningar får de inte använda egna mobiltelefoner men då finns möjlighet att använda SiS ipad (nedan benämnd surfplatta). En av ungdomarna som vi intervjuade hade vård i enskildhet och hon uppgav att hon får ha surfplattan hela dagarna.

Ungdomarna berättade att de har fått information om vilka regler som gäller när det gäller användning och tillgång till elektroniska kommunikationstjänster. De problem som nämndes var att ibland har den som använt surfplattan innan glömt att rensa den och då kan nästa ungdom se vad den förra ungdomen har tittat på. Vissa ungdomar uppgav också att personalen har olika regler när det gäller deras användning av surfplattan. De uppgav att ibland är personalen närvarande vid användning av plattan men att närvaron ser ut på olika sätt. En del av personalen sitter med och tittar på skärmen när den unge använder surfplattan medan andra mer finns i närheten.

SiS ungdomshem Bärby

När det gäller tillgången och användningen av elektroniska kommunikationstjänster har ungdomarna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande. De får använda SiS surfplatta en timme per dag. De måste då vara i vardagsrummet och tillåts inte vara på sina rum. När de är klara med surfplattan lämnar de den till personalen eller direkt till nästa ungdom. Den egna mobilen är omhändertagen och förvaras av personalen, vilket gäller alla ungdomar. Om de behöver sin egen mobiltelefon för att utföra t.ex. bankärenden måste de säga till personalen en eller två dagar i förväg. Personalen sitter då med. I skolan har de tillgång till bärbara datorer. De kan ringa på avdelningens telefoner mellan kl. 17-22 vardagar och hela dagarna på helgerna. De får ringa telefonsamtal till myndigheter på dagtid på vardagarna. När de ska ringa till någon ringer personalen upp ett nummer som i förväg är kontrollerat och godkänt och de måste sitta på sina rum under samtalet.

En av ungdomarna hade restriktioner i form av beslut om begränsning och fick inte använda elektroniska kommunikationstjänster överhuvudtaget. Ungdomarna uppger att de har fått information och har kunskap om de regler som gäller. På frågor om vad de skulle vilja ändra på uppgav de att de vill ha tillgång till sin egen mobiltelefon. De framförde också önskemål om att kunna få använda SiS surfplatta på rummet för att kunna kommunicera via Skype med familj och vänner i enrum. De berättade vidare att de önskar längre tid med surfplattan. På en av avdelningarna beskrev de att de, mellan kl. 10-17 på dagarna, har mycket lite att göra och att det därför tycker att det är dåligt att de får ringa först efter kl 17.00. De beskrev också att det ofta är kö till telefonerna och svårt att få tillräckligt med tid att prata i telefon.

8.3.2 Unga som verkställer sluten ungdomsvård

SiS ungdomshem Bärby

När det gäller tillgången till och användningen av elektroniska kommunikationstjänster har ungdomarna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande. De egna mobiltelefonerna är omhändertagna och de får använda SiS surfplatta en timme per dag men då måste de sitta i vardagsrummet. Surfplattan har filter och det går t.ex. inte att använda Snapchat eller Instagram. De kan använda Skype och kan kommunicera med vem som helst via Skype. En av de intervjuade ungdomarna uppgav att han har begränsningar, dvs. ett beslut som innebär att han inte alls får använda elektroniska kommunikationstjänster. De kan ringa på avdelningens telefon men de får endast prata inne på sitt rum. Telefonnumren måste vara godkända i förväg.

På frågor om vad de skulle vilja ändra på uppgav de att de önskar tillgång till sin egen mobiltelefon. De skulle också vilja använda surfplattan längre tid per dag. Ibland hinner de inte använda surfplattan då det endast finns två surfplattor på avdelningen. De tycker också att surfplattan har mycket begränsningar p.g.a. sitt filter.

8.3.3 Klienter som vårdas enligt LVM på LVM-hem

SiS LVM-hem Rebecka

När det gäller tillgången till och användningen av elektroniska kommunikationstjänster har klienterna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande.

De får ha sina egna mobiltelefoner. Mobiltelefonerna ska lämnas till personalen senast kl. 22.00 och de får tillbaka sina mobiltelefoner kl. 8.00 nästa dag. Mobiltelefonerna får enbart användas inne på de egna rummen. Det finns regler som innebär att de inte får ha laddare på rummet och inte heller filma eller fota. De får ha mobiltelefonen i fickan när de är på avdelningen om de t.ex. lyssnar på musik men de får inte ta upp den. Avdelningen har en surfplatta som får användas en timme åt gången. Behöver de använda dator sitter personalen med. De upplever att informationen om vilka regler som gäller när det gäller användningen och tillgången till elektroniska kommunikationstjänster har varit bristfällig.

När det gäller problem i samband med användningen av elektroniska kommunikationstjänster och önskemål om förändringar har de i huvudsak framfört följande. De är missnöjda med att de inte får ha mobiltelefonerna på avdelningen och undrar varför. Deras uppfattning är att de inte har fått någon förklaring. Dessutom tycker de att avdelningens Wifi fungerar dåligt på rummen, vilket starkt bidrar till frustration. Det är mycket konflikter och frustration bland klienterna på avdelningen på grund av reglerna om mobiltelefoner. Klienterna upplever också att personalen har olika regler. De beskrev att de inte har något att göra på dagarna, inga aktiviteter och att de önskar få använda sina egna mobiltelefoner på avdelningen och inte bara på sina rum. De önskar också att all personal har samma regler när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster.

SiS LVM-hem Hornö

När det gäller tillgången till och användningen av elektroniska kommunikationstjänster har klienterna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande.

Alla intagna har sina mobiler omhändertagna. Det finns två surfplattor på avdelningen som kan användas mellan kl. 16.00-22.00 på vardagar och mellan kl. 8.00-22.00 på helger. Surfplattorna kan bokas en timme åt gången men flera gånger per dag. De får sitta både på sitt rum eller i allrummet när de använder surfplattan. Klienterna beskriver att det är mycket filter på surfplattorna, vilket innebär ett de t.ex. inte kan använda Instagram, Snapchat eller Facetime. De har möjlighet att använda apparna Skype och Youtube men får inte fota och filma. De får inte ringa förrän efter kl. 16.00 på vardagarna. Undantag gäller avseende myndigheter där de kan ringa när som helst under dagen. Telefonsamtal sker på en bärbar avdelningstelefon och det är personalen som ringer upp. De kan även använda sin mobil i närvaro av personal för att t.ex. ordna bankärenden.

När det gäller eventuella problem vid användningen av elektroniska kommunikationstjänster och önskemål om förändringar har de i huvudsak framfört följande. De skulle vilja ha tillgång till sin privata mobiltelefon. Surfplattorna fungerar dåligt på rummen eftersom täckningen är dålig där. De tycker att det bör vara som på de flesta andra behandlingshem där det, enligt klienterna, är betydligt friare. Det ska inte kännas som ett straff.

De beskriver att personalen inte förklarar varför reglerna finns utan bara säger att det och det får man inte. Detta medför att man blir deprimerad, menar en av de intervjuade. En klient berättade att det säkert finns några klienter som missbrukar under sin placering men att de kan fortsätta med sitt missbruk trots att de inte får ha egna mobiltelefoner, genom att använda surfplattan där de t.ex. kan använda Skype eller avdelningstelefonen som de har tillgång till i dag. De önskar att de skulle kunna ladda ner och lyssna på musik och de skulle också vilja få ringa under hela dagarna. De menar att kvinnliga klienter får ha sina egna mobiler och att SiS gör skillnad på män och kvinnor. De tycker att det är orättvist att det skiljer sig så mycket åt från olika LVM-hem.

8.4 Frågor om besök

8.4.1 Unga som vårdas enligt LVU

SiS ungdomshem Rebecka

När det gäller frågorna om besök har ungdomarna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande.

Det är möjligt att ta emot besök på avdelningen. Det finns också en stuga där den unge och besökarna kan ses och besökarna kan sova över. Tillgången till stugan beror dock på vilken avdelning på ungdomshemmet som man är placerad på. De ungdomar som har fått sova över i stugan tillsammans med sin familj har varit placerade på avdelningen som arbetar med utslussning.

Besöken kan vara bevakade eller obevakade. Vissa ungdomar har blivit visiterade efteråt. De har fått information om reglerna och de tycker i huvudsak att det fungerar bra med besöken.

SiS ungdomshem Bärby

När det gäller frågorna om besök har ungdomarna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande.

De får ta emot besök två timmar per gång i ett besöksrum. Besöken måste bokas en till två veckor i förväg och kan vara både bevakade och obevakade. Ungdomarna tycker att besökstiden är för kort och de önskar längre besökstid samt vill också få möjlighet att ta emot fler besökare. De önskar också få använda sina mobiltelefoner under besöken.

8.4.2 Unga som verkställer slutna ungdomsvård

SiS ungdomshem Bärby

När det gäller frågorna om besök har ungdomarna sammanfattningsvis uppgett i huvudsak följande.

De behöver ansöka om att få ta emot besök en vecka i förväg. Under förutsättning att besökaren/besökarna är godkänd/godkända är det möjligt att ta emot besök på helger varannan vecka och på lov. Besökstiden är maximalt tre timmar och besöken äger rum i ett

besöksrum. Besöken kan vara bevakade eller obevakade. Ungdomarna uppgav att de önskar få ta emot besök oftare samt önskar fler obevakade besök.

8.4.3 Klienter som vårdas enligt LVM

SiS LVM-hem Rebecka

När det gäller frågorna om besök har klienterna uppgett i huvudsak följande.

De behöver ansöka om besök tre veckor i förväg. De tror att det är chefen på SiS-hemmet som, tillsammans med socialtjänsten, beslutar om ansökan om besök kan godkännas eller inte. Om besöket blir godkänt har de rätt till två besök i månaden med en besökstid på två timmar. Besöken äger rum i ett sammanträdesrum och besöken kan vara obevakade eller bevakade. Besökarna får inte ha med mat, dryck och saker. Klienterna blir visiterade efter besöket och kläder som besökaren tar med sig går igenom och tvättas. De tycker att informationen kring vilka regler och tider som gäller vid besök har varit bristfällig.

De tycker också att besökstiden är för kort och det skulle vara trevligare att ha besöket någon annanstans än i sammanträdesrummet. De önskar också mer tydlighet när det gäller reglerna kring besök och tycker inte att man ska behöva ansöka om besök så lång tid i förväg. Flera tar upp det faktum att deras anhöriga bor långt ifrån hemmet och upplever att restiden är för lång i förhållande till själva besökstiden varför de inte hälsar på.

SiS LVM-hem Hornö

När det gäller frågorna om besök har klienterna uppgett i huvudsak följande.

Besökstiden är två timmar och besöken kan vara bevakade eller obevakade. Det är få klienter som tar emot besök, vilket de tror beror på att det är så övervakat. Klienterna tycker att LVM-hemmet är mycket likt ett fängelse. De har inte fått någon bra information om reglerna som gäller vid besök, vilket de är kritiska till. Klienterna anser att besöken är alltför övervakade och att besökstiden bör vara

längre. Vidare tycker de att besökslokalen är undermålig och skulle behöva göras trevligare, så att samvaron kan kännas mer normal. En klient uppger att han har förståelse för att det finns en oro att det ska komma in droger under besöken men att detta skulle kunna åtgärdas genom visitation och urinprov.

9 Säkerhetsklasser

9.1 Inledning

I mitt uppdrag ingår att överväga och ta ställning till om säkerhetsklassificeringen av de särskilda ungdomshemmen vid Statens institutionsstyrelse (SiS) ska regleras i författning. Jag ska också undersöka om det är möjligt att koppla restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster till hög säkerhetsklass på SiS särskilda ungdomshem och redovisa fördelar och nackdelar med en sådan koppling. Genom ett tilläggsuppdrag ska jag också överväga och ta ställning till om säkerhetsklasserna på SiS LVM-hem ska författningsregleras. Jag ska också undersöka möjligheten om restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS LVM-hem och redovisa fördelar och nackdelar med en sådan koppling. Slutligen ska jag utarbeta författningsförslag med anledning av ställningstagandena.

9.2 Säkerhetsarbetet på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem

På senare tid har ett antal uppmärksammade fritagningar och avvikelser genomförts och SiS har därför höjt säkerheten samtidigt som myndigheten har förstärkt arbetet med differentiering och anpassning av bl.a. personalresurser och inriktning till de olika individernas vårdbehov. SiS arbetar för närvarande med att dela upp de särskilda ungdomshemmen efter säkerhetsklass 1 (hög säkerhet), 2 (god säkerhet) och 3 (normal säkerhet) och att dela LVM-hemmen efter säkerhetsklass 2 (god säkerhet) och 3 (normal säkerhet). Differentieringen möjliggör, enligt SiS, en högre säkerhet med

perimeterskydd och kameror där det anses behövas, utan att alla som vårdas inom myndigheten ska behöva påverkas negativt av de ingrepp i de enskildas integritet som en förhöjd säkerhet samtidigt innebär. Enligt SiS innebär differentieringen också en effektivare styrning av behandlingsinnehållet där vissa av de som vistas på hemmen till exempel har större behov av återfallsförebyggande insatser. Beslut om placering på hem eller avdelning med hög säkerhetsklass på SiS är inte reglerat i författning.

SiS fattade den 18 januari 2021 beslut om säkerhetshöjande åtgärder på två ungdomshem, Tysslinge och Johannisberg. Beslutet fattades av SiS generaldirektör. I beslutet framgår följande:

Tysslinge och Johannisberg ska efter genomförda åtgärder ha en god förmåga att hantera ungdomar som bedöms ha de högsta riskerna avseende avvikelser och hot och våld. God förmåga innebär att institutionen har en teknisk och fysisk säkerhet som kan förhindra avvikelser, fördröja och försvåra fritagning och förhindra insmuggling via inkast, försändelser och leveranser. Det ska finnas möjlighet till differentiering så att ungdomar som är i konflikt med varandra och målskamrater kan hållas åtskilda. Säkerheten ska tillfälligt kunna ökas med hjälp av dynamiska behörigheter i låssystem. Säkerhetsmedvetandet hos medarbetare ska vara högt med avseende på riskbedömningar, kompetens, rutiner, arbetssätt och bemötande. Syftet med åtgärderna är att säkerställa trygghet för medarbetare och ungdomar.

Den 15 februari 2021 beslutade generaldirektören på SiS om normering av teknisk och fysisk säkerhet på SiS institutioner. Normeringen innebär en klassificering av SiS institutioner i tre säkerhetsnivåer. Enligt beslutet ska ett beslut om att påbörja klassificering av en institution tas i särskild ordning och processen följer SiS lokalförsörjningsprocess och processen för budget och verksamhetsplanering.

Av SiS årsredovisning från 2021 framgår att säkerhetsarbetet har fortsatt genom flera säkerhetshöjande åtgärder. I årsredovisningen anges följande:

En viktig åtgärd är renodlingen av LSU-verksamheten vilket inneburit att stora delar av den har differentierats från övrig ungdomsvård. Säkerhetsklassificeringen av SiS ungdomshem och LVU-hem har

påbörjats och den nyinrättade säkerhetsavdelningen har rekryterat lokala säkerhetssamordnare till de flesta institutionerna. Bedömningen är att de olika insatserna tillsammans har bidragit till ett högre säkerhetsmedvetande i myndigheten och ett bättre stöd till verksamheten i säkerhetsrelaterade frågor. Antalet avvikelser har totalt minskat med 22 procent och bedömningen är att det samlade säkerhetsarbetet har bidragit till resultatet tillsammans med mindre grupper och högre personaltäthet (SiS årsredovisning för år 2021, s. 10).

Av SiS årsredovisning för år 2022 framgår bl.a. följande såvitt gäller säkerhetsarbetet.

SiS har beslutat om en femårsplan för säkerhetsklassning av ungdoms- och LVM hemmen, där 15 av dem ska klassificeras i säkerhetsnivå till år 2026. Säkerhetsklassningen löper enligt plan och under 2022 har tre hem klassificerats: Tysslinge, Johannisberg och Nereby-Bergsjön. Klassificeringen av hemmen sker enligt tre säkerhetsnivåer, där 1 är högst och nivå 3 lägst. Tysslinge i Södertälje och Johannisberg i Kalix fick högsta säkerhetsklassningen under 2022. Arbetet med säkerhetshöjande insatser är i full gång och under 2022 har centralvakt införts, säkerhetsstaket är under uppbyggnad och hemmen har inrättat renodlade avdelningar för LSU. Åtgärderna syftar till att stärka förmågan att hindra avvikning, försvåra fritagning och förhindra insmuggling. Nereby-Bergsjön är sedan tidigare klassificerad som nivå 3 (SiS årsredovisning för år 2022, s. 51).

Under år 2021 skedde totalt 359 avvikelser bland dem som vårdades med stöd av LVU. Under år 2022 skedde totalt 420 avvikelser bland dem som vårdades med stöd av LVU. Motsvarande siffra hittills för år 2023 är 120 avvikelser. En majoritet av avvikelserna från SiS sker inte från institutionsområdet, utan i samband med att den unge gör så kallade oönskade resor till den egna hemkommunen eller under oönskade besök ute i samhället.

Antalet avvikelser från den slutna ungdomsvården (LSU) har däremot minskat betydligt. En avvikelse har skett hittills under 2023, två avvikelser har skett under år 2022 jämförda med 6 under år 2021 och 26 under år 2020. SiS bedömer att införandet av strukturerade säkerhetsbedömningar, lokala säkerhetssamordnare på plats på ungdomshemmen, utrustningen av Johannisberg och Tysslinge till högsta säkerhetsklass och en ökad

säkerhetsmedvetenhet över lag i myndigheten ligger till grund för den positiva utvecklingen (SiS årsredovisning för 2022).

När det gäller intagna som vårdas enligt LVM uppgick det totala antalet avvikelser från missbruksvården hittills under år 2023 till 106 och under 2022 till 190. År 2021 skedde 181 avvikelser inom LVM-vården.

9.3 Regleringen inom Kriminalvården

I min uppdragsbeskrivning hänvisas till regleringen inom Kriminalvården. Nedan redogörs för hur regleringen inom Kriminalvården såg ut tidigare och hur regleringen ser ut i dag.

I den dåvarande lagen, lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, som upphävdes 2011, reglerades i vilken anstalt en intagen skulle placeras. I den dåvarande lagen angavs att en kriminalvårdsanstalt eller en avdelning av en anstalt med hänsyn till graden av säkerhet skulle vara öppen eller slutna och att slutna avdelningar kunde vara säkerhetsavdelningar (se 3 och 20 a §§ i den dåvarande lagen). I 3 § i den dåvarande lagen angavs vidare att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer beslutar vilka anstalter eller anstaltsavdelningar som ska vara öppna eller slutna och vilka slutna avdelningar som ska vara säkerhetsavdelningar. Regleringen utgick från att en intagen skulle placeras i en öppen anstalt om inte placering i en slutna anstalt var nödvändig av bl.a. säkerhetsskäl.

Den nuvarande fängelselagen (2010:610) trädde i kraft 2011. I förarbetena till fängelselagen anges att fängelselagen ska vara oberoende av Kriminalvårdens anstaltsorganisation. Som skäl för detta ställningstagande angavs i förarbetena att en effektiv kriminalvård förutsätter att det finns anstalter och avdelningar med olika grad av övervakning och kontroll. Vidare angavs att en effektiv och flexibel anstaltsorganisation förutsätter att den löpande kan justeras efter hand som behoven förändras och att den indelning i öppna och slutna anstalter som fanns i den dåvarande lagen om kriminalvård i anstalt inte återspeglar detta behov. Regeringen ansåg därför inte att det var lämpligt att i lag dela in anstalterna i olika säkerhetsklasser och att en indelning av anstalter i olika grad av säkerhet i stället bör göras i förordning eller myndighetsföreskrifter. I propositionen föreslogs dock att det i lag bör framgå att en intagen

inte får placeras under mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att upprätthålla ordningen eller säkerheten (se prop. 2009/10:135 s. 66-67).

Förslaget i propositionen ledde till lagstiftning och enligt 2 kap. 1 § första stycket fängelselagen får en intagen inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Med övervakning och kontroll avses såväl det fysiska skalskyddet som samlade insatser av dynamisk säkerhet. Bestämmelsen tar sin utgångspunkt i att det finns såväl anstalter som avdelningar eller enheter med olika grad av övervakning och kontroll (se prop. 2009/10:135 s. 124).

I 10 § fängelseförordningen (2010:2020) anges närmare vad som ska särskilt beaktas vid en bedömning av placering av en intagen enligt 2 kap. 1 § första stycket fängelselagen:

1. risken för rymning, fritagning, fortsatt brottslighet, missbruk och annan misskötsamhet, och

2. behovet av att undvika en olämplig sammansättning av intagna och att i övrigt kunna bedriva en ändamålsenlig verksamhet i anstalt.

Enligt 2 kap. 1 § andra stycket fängelselagen ska vid beslut om placering, i den utsträckning det är möjligt, även hänsyn tas till den intagnes behov av sysselsättning, omvårdnad och en lämplig frigivningsplanering.

I Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (KVFS 2011:1, FARK Fängelse) finns mer detaljerade bestämmelser om placering av intagna i anstalt.

Enligt 2 kap. 1 § i KVFS 2011:1, FARK Fängelse, ska vid bedömningen av de risker som framgår av 10 § fängelseförordningen särskilt beaktas

1. karaktären och omfattningen av den intagnes tidigare och aktuella brottslighet,

2. utfallet av tidigare och pågående verkställighet,

3. strafftidens längd och återstående verkställighetstid,

4. om den intagne ska utvisas eller avvisas efter frigivning eller saknar anknytning till riket,

5. om den intagne är medlem i eller har annan koppling till ett kriminellt nätverk eller grov organiserad brottslighet, och

6. den intagnes personliga förhållanden, såsom missbruk eller psykisk ohälsa.

Grunden för placering av en intagen i anstalt är, som redovisats ovan, bestämmelsen i 2 kap. 1 § fängelselagen om att en intagen inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen och säkerheten ska kunna upprätthållas. Med denna bestämmelse som grund har Kriminalvården inrättat säkerhetsklasser. I dag finns tre säkerhetsklasser.

Säkerhetsklass 1 är den högsta säkerhetsklassen av slutna anstalter. Anstalter som tillhör säkerhetsklass 1 utrustas för att klara de mest riskfyllda intagna. De är speciellt anpassade för klienter som Kriminalvården bedömer ha en särskilt hög risk för rymning eller fritagning. Anstalter som tillhör säkerhetsklass 2 är slutna anstalter med lägre säkerhetsnivå. Anstalter inom denna kategori kan ha olika grad och form av övervakning och kontroll. Vissa har mur och staket, vissa är renodlade behandlingsanstalter medan andra har ett blandat innehåll i verksamheten. På anstalterna som tillhör säkerhetsklass 3 saknas direkta rymningshinder.

I detta sammanhang bör även säkerhetsavdelningar nämnas. Enligt 2 kap. 4 § första stycket fängelselagen får en intagen placeras på en avdelning med särskild hög grad av övervakning och kontroll (säkerhetsavdelning) om

1. det finns en varaktig risk för att den intagne rymmer eller fritas och det kan antas att han eller hon är särskilt benägen att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet, eller

2. det finns särskild anledning att anta att det behövs för att hindra den intagne från allvarlig brottslig verksamhet under vistelsen i anstalt.

Ett beslut om placering på en säkerhetsavdelning ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden (2 kap. 4 § andra stycket fängelselagen).

Anstalterna Hall, Kumla och Saltvik, som är klassade i säkerhetsklass 1, har så kallade säkerhetsavdelningar.

I förarbetena till bestämmelsen om säkerhetsavdelningar anges följande:

En säkerhetsavdelning kännetecknas av att den, i förhållande till andra anstalter och avdelningar, har en särskild hög grad av övervakning och kontroll. Övervakningen och kontrollen avser såväl det fysiska skalskyddet som samlade insatser av dynamisk säkerhet. Det ligger i sakens natur att en placering på en säkerhetsavdelning kan innebära en

mer begränsad gemensamhet än vad en placering på en annan avdelning normalt innebär. Förutsättningarna för att placera en intagen på en säkerhetsavdelning anges i första stycket. I punkten 1 anges under vilka förutsättningar en intagen får placeras på en säkerhetsavdelning om det finns en risk för att han eller hon rymmer eller fritas. En sådan risk kan t.ex. föreligga om den intagne tidigare har rymt eller fritagits, men också om försök till rymning eller fritagning har ägt rum. Det krävs att risken för rymning eller fritagning är varaktig, dvs. att den består under en längre tid. Risken för rymning och fritagning är inte tillräcklig för att den intagne ska kunna placeras på en säkerhetsavdelning. Det krävs också att det kan antas att den intagne är särskilt benägen att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet. En sådan risk kan, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, föreligga i fråga om en intagen som begått mycket allvarliga brott eller som har anknytning till grov organiserad eller gränsöverskridande brottslighet (prop. 2009/10:135 s. 126).

Vidare anges i förarbetena till 2 kap. 4 § fängelselagen att en intagen endast får placeras på en säkerhetsavdelning om de situationer som anges i bestämmelsen inte kan mötas på annat sätt än genom att placera honom eller henne under så pass hög grad av övervakning och kontroll som en placering på en säkerhetsavdelning innebär. Om en mindre ingripande åtgärd är tillräcklig ska den användas. Beroende på situationen i det enskilda fallet kan det t.ex. vara tillräckligt att placera den intagne på en annan avdelning eller i en annan anstalt (se prop. 2009/10:135 s. 126-127).

9.4 Reglering inom psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård

När det gäller frågan om säkerhet och säkerhetsklassning kan också reglering inom psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård nämnas.

Enligt 15 a § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård ska vården bedrivas så att den uppfyller kraven på god säkerhet i verksamheten. Vid sjukvårdsinrättningen ska det finnas den personal, de lokaler och den utrustning som behövs för att en god säkerhet ska kunna tillgodoses i verksamheten. Det ska också finnas någon som har ansvaret för att sjukvårdsinrättningen säkerhetsanpassas och säkerhetsklassificeras samt för att säkerheten systematiskt och fortlöpande utvecklas och upprätthålls

(säkerhetsansvarig). Bestämmelsen i 15 a § lagen om psykiatrisk tvångsvård gäller även vid rättspsykiatrisk vård enligt 8 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Begreppet god säkerhet avser dels samhällets skydd mot personer som är intagna för psykiatrisk tvångsvård eller rättspsykiatrisk vård, dels behovet av säkerhet i vården för de intagna och för personalen på vårdinrättningarna (prop. 2005/06:63 s. 22-23). I förarbetena poängteras vidare att regleringen av säkerhetsfrågorna inte syftar till en ökad inlåsning av patienterna utan snarare till ökade möjligheter till ett mer differentierat säkerhetsarbete utifrån en analys av de aktuella behoven på vårdinrättningen (prop. 2005/06:63 s. 23).

I Socialstyrelsens föreskrifter (SOSFS 2006:9) om säkerhet vid sjukvårdsinrättningar som ger psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk vård samt vid enheter för rättspsykiatrisk undersökning finns mer detaljerade bestämmelser om säkerhetsarbetet och säkerhetsklassificeringen. Enligt 4 kap. 1 § i dessa föreskrifter ska avdelningar vid verksamheter delas in i säkerhetsnivåerna mycket hög, hög, eller godtagbar. Om vården vid en avdelning bedrivs i flera lokaler, ska varje sådan del av en avdelning säkerhetsklassificeras. Detta gäller även avdelningar för rättspsykiatrisk undersökning. Enligt 4 kap. 2 § ska en avdelning, eller del av en avdelning, med mycket hög säkerhetsnivå ha ett skal- och perimeterskydd som kan stå emot fritagningsförsök och kvalificerade rymningsförsök. En avdelning, eller del av en avdelning, med hög säkerhetsnivå ska ha ett skalskydd som kan stå emot rymningsförsök. En avdelning, eller del av en avdelning, med godtagbar säkerhetsnivå ska ha rutiner för en fortlöpande kontroll av var patienterna befinner sig.

9.5 Reglering av säkerhetsklasser på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem

Förslag: Den som vårdas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Den som är dömd till sluten ungdomsvård får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Bedömning: Statens institutionsstyrelse bör få meddela ytterligare föreskrifter om verkställighet när det gäller säkerheten på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem.

Skälen för förslaget och bedömningen: Som redovisas ovan arbetar redan SiS med att dela upp myndighetens särskilda ungdomshem och LVM-hem i olika säkerhetsklasser.

De barn och unga som är placerade på SiS är där av olika anledningar. En mindre andel är de unga som är dömda för brott till sluten ungdomsvård. Unga som verkställer sluten ungdomsvård är dömda för allvarlig brottslighet. För tilltron till straffsystemet är det viktigt att den som dömts till sluten ungdomsvård kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten. Bland annat brottsoffers behov av skydd samt samhällsskyddet i övrigt talar för ett sådant synsätt.

Majoriteten av de ungdomar som är placerade på SiS särskilda ungdomshem vårdas på grund av sitt eget beteende enligt 3 § LVU. Barn och unga som vårdas enligt 3 § LVU på SiS särskilda ungdomshem har en omfattande och komplex problematik. Många av dem lider av psykisk ohälsa där psykiatrisk problematik och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är vanligt förekommande. Vanliga orsaker till placering vid vård enligt LVU är missbruk och kriminalitet.

Många av de intagna på SiS LVM-hem har innan placering befunnit sig i en socialt utsatt situation. Exempelvis har många fått försörjningsstöd eller försörjt sig genom kriminalitet. Många har tidigare varit i kontakt med psykiatrin och den somatiska ohälsan är stor hos målgruppen. Missbruk av alkohol är den vanligaste

placeringsorsaken totalt sett och den vanligaste orsaken som anges för män. För kvinnor är missbruk av centralstimulerande medel en något vanligare orsak än alkohol.

Bakgrunden till det pågående säkerhetsarbetet på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem är att det finns ett behov av ökad trygghet och säkerhet på institutionerna när det gäller barn, unga och vuxna med de högsta riskerna avseende avvikelser, fritagningar, hot och våld.

I dag regleras SiS arbete med att säkerhetsklassificera hemmen endast i beslut av SiS. Det finns inga bestämmelser i författning om säkerhetsarbetet på SiS. Det bedöms viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att detta regleras i författning. Det är också viktigt att tillsynsmyndigheten, Inspektionen för vård och omsorg, kan utföra tillsyn över SiS säkerhetsarbete. Mot denna bakgrund görs bedömningen att en bestämmelse om säkerheten vid de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen bör införas i lag.

På motsvarande sätt som gäller indelningen av säkerhetsklasser och säkerhetsarbetet inom Kriminalvården är det lämpligt att även arbetet inom SiS är flexibelt på så vis att organisationen bör kunna förändras om behoven ändras. Det bedöms därför inte lämpligt att genom en lagbestämmelse dela in de särskilda ungdomshemmen i olika säkerhetsklasser.

Utgångspunkten bör vara att den som placeras i ett särskilt ungdomshem inte får underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt. Enligt proportionalitetsprincipen ska den unge inte övervakas och kontrolleras mer än vad som är nödvändigt.

I promemorian föreslås därför att den som vårdas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Vidare föreslås att den som är dömd till slutet ungdomsvård inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att säkerheten ska kunna upprätthållas. En sådan bestämmelse motsvarar regleringen som gäller inom Kriminalvården. På motsvarande sätt som inom Kriminalvården och inom den psykiatriska tvångsvården bör mer detaljerade verkställighets-

föreskrifter om säkerheten och säkerhetsarbetet kunna regleras i myndighetsföreskrifter.

Enligt 16 kap. 10 § andra stycket socialtjänstlagen (2001:453) får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddela sådana föreskrifter som behövs till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa i verksamhet vid sådana hem som avses i 6 kap. 3 §. De hem som avses i 6 kap. 3 § SoL är sådana särskilda ungdomshem som avses i 12 § LVU och LVM-hem i 22 och 23 §§ LVM, dvs SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem. SiS bör ges möjlighet att meddela ytterligare verkställighetsföreskrifter när det gäller säkerheten på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem.

I detta avsnitt bör även säkerhetsavdelningar nämnas då dessa nämns i uppdragsbeskrivningen. Som redogjorts för ovan får en intagen i anstalt enligt 2 kap. 4 § första stycket fängelselagen placeras på en avdelning med särskild hög grad av övervakning och kontroll (säkerhetsavdelning) under vissa förutsättningar. Ett beslut om placering på en säkerhetsavdelning ska omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden (2 kap. 4 § andra stycket fängelselagen). En säkerhetsavdelning kännetecknas av att den, i förhållande till andra anstalter och avdelningar, har en särskild hög grad av övervakning och kontroll. Att placeras på en säkerhetsavdelning är mycket ingripande. SiS har ett annat uppdrag och en annan målgrupp än kriminalvården. Det bedöms därför inte lämpligt att inrätta säkerhetsavdelningar på SiS på motsvarande sätt som inom Kriminalvården.

9.6 Kopplingen mellan säkerhetsklass och användandet av elektroniska kommunikationstjänster

Bedömning: Generella begränsningar i fråga om användningen av elektroniska kommunikationstjänster bör vara kopplade till den säkerhetsklassificering som gäller för det särskilda ungdomshem eller LVM-hem där den dömde, den unge eller den intagne är placerad.

Det saknas skäl att koppla kriterierna för individuella begränsningar till säkerhetsklassificeringen.

Skälen för bedömningen: I utredningsuppdraget ingår att undersöka om restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS särskilda ungdomshem och SiS LVM-hem samt redovisa fördelar och nackdelar med en sådan koppling.

Inom Kriminalvården är tillgång och begränsningar av elektroniska kommunikationstjänster inte kopplat till säkerhetsklasser. Detsamma gäller inom den psykiatriska tvångsvården. När det gäller rättspsykiatrisk vård finns dock ett undantag. Undantaget gäller den som ges rättspsykiatrisk vård med beslut om särskild utskrivningsprövning och som vårdas på en sjukvårdsinrättning eller avdelning för vilken en förhöjd säkerhetsklassificering gäller. En sådan patient får endast använda sådan teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster som tillhandahålls av vårdgivaren. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad eller intagen i eller ska förpassas till kriminalvårdsanstalt (8 a § första stycket lagen om rättspsykiatrisk vård). I förarbetena (prop. 2013/14:119 s. 54) anges bl.a. följande:

Vid en avvägning mellan den enskildes intresse och samhällets intresse av en trygg och säker vårdmiljö och möjligheten att motverka brottslighet får inskränkningen för ifrågavarande patienter anses proportionerlig och det tillgodoser ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Det kan inte anses proportionerligt att låta ett generellt förbud mot innehav av egen utrustning för elektroniska kommunikationstjänster omfatta patienter som vårdas med stöd av LPT eller LRV om det inte bedömts finnas någon risk för återfall. Inskränkningen, att inte få använda egen utrustning, får endast gälla angivna patientgrupper och dessutom endast vid vårdinrättningar eller avdelningar för vilka en förhöjd säkerhetsklassificering gäller i enlighet med Socialstyrelsens föreskrifter.

En fördel med att koppla befogenheter att meddela restriktioner och förbud vad avser tillgången till elektroniska kommunikationstjänster till hög säkerhetsklass är ökad förutsebarhet. Det skulle bli lättare för barn och unga på ungdomshemmen och intagna på LVM-hemmen att veta vad som gäller på respektive hem beroende på vilken säkerhetsklass som hemmet har. Det skulle också kunna bli mer logiskt, tydligt och likvärdigt med ett sådant samband mellan användandet av elektroniska kommunikationstjänster och den rådande säkerhetsklassen.

Det ingår inte i utredningsuppdraget att överväga om andra särskilda befogenheter som regleras i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) och lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU), t.ex. besök, kroppsvisitation, rumsvisitation, vård i enskildhet m.m., kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem. Man kan då ställa sig frågan varför endast den särskilda befogenheten om inskränkningar i användningen elektroniska kommunikationstjänster bör kopplas till hög säkerhetsklass.

Det som talar emot att koppla regleringen till säkerhetsklassificeringen är att det kan behövas göras olika avvägningar i fråga om vilken säkerhetsklass barn, unga och vuxna ska placeras i respektive vilka eventuella begränsningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster som ska gälla för dem. Det är inte säkert att den som är placerad i högsta säkerhetsklass också behöver flest begränsningar när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster. När det gäller såväl placering i säkerhetsklass som begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster bör inte mer ingripande åtgärder vidtas än vad som är nödvändigt. Att dela in SiS ungdomshem och LVM-hem i olika säkerhetsklasser syftar till att stärka säkerheten vid vissa hem, t.ex. i form av ökat skalskydd, såsom stängsel, larm och kameror, för att bl.a. förhindra avvikelser och fritagningar. Begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster kan också handla om att göra andra överväganden än endast frågor om säkerheten. När det gäller elektroniska kommunikationstjänster behöver det därför finnas möjlighet att göra individuella prövningar.

Sammantaget bedöms fördelarna överväga nackdelarna i fråga om att koppla generella begränsningar till den säkerhetsklassificering som gäller för det särskilda ungdomshem eller LVM-hem där den unge eller den intagne vårdas. I avsnitt 10.10.3 lämnas därför ett sådant förslag när det gäller användandet av egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster. I det avsnittet redovisas närmare skälen för ett sådant förslag. När det gäller dömda som verkställer sluten ungdomsvård lämnas förslag på en generell begränsning av användandet av egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster oavsett om det särskilda

ungdomshemmet har en högre säkerhetsklassificering eller inte. Förslaget och skälen för förslaget redovisas i avsnitt 10.10.2.

När det gäller kriterierna för individuella begränsningar saknas det skäl att koppla dem till säkerhetsklassificeringen. Vid prövningen av eventuella individuella begränsningar är det förhållandet i det enskilda fallet som är avgörande och säkerhetsklassificeringen av det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet där den dömda, den unge eller den intagna vårdas saknar då betydelse.

10 Elektroniska kommunikationstjänster och besök på särskilda ungdomshem och LVM-hem

10.1 Yttrandefrihet, informationsfrihet och andra grundläggande rättigheter

Varje medborgare är gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrandefrihet (2 kap. 1 § första stycket 1 regeringsformen). Med yttrandefrihet avses frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor. Var och en är också gentemot det allmänna tillförsäkrad informationsfrihet, dvs frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt i övrigt ta del av andras yttranden (2 kap. 1 § första stycket 2 regeringsformen).

Regeringsformen ger också ett skydd mot betydande intrång i den personliga integriteten om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden (2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen).

Var och en är skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande. (2 kap. 6 § första stycket regeringsformen).

Yttrandefriheten, informationsfriheten och skyddet mot intrång i förtroliga försändelser och meddelanden samt i övrigt mot intrång som innebär övervakning och kartläggning av den enskildes personliga förhållanden (2 kap. 1 § första stycket 1 och 2 och 2 kap. 6 § regeringsformen) får begränsas genom lag (20 kap. 20 §

regeringsformen). Begränsningar enligt 2 kap. 20 § regeringsformen får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar. Begränsningen får inte göras enbart på grund av politisk, religiös, kulturell eller annan sådan åskådning. (2 kap. 21 § regeringsformen).

Det ställs således ett krav på proportionalitet vid inskränkningar av nämnda rättigheter. Utöver dessa grundläggande krav gäller att yttrande- och informationsfriheten enbart får begränsas med hänsyn till rikets säkerhet, folkförsörjningen, allmän ordning och säkerhet, enskildas anseende, privatlivets helgd eller förebyggandet och beivrandet av brott, eller i övrigt om särskilt viktiga skäl föranleder det (2 kap. 23 § första stycket regeringsformen). När lagstiftaren överväger en begränsning ska vikten av vidaste möjliga yttrande- och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter särskilt beaktas (2 kap. 23 § andra stycket regeringsformen).

I kapitel 7 Sveriges internationella åtaganden redogörs för Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Europakonventionen är införd som lag i Sverige genom lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. En lag eller annan föreskrift får inte meddelas i strid med Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen (2 kap. 19 § regeringsformen). Om en bestämmelse i en föreskrift står i strid med Europakonventionen får den inte tillämpas (11 kap. 14 § och 12 kap. 10 § regeringsformen). I kapitel 7 redogörs närmare för relevanta artiklar i Europakonventionen.

I kapitel 7 redogörs också för FN:s konvention om barnets rättigheter och de mest relevanta artiklarna i detta sammanhang.

10.2 Regleringen på särskilda ungdomshem och LVM-hem

Barn och unga som vistas på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem och personer som vistas på SiS LVM-hem kan ha en problematik som innebär att det finns behov av att i vissa situationer kunna vidta tvångsåtgärder för att kunna genomföra vården eller för att upprätthålla ordningen och säkerheten vid hemmen. SiS har därför fått särskilda befogenheter i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall och lagen (1988:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). De särskilda befogenheterna regleras i 15–20 §§ LVU, 3–18 och 18 b §§ LSU och 31–36 a §§ LVM och innebär bl.a. begränsningar i rörelsefrihet, kontakter med omvärlden eller möjligheter att kontrollera vad som förs in på hemmen.

10.2.1 Elektroniska kommunikationstjänster

Uttrycket elektronisk kommunikationstjänst definieras i 1 kap. 7 § lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation. En elektronisk kommunikationstjänst är en tjänst som vanligen tillhandahålls mot ersättning via elektroniska kommunikationsnät. Härunder faller tjänster som möjliggör överföring av tal, fax och data och andra former av kommunikation. Det innebär att bl.a. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas. Avsikten är att definitionen ska vara oberoende av teknikutvecklingen på området och även omfatta eventuellt nya elektroniska kommunikationsmedel (jfr. prop. 2017/18:169 s. 117).

I 15 a § LVU regleras den unges rätt men också befogenheten att inskränka den unges användning av elektroniska kommunikationstjänster. En liknande bestämmelse finns i 16 § LSU såvitt gäller de som är dömda till sluten ungdomsvård och i 33 a § LVM såvitt gäller intagna som vårdas enligt LVM. Bestämmelserna i 15 a § LVU, 16 § LSU och 33 a § LVM reglerade tidigare endast möjligheten att begränsa den unges/klientens rätt att ringa och ta emot telefonsamtal men regleringen utvidgades den 1 oktober 2018 till att omfatta alla elektroniska kommunikationstjänster (prop. 2017/18:169).

Av 15 a § första stycket LVU framgår att unga som omfattas av 15 § LVU har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det är lämpligt. Bestämmelsen gäller unga som vårdas på någon grund som anges i 3 § LVU, dvs på grund av sitt eget beteende (beteendefallen), och som vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, dvs ett av SiS särskilda ungdomshem (se 15 § LVU). Den som är frivilligt inskriven på ett särskilt ungdomshem eller den som vårdas där på någon grund som anges i 2 § LVU (miljöfallen) omfattas inte av de restriktioner som anges i bestämmelsen. 2 § LVU tar sikte på att det på grund av misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Det ska tilläggas att det är mycket ovanligt att några andra unga än de som vårdas med stöd av 3 § LVU, dvs på grund av sitt eget beteende, är placerade på SiS särskilda ungdomshem. Av 16 § första stycket LSU och 33 a § LVM framgår, på motsvarande sätt som i 15 a § LVU, att den dömde respektive den intagne har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det är lämpligt.

Enligt 15 a § LVU första stycket andra meningen får rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet. En motsvarande bestämmelse finns i 33 a § första stycket LVM. En liknande bestämmelse finns också i LSU. Enligt 16 § första stycket andra meningen LSU får den dömdes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

I förarbetena till bestämmelserna anges att ett beslut om en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster kan innebära allt ifrån att den unge/klienten helt vägras att använda elektroniska kommunikationstjänster till att mindre inskränkningar görs i rätten att använda sådana tjänster (prop. 2017/18:169 s. 113 och 117). I förarbetena anges vidare att ett alternativ till att vägra barnet eller den unge ett telefonsamtal kan vara att någon ur personalen sitter med och lyssnar på samtalet. Ett

annat exempel är att barnet eller den unge får tillgång till internet tillsammans med personal (prop. 2017/18:169 s. 60).

I enlighet med proportionalitetsprincipen, som anges i 20 a § LVU och 36 a § LVM, får de särskilda befogenheterna endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. Proportionalitetsprincipen innebär att en tvångsåtgärd, i detta fall begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, i fråga om styrka, räckvidd och varaktighet ska stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Proportionalitetsregeln, som anknyter till innehållet i 2 kap. 12 § regeringsformen, innebär att skälen för att vidta en tvångsåtgärd inom ramen för vården enligt LVU eller LVM ska ställas i relation till de olägenheter ingripandet innebär för den enskilde i fråga bland annat om dennes självbestämmande och integritet. Genom proportionalitetsbestämmelsen får de personer som har att tillämpa bestämmelserna om de s.k. särskilda befogenheterna vid LVU och LVM-hemmen sin uppmärksamhet tydligt riktad på dessa frågor. Om syftet med tvångsåtgärden kan tillgodoses genom någon mindre ingripande åtgärd, ska den åtgärden väljas. Proportionalitetsregeln ger således uttryck för att minsta möjliga tvång ska användas för att nå det avsedda syftet och innebär samtidigt en erinran om att tvånget får användas endast om syftet med åtgärden inte kan tillgodoses genom mindre ingripande åtgärder. Det betyder att en tvångsåtgärd ska stå i rimlig proportion till vad man kan vinna med åtgärden och den nytta som tvångsåtgärden kan ha för den enskilde. Om syftet med tvångsåtgärden kan tillgodoses genom någon mindre ingripande åtgärd, ska den åtgärden väljas (prop. 2004/05:123 s. 56 f. och 59 f).

I LSU finns en liknande proportionalitetsbestämmelse som i LVU. Enligt 18 b § LSU får en kontroll- eller tvångsåtgärd användas endast om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Det betyder att en kontroll- eller tvångsåtgärd ska stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden och den nytta åtgärden kan ha för den dömde. Skälen för att vidta en kontroll- eller tvångsåtgärd ska ställas i relation till de olägenheter ingripandet innebär för den dömde bl.a. i fråga om hans eller hennes självbestämmande och integritet (prop. 2010/11:107 s. 28).

Av 1 § femte stycket LVU framgår att vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Det gäller således även beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Enligt 36 § första stycket LVU ska den unge få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Bestämmelsen har tillkommit för att tydliggöra barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i barnkonventionen (prop. 2002/03:53, prop. 2006/07:129 och prop. 2012/13:10).

Ett beslut om en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster får gälla i högst 14 dagar. Därefter får en ny prövning göras och ett nytt beslut får fattas om förutsättningar finns. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas (15 a § första stycket LVU, 16 § andra stycket LSU och 33 a § andra stycket LVM). Tidsbegränsningen om ett besluts giltighet i högst 14 dagar infördes den 1 oktober 2018 då de nu gällande bestämmelserna om elektroniska kommunikationstjänster trädde i kraft. Det fanns tidigare inget krav i LVU, LSU och LVM på att ett beslut skulle vara tidsbegränsat. Som skäl för införandet av tidsbegränsade beslut som ska gälla i högst 14 dagar anfördes bl.a. följande i propositionen (prop. 2017/18:169 s. 62):

Barn och unga som vårdas vid ett särskilt ungdomshem ska i största möjliga utsträckning ha kvar sin grundläggande frihet att kommunicera med andra. Möjligheten att kommunicera med andra är av väsentlig betydelse för att barnet eller den unge ska kunna upprätthålla kontakt med anhöriga, kompisar och andra närstående. Enligt FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) ska barnet också ha rätt till yttrandefrihet vilket innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, mottaga och sprida tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck. Det är därför viktigt att ett beslut om inskränkning i rätten att kommunicera med andra övervägs noga och fortlöpande omprövas för att säkerställa att inskränkningen inte varar längre än vad som är nödvändigt. I dag finns inget krav i lagen på att ett beslut om begränsningar i rätten att föra samtal eller ta emot besök ska vara tidsbegränsat. För att säkerställa att inskränkningarna inte varar längre än nödvändigt samt för att öka förutsebarheten för den som blir föremål för beslutet föreslår regeringen att beslut om begränsningar i rätten att ta emot besök och använda elektroniska kommunikationstjänster ska få

gälla högst 14 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Ett beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster ska fattas av SiS (15 a § tredje stycket LVU, 22 § LSU och 36 b § första stycket LVM). Ett sådant beslut enligt LSU och LVM gäller omedelbart om inte något annat förordnas (22 § andra stycket LSU och 36 b § andra stycket LVM). I LVU finns ingen reglering om när ett sådant beslut ska börja gälla. Det finns dock reglering om att beslutet får överklagas till allmän förvaltningsdomstol (42 § första stycket punkt 1 LVU), vilket även besluten enligt LSU och LVM får göra (23 § första stycket LSU och 44 § första stycket 2 LVM). Enligt 35 § andra stycket 2 förvaltningslagen (2017:900) får ett beslut som får överklagas alltid verkställas omedelbart om beslutet gäller endast tillfälligt. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten (42 § LVU, 23 § andra stycket LSU och 44 § andra stycket LVM).

Ett beslut av SiS om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, ta emot besök samt vistas utanför hemmet ska antecknas i den unges journal/klientens journal enligt 3 kap. 18 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF. I 6 § förordningen (1998:641) om verkställighet av sluten ungdomsvård ska en journal föras för den som undergår sluten ungdomsvård.

Omhändertagande av egendom

Enligt 16 § LVU får den som vårdas i ett särskilt ungdomshem på någon grund som anges i 3 § LVU (beteendefallen) inte inneha narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel m.m. Den unge får inte heller inneha något annat som kan vara till men för vården eller ordningen vid hemmet. Motsvarande bestämmelser finns i 15 § LSU och 31 § LVM.

SiS har fattat ett antal beslut om omhändertagande av mobiltelefoner med stöd av 16 § LVU, 15 § LSU och 31 § LVM. De skäl som i besluten har motiverat ett omhändertagande har t.ex. varit att användandet av mobiltelefon kan hindra vården, att användandet av mobiltelefon kan möjliggöra avvikningar och att det finns en risk att den unge eller klienten kan skada sig på mobiltelefonen, t.ex. om

mobiltelefonen är trasig och det finns en risk att den unge eller klienten skär sig på den.

Ett beslut om omhändertagande av egendom enligt 16 § LVU och 31 § LVM går inte att överklaga medan ett beslut om omhändertagande enligt LSU går att överklaga (jfr. 42 § LVU och 44 § LVM med 23 § LSU).

Ordningsregler och rutiner för elektroniska kommunikationstjänster

Enligt 3 kap. 5 a § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF, ska föreståndaren vid ett hem för vård eller boende (HVB) ansvara för att det finns ordningsregler för de dagliga rutinerna på hemmet. SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem är HVB vilket innebär att bestämmelsen i 3 kap. 5 a § SoF även gäller SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem. Ordningsreglerna ska syfta till att skapa trygghet och säkerhet för alla som vistas där. Ordningsreglerna ska utarbetas under medverkan av företrädare för de boende och följas upp regelbundet. Ordningsreglerna ska vara tillgängliga och välkända för både boende och personal.

Enligt 3 kap. 5 a § SoF ska föreståndaren vid ett HVB ansvara för att det finns ordningsregler för de dagliga rutinerna på hemmet. De ska syfta till att skapa trygghet och säkerhet för alla som vistas där. Ordningsreglerna ska utarbetas under medverkan av företrädare för de boende och följas upp regelbundet. Ordningsreglerna ska vara tillgängliga och välkända för både boende och personal.

Den 23 juni 2021 fattade SiS generaldirektör beslut om riktlinjer för ordningsregler och dagliga rutiner vid SiS ungdomshem. Den 1 december 2021 började de nya riktlinjerna att tillämpas. Av SiS riktlinjer framgår följande.

Ordningsreglerna ska vara förankrade i lagstiftningen och omfattar regler som gäller för hot och våld, kränkningar, skadegörelse och så vidare. Om en ungdom bryter mot en ordningsregel ska personalen agera för att återställa tryggheten och säkerheten. SiS ska ha gemensamma ordningsregler för samtliga ungdomshem.

De *dagliga rutinerna* ska underlätta vardagen på ungdomshemmen. Det handlar om rutiner för mat- och sovtider, användning av elektroniska kommunikationstjänster, tider för skola,

fritidsaktiviteter, fysisk träning med mera. Utgångspunkten är att de dagliga rutinerna gäller alla, men till skillnad från ordningsreglerna är de möjliga att justera och anpassa utifrån individuella behov. Dagliga rutiner utarbetas lokalt på varje ungdomshem och i samverkan med ungdomarna.

Syftet med ordningsreglerna är att skapa förutsägbarhet och en rättssäker och likvärdig vård för ungdomarna. Medarbetarna och ungdomarna ska känna till vilka regler som gäller, och därför behöver ungdomarna få information om dem vid inskrivningen. Ordningsreglerna ska även vara anslagna på avdelningen, väl synliga för alla som vistas där. Personalen ska agera om en ungdom inte följer ordningsreglerna. Om en ungdom inte följer en ordningsregel behöver personalen ingripa. Utgångspunkten är att den som inte följer ordningsreglerna behöver stoppas på ett lämpligt sätt för att återställa tryggheten och säkerheten på ungdomshemmet.

De åtgärder som vidtas ska syfta till att stoppa allvarligt destruktiva eller farliga beteenden. Så länge det inte handlar om att man utsätter sig själv eller andra för fara rekommenderas i första hand att använda avledning och verbala uppmaningar för att få ungdomen att upphöra med det olämpliga beteendet.

Ordningsreglerna finns för att alla ungdomar som vistas på SiS ungdomshem har rätt att känna sig trygga och säkra. De gäller för alla ungdomar och på alla SiS ungdomshem.

SiS har följande ordningsregler på de särskilda ungdomshemmen:

1. Våld eller hot får inte användas. Alla har rätt att känna sig trygga. Våld (fysiskt, psykiskt och sexuellt) och hot kommer inte att accepteras. Ingen får heller tvingas till sex mot sin vilja.
2. Kränkningar är inte tillåtna. Alla har rätt att bli respekterade för den de är. Ingen ska bli utsatt för nedsättande kommentarer eller andra förolämpningar (kränkningar), varken ansikte mot ansikte eller på nätet.
3. Droger får inte användas eller föras in. Alla har rätt till en drogfri miljö. All hantering av narkotika, alkohol, andra berusningsmedel och dopningsmedel är förbjuden.
4. Det är inte tillåtet att fotografera, filma eller spela in ljud. Alla har rätt till skydd för sitt privatliv. Det är därför inte tillåtet att fotografera, filma eller spela in ljud på SiS ungdomshem.

Undantag från regeln kan förekomma i skolan eller i särskilda projekt samt när ungdomar kommunicerar med familj och vänner på internet.

5. Farliga föremål får inte användas. Alla har rätt att känna sig säkra. Det är därför inte tillåtet att inneha föremål som kan användas för att skada någon, till exempel vapen, rakblad, knivar eller tändare.
6. Skadegörelse är inte acceptabelt. Alla har rätt till en trivsamt och trygg miljö där man är rädd om inredning och saker. Att avsiktligt förstöra inredning/saker kommer inte att accepteras.

Syftet med att ha dagliga rutiner, enligt SiS, är att skapa framförhållning och tydlighet i tillvaron på avdelningen samt att bidra till goda, hälsosamma vanor vad gäller mat, motion och sömn. Rutinerna skapar en ram för vardagen och gör det samtidigt möjligt att vara flexibel inom den ramen. Dagliga rutiner utarbetas lokalt utifrån nedanstående områden och anpassas till förhållandena på varje ungdomshem/avdelning.

De dagliga rutinerna gäller för alla ungdomar på avdelningen. Det innebär att de skiljer sig från individuella behandlingsaktiviteter som beskrivs och planeras i behandlingsplanen. Det är institutionschefen som ansvarar för att rutiner tas fram på alla avdelningar och att de revideras minst en gång per år i samråd med medarbetare och ungdomar. Det är också institutionschefen som beslutar om de dagliga rutinerna. Dessa kan till viss del skilja sig åt mellan olika avdelningar på samma ungdomshem, beroende på avdelningens funktion/tjänst och målgrupp. Det är en fördel om de dagliga rutinerna på olika avdelningar och ungdomshem liknar varandra även till form och struktur. Därför ska mallen för daglig rutin användas så långt som möjligt.

Utgångspunkten är att de dagliga rutinerna ska följas, men till skillnad från ordningsreglerna kan de anpassas utifrån individuella behov. Utifrån enskilda ungdomars behov eller andra omständigheter kan avsteg behöva göras, till exempel när en ungdom inte kan sova eller när en ungdom behöver ringa hem utanför telefontiden.

Det ska finnas rutiner för dygnsvila, måltider, tider för användning av elektroniska kommunikationstjänster, bruk av tobak,

skola, utevistelse, fysisk aktivitet och fritid och ordning på rummet och städning. När det gäller elektroniska kommunikationstjänster ska det stå när och i vilken omfattning ungdomarna får ringa och använda surfplatta eller dator. Varje avdelning måste skapa ett schema, där ungdomarna bokas in.

Det finns inga ordningsregler och rutiner såvitt gäller LVM-hemmen.

SiS har också särskilda regler för mobiltelefoner och SiS egna surfplattor inom SiS ungdomsvård. De särskilda reglerna anger bl.a. följande.

De särskilda ungdomshemmen har SiS-surfplattor och två surfplattor per avdelning som ungdomarna delar på. Ungdomarna kan också använda sina egna mobiltelefoner när det bedöms lämpligt. Utgångspunkten är ungdomarnas rätt till elektroniska kommunikationstjänster. Reglerna gäller på alla SiS ungdomshem. Surfplattorna förvaras inlåsta när ungdomarna inte använder dem.

Ungdomarna ska instrueras att de, efter varje session, ska logga ut från appar och rensa webbplatsdata/historik. Att surfplattan är rensad behöver dock kontrolleras av personal. Efter att ungdomen har loggat ut och rensat lämnar den unge plattan till personal som kontrollerar att så har skett. Om personal behöver rensa webbplatsdata, så görs det inte direkt i Safari, för då riskerar man att se vilka hemsidor ungdomen har besökt och det är inte heller avsikten med rensningen.

När det gäller egna mobiler såväl som gemensamma surfplattor ska användandet av dem schemaläggas så att det inte krockar med det som behöver prioriteras; skola, aktiviteter och behandlingsinsatser.

När det gäller egna mobiler kan innehållet inte begränsas och inte heller styras centralt till skillnad från gemensamma surfplattor där innehållet är begränsat till utvalda appar och plattan kan styras av SiS administratörer på så sätt att apparna antingen kan finnas eller inte. Detta kan dock inte ske på individuell användarnivå.

Både när det gäller egna mobiler och gemensamma surfplattor är det av integritetsskäl förbjudet att filma, fotografera och spela in personal eller andra ungdomar på SiS ungdomshem. Funktionerna får bara användas för videosamtal, för att fotografera sig själv och exempelvis lägga upp på sociala medier.

När det gäller egna mobiler såväl som gemensamma surfplattor ska överenskommelser om tid följas.

Den unge ska värna om sin egen och andras integritet. Den som har en egen mobiltelefon får inte låna ut den till någon annan.

Vid regelbrott ska regeln repeteras, den unge motiveras och ges en chans till följsamhet.

Bestämmelserna om individuella beslut om begränsningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster gäller 15 a § LVU och 16 § LSU gäller oavsett egen mobiltelefon eller institutionens EKT-utrustning.

Det finns också regler för användandet av mobiltelefoner och SiS-surfplattor inom SiS missbruksvård. Dessa motsvarar SiS särskilda regler för mobiltelefoner och SiS egna surfplattor inom SiS ungdomsvård.

Reglerna om användandet av de ungas eller intagnas egna mobiltelefoner och SiS-surfplattor på särskilda ungdomshem och LVM-hem är att betrakta som råd.

SiS Rättsavdelning har också givit ut interna riktlinjer för LVU, LVM och LSU. Riktlinjerna är en sammanfattning av de lagar, förordningar, föreskrifter och allmänna råd som reglerar verksamheten vid SiS särskilda ungdomshem. I riktlinjerna redovisas också förarbetsuttalanden, JO-uttalanden och beslut från Inspektionen för vård och omsorg, IVO (tidigare Socialstyrelsen), vilka kan tjäna som vägledning vid lagtolkning på området. Även praxis från domstolar, som kan vara vägledande för SiS, redovisas. I förekommande fall redovisas i riktlinjerna även SiS bedömning av hur olika lagar ska tolkas. Riktlinjerna är bindande, vilket innebär att de ska följas av alla anställda inom SiS. Myndighetens olika interna styrdokument har samma status.

De juridiska riktlinjerna för LVU och LVM har nyligen setts över och de nya riktlinjerna trädde i kraft 1 april 2023. SiS beslutade samtidigt om uppdatering av reglerna om användandet av mobiltelefoner och surfplattor.

10.2.2 Besök

I 15 a § LVU regleras bl.a. den unges möjligheter och begränsningar när det gäller besök. Liknande bestämmelser finns i 16 § LSU och 33 a § LVM.

Av 15 a § första stycket LVU framgår att unga som omfattas av 15 § LVU har rätt att ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt. Det innebär att bestämmelsen gäller unga som vårdas på någon grund som anges i 3 § LVU, dvs. beteendefallen, och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, dvs. ett av SiS särskilda ungdomshem. I 16 § första stycket LSU finns en motsvarande bestämmelse. Den dömde har rätt att ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt (16 § första stycket LSU). Även enligt 33 a § LVM har den som vårdas enligt LVM rätt att ta emot besök i den utsträckning det är lämpligt.

Rätten att ta emot besök får vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet (15 a § LVU första stycket andra meningen). Motsvarande gäller den som vårdas enligt LVM. Om den unge har dömts till sluten ungdomsvård får den dömdes rätt att ta emot besök vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan (16 § första stycket andra meningen LSU).

Rätten till besök kan förbjudas helt eller delvis. Det kan också handla om att besöken förenas med villkor, t.ex. att någon ur personalen är närvarande vid besöken (prop. 2017/18:169 s. 113 och 117).

I enlighet med proportionalitetsprincipen som anges i 20 a § LVU får de särskilda befogenheterna endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas (20 a § LVU). En motsvarande bestämmelse finns i 36 a § LVM. I LSU finns en liknande bestämmelse. Enligt 18 b § LSU får en kontroll- eller tvångsåtgärd användas endast om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. När det gäller proportionalitetsprincipens närmare innebörd hänvisas till avsnitt 10.2.1 om elektroniska kommunikationstjänster.

Av 1 § femte stycket LVU framgår att vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Det gäller således även beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök. Enligt 36 § första stycket LVU ska den unge få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Bestämmelsen har tillkommit för att tydliggöra barnets rätt att komma till tals enligt artikel 12 i barnkonventionen (prop. 2002/03:53, prop. 2006/07:129 och prop. 2012/13:10).

Ett beslut om en inskränkning i rätten att ta emot besök får gälla i högst 14 dagar. Därefter får en ny prövning göras och ett nytt beslut får fattas om förutsättningar finns. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas (15 a § första stycket LVU, 16 § andra stycket LSU och 33 a § andra stycket LVM). Tidsbegränsningen om ett besluts giltighet i högst 14 dagar infördes den 1 oktober 2018 då de nu gällande bestämmelserna om inskränkningar i rätten att ta emot besök trädde i kraft (prop. 2017/18:169). Det fanns tidigare inget krav i LVU, LSU och LVM på att ett beslut skulle vara tidsbegränsat. De skäl för införandet av tidsbegränsade beslut om besöksrestriktioner är detsamma som skälen för införandet av tidsbegränsade beslut om användningen av elektroniska kommunikationstjänster (se avsnitt 10.2.1 Elektroniska kommunikationstjänster).

Av 15 § tredje stycket LVU, 22 § LSU och 36 b § första stycket LVM framgår att ett beslut om inskränkning i rätten att ta emot besök ska fattas av Statens institutionsstyrelse. Ett sådant beslut gäller enligt LSU och LVM omedelbart om inte något annat förordnas (22 § andra stycket LSU och 36 b § andra stycket LVM). I LVU finns ingen reglering om när ett beslut om en inskränkning i rätten att ta emot besök ska börja gälla. Enligt 35 § andra stycket punkten 2 förvaltningslagen (2017:900) får dock ett beslut som får överklagas alltid verkställas omedelbart om beslutet gäller endast tillfälligt.

Ett beslut om en inskränkning i rätten att ta emot besök får överklagas till allmän förvaltningsrätt (42 § första stycket punkt 1 LVU, 23 § första stycket LSU och 44 § första stycket LVM).

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten (se 42 § LVU, 23 § andra stycket LSU och 44 § andra stycket LVM).

Ett beslut av Statens institutionsstyrelse om besök ska antecknas i den unges journal/klientens journal enligt 3 kap. 18 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF.

I 15 a § fjärde stycket LVU och 33 a § tredje stycket LVM anges att det finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner i lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård. Bakgrunden till den lagen var att anpassa svensk lagstiftning i fråga om besöksrestriktioner så att de skulle uppfylla bestämmelserna i den europeiska konventionen om skydd för mänskliga rättigheter och de grundläggande friheterna (prop. 2000/01:80 s. 179). Lagen rör besök på vårdinrättningar inom sjukvården och handlar således inte om besök på SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem.

10.3 Statistik

Under år 2020 fattade SiS 1 831 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för 463 barn och unga som vårdades enligt LVU, dvs. i genomsnitt nästan fyra beslut per individ. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 338 beslut för 46 dömda, dvs. i genomsnitt drygt sju beslut per individ.

Under år 2021 fattade SiS 1 213 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för 547 unga som vårdades enligt LVU, dvs i genomsnitt drygt två beslut per individ. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 496 beslut för 68 unga, dvs i genomsnitt drygt sju beslut per individ.

Under år 2022 fattade SiS 1 038 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för 694 unga som vårdades enligt LVU, dvs i genomsnitt knappt 1,5 beslut per individ. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 244 beslut för 78 unga, dvs i genomsnitt drygt tre beslut per individ.

Under 2020 fattade SiS 53 beslut om att begränsa rätten att ta emot besök för unga som vårdades på särskilda ungdomshem med

stöd av LVU. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 43 beslut.

Under 2021 fattade SiS 95 beslut om att begränsa rätten att ta emot besök för 45 unga som vårdades på särskilda ungdomshem med stöd av LVU, dvs i genomsnitt drygt 2 beslut per individ. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 53 beslut för 23 unga, dvs drygt 2 beslut per individ.

Under 2022 fattade SiS 101 beslut om att begränsa rätten att ta emot besök för unga som vårdades på särskilda ungdomshem med stöd av LVU. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 14 beslut.

Under år 2020 fattade SiS 1 607 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för 339 klienter som vårdades enligt LVM, dvs. i genomsnitt nästan fem beslut per individ.

Under år 2021 fattade SiS 1546 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för klienter som vårdades enligt LVM.

Under 2021 fattade SiS 59 beslut om att begränsa rätten att ta emot besök för 38 klienter som vårdades enligt LVM, dvs i genomsnitt 1,5 beslut per individ.

Under år 2022 fattade SiS 439 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för 307 klienter som vårdades enligt LVM, dvs. i genomsnitt knappt 1,5 beslut per individ.

Under 2022 fattade SiS 107 beslut om att begränsa rätten att ta emot besök för 71 klienter som vårdades enligt LVM, dvs i genomsnitt 1,5 beslut per individ.

10.4 Domar

Som redovisats ovan kan beslut om begränsning av rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och rätten att ta emot besök överklagas till förvaltningsrätten. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten. Det finns ingen officiell statistik över antalet domar som rör begränsningar att använda elektroniska kommunikationstjänster och begränsningar i rätten att ta emot besök för unga som vistas på särskilda ungdomshem, för de som

vårdas på SiS särskilda ungdomshem och för de som vårdas på SiS LVM-hem.

I JUNO går det att finna ett antal domar från förvaltningsrätterna och en dom från kammarrätten.

Målet i Kammarrätten i Stockholm, mål nr 5593-21, handlar om begränsningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster. Bakgrunden i det målet var att SiS hade fattat beslut om att den unge inte fick använda sin telefon, textmeddelande samt internet eftersom det kunde äventyra ordningen vid hemmet. Som skäl för beslutet angavs i huvudsak att socialtjänsten tidigare har inkommit med uppgifter om att det finns risk för fritagning av den unge via kontakter utanför hemmet, bl.a. den unges bror. Den unge överklagade SiS beslut. Förvaltningsrätten biföll delvis överklagandet på sådant sätt att den unge tilläts ringa övervakade samtal via fast telefon på svenska till sin bror. Övervakningen skulle ske genom medlyssning av personal på ungdomshemmet. SiS överklagade förvaltningsrättens dom. Kammarrätten konstaterade att det inte finns någon bestämmelse i LVU om avlyssning av telefonsamtal mellan en ungdom och en utomstående person. SiS har således endast möjlighet att besluta om öppen avlyssning, vilket innebär att det inte går att höra vad den utomstående personen i telefonsamtalet säger. Mot denna bakgrund bedömde kammarrätten, för att inte vården av den unge skulle äventyras och för att ordningen vid hemmet skulle kunna upprätthållas, att mindre ingripande åtgärder inte var tillräckliga och att det var proportionerligt att begränsa den unges tillgång till elektroniska kommunikationstjänster på så sätt som gjorts i det överklagade beslutet. SiS beslut var därmed riktigt och överklagandet skulle därför bifallas.

Jag har hittat drygt 160 stycken domar från förvaltningsrätterna om begränsningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster enligt 15 a § LVU. Troligtvis finns det fler. I den övervägande majoriteten av domarna avslår förvaltningsrätten överklagandet. Endast några få överklaganden har bifallits. I de flesta domar har skälen för avslag varit att vården och ordningen vid hemmen kan äventyras på grund av risk att komma i kontakt med en kriminell miljö och förhindra avvikningar. Även risk för olämpliga kontakter i övrigt och risk för hot eller risk att hota andra har angivits som skäl.

Jag har hittat fyra stycken domar om begränsningen i användningen av elektroniska kommunikationstjänster enligt 16 § LSU. Skälen för avslag av överklagandet har bl.a. varit att vården och ordningen vid hemmen kan äventyras på grund av risk för kriminella kontakter och risk att målsägande ska kontaktas.

När det gäller domar om beslut om begränsningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster på SiS LVM-hem har jag hittat drygt 30 domar där klienter har överklagat ett SiS-beslut. Alla överklaganden har avslagits utom i en dom där förvaltningsrätten biföll överklagandet. Skälen för avslag har varit att vården och ordningen vid hemmen kan äventyras på grund av avvikelser, droginförsel, risk för bild- och filmupptagningar av klienter och personal och hot och trakasserier mot personal och anhöriga. I de flesta fall har klienterna haft tillgång till lånetelefon och dator som har tillhört hemmet och förvaltningsrätten har därför ansett att begränsningen är en proportionerlig inskränkning.

Jag har hittat ca fem domar om begränsning i rätt att ta emot besök enligt 15 a § LVU. Jag har hittat en dom som rör begränsningar i rätten att ta emot besök enligt 33 a § LVM. Jag har inte hittat någon dom som rör begränsningar i rätten att ta emot besök enligt 16 § LSU.

10.5 Användning av elektroniska kommunikationstjänster och reglering av besök inom andra områden

10.5.1 Elektroniska kommunikationstjänster och besök på hem för vård eller boende (HVB)

De skillnader som finns mellan SiS särskilda ungdomshem och andra hem för vård eller boende (HVB) gäller framför allt vilka möjligheter som finns för personalen att vidta särskilda befogenheter gentemot de boende.

När det gäller HVB som drivs i kommunal eller regional regi eller enskild verksamhet finns det inga bestämmelser som ger personalen vid hemmen rätt att besluta om t.ex. begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster eller begränsningar i rätten att ta emot besök.

När det gäller HVB som drivs i kommunal eller regional regi eller som enskild verksamhet är dock föreståndaren vid hemmet enligt 3 kap. 5 a § socialtjänstförordningen (2001:937) skyldig att ansvara

för att det finns ordningsregler för de dagliga rutinerna på hemmet. De ska syfta till att skapa trygghet och säkerhet för alla som vistas där. Ordningsreglerna ska utarbetas under medverkan av företrädare för de boende och följas upp regelbundet. Ordningsreglerna ska vara tillgängliga och välkända för både boende och personal.

10.5.2 Elektroniska kommunikationstjänster och besök inom kriminalvården

Elektroniska kommunikationstjänster

Enligt 7 kap. 4 § fängelselagen (2010:610) får en intagen på en kriminalvårdsanstalt stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Med elektronisk kommunikation avses här ljud, text, bild, data eller annan information som förmedlas med hjälp av radio, ljus eller elektromagnetiska svängningar som utnyttjar särskilt anordnade ledare. Det innebär att t.ex. användning av fast telefoni, mobiltelefoni, Internet och e-post omfattas av begreppet. Med uttrycket ”lämpligen kan ske” anges i förarbetena praktiska förutsättningar för kommunikationen, t.ex. med hänsyn till anstaltens rutiner och tillgång till utrustning som möjliggör kommunikation. Vid prövningen bör beaktas att det är angeläget att barn ges möjlighet att upprätthålla kontakt med en förälder som är intagen, om det är förenligt med barnets bästa (prop. 2009/10:135 s. 145).

Enligt 7 kap. 4 § fängelselagen får elektronisk kommunikation vägras om den

1. kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom avlyssning enligt 7 kap. 5 §,
2. kan motverka den intagnes anpassning i samhället, eller
3. på annat sätt kan vara till skada för den intagne eller någon annan.

Av 7 kap. 5 § första stycket fängelselagen följer att elektronisk kommunikation mellan en intagen och en annan person får avlyssnas om det är nödvändigt av säkerhetsskäl. De som ska kommunicera med varandra ska i förväg informeras om kontrollen. Av förarbetena framgår att en sådan avlyssning ska ske på lämpligt sätt, normalt

genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. I syfte att förtydliga att det rör sig om en öppen kontroll har det klargjorts att både den intagne och den eller de som den intagne ska stå i förbindelse med ska informeras om kontrollen i förväg (prop. 2009/10:135 s. 145). Elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas enligt 7 kap. 5 § andra stycket fängelselagen.

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation kan tillåtas enligt 7 kap. 4 § fängelselagen eller ska kontrolleras enligt 7 kap. 5 § fängelselagen, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott eller för att utöva brottslig verksamhet. I den utsträckning det behövs får upplysningar också inhämtas om hans eller hennes personliga förhållanden i övrigt (7 kap. 10 § fängelselagen). Bestämmelser som möjliggör kontroll i register av den som kontakten ska äga rum med finns i lagen (1998:620) om belastningsregister med tillhörande förordning (1999:1134) och lagen om (1998:621) om misstankeregister med tillhörande förordning (1999:1135). Personuppgifter som behandlas inom kriminalvårdens egen verksamhet kan också inhämtas, se prop. 2009/10:135 s. 149.

Ett beslut om användningen av elektroniska kommunikationstjänster får överklagas till allmän förvaltningsdomstol (14 kap. 1 § första stycket fängelselagen). Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten (14 kap. 1 § tredje stycket fängelselagen). Ett beslut får inte överklagas innan beslutet har omprövats av Kriminalvården. En sådan omprövning får begäras av den beslutet angår om det har gått honom eller henne emot. Ett överklagande av ett beslut som inte har omprövats ska anses som en begäran om omprövning. Vid omprövning får beslutet inte ändras till den klagandes nackdel (14 kap. 2 § fängelselagen).

I 3 kap. 4 och 5 §§ häkteslagen (2010:611) finns liknande bestämmelser om elektronisk kommunikation som i fängelselagen.

Enligt 20 § fängelseförordningen (2010:2010) får elektronisk kommunikation endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Kriminalvården. Enligt 10 § häktesförordningen (2010:2011) får elektronisk kommunikation endast äga rum med

utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Kriminalvården eller den myndighet som svarar för förvaringslokalen.

I Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse (FARK fängelse) finns allmänna råd till 7 kap. 4 § fängeselagen. De anger bl.a. följande:

Vid bedömningen av om elektronisk kommunikation kan beviljas bör såväl riskerna kring den intagne som den som den intagne ska kommunicera med beaktas. Tillstånd till elektronisk kommunikation med en person som avtjänar ett fängelsestraff eller är föremål för kriminalvård i frihet bör normalt inte beviljas. Detsamma gäller sådan kommunikation med en person som är misstänkt för brott, missbrukar narkotika eller är medlem i eller har annan koppling till ett kriminellt nätverk eller grov organiserad brottslighet. Om personen är närstående till den intagne kan dock tillstånd till avlyssnad kommunikation medges, om riskerna kan hanteras genom avlyssningen. Om den intagne saknar närstående att kommunicera elektroniskt med, kan avlyssnad kommunikation även medges till annan än närstående.

Av 7 kap. 11 § FARK fängelse framgår att en intagens ansökan om telefontillstånd ska betraktas som en ansökan om tillstånd att ringa inom INTIK-systemet, om inte den intagne anger något annat. INTIK-systemet ger möjlighet till kontroll av vilken person en intagen ringer till. Det innehåller också säkerhetsfunktioner som kontrollerar att vidarekoppling och flerpartssamtal inte kan ske. INTIK-systemet infördes för att Kriminalvården bättre skulle kunna administrera och underlätta de intagnas telefonanvändande och som ett hjälpmedel för att intagna skulle kunna använda telefon på egen hand utan att säkerheten åsidosätts.

Enligt 7 kap. 11 a § FARK fängelse får telefontillstånd inom INTIK-systemet förenas med villkor om inspelning och avlyssning i efterhand. En intagen får sammantaget ringa sådana villkorade samtal under högst en timme per vecka. Av 7 kap. 12 § FARK fängelse framgår att en intagen i en anstalt av säkerhetsklass 1 inte får ringa till IP-telefoni inom INTIK-systemet. Det gäller dock inte avlyssnade samtal inom INTIK-systemet vid säkerhetsavdelning.

Av 7 kap. 13 FARK fängelse framgår att en intagen får beviljas tillstånd att ringa telefonsamtal utanför INTIK-systemet eller genomföra videosamtal endast om den intagne bedöms ha starka skäl för det. Av allmänna råd till bestämmelsen följer bl.a. att starka skäl att få ringa ett telefonsamtal utanför INTIK-systemet kan finnas för att ringa samtal till en försvarare. Starka skäl att få ringa utanför

INTIK-systemet kan även finnas för t.ex. samtal till närstående, annan advokat än försvararen, arbetsgivare, hyresvärd eller liknande, bank eller försäkringsbolag, om behovet av kontakt inte kan tillgodoses på annat sätt. Starka skäl att få genomföra ett videosamtal kan finnas för kontakt med närstående barn samt för kontakt med närstående till den intagne när den intagne själv är ett barn.

Av 7 kap. 14 § FARK fängelse framgår att om tillstånd till telefonsamtal inom INTIK-systemet inte kan beviljas på grund av säkerhetsskäl och samtal istället genomförs utanför det systemet enligt 7 kap. 13 § FARK fängelse ska samtalet avlyssnas, om det inte är uppenbart obehövligt. Videosamtal ska avlyssnas om det inte är uppenbart obehövligt. Av 7 kap. 15 § FARK fängelse framgår att avlyssning av ett telefonsamtal ska ske i realtid. Om det innebär tillräcklig kontroll, får kommunikationen spelas in och avlyssnas i efterhand. I allmänna råd till bestämmelsen anges att situationer då det kan innebära tillräcklig kontroll att kommunikationen spelas in och avlyssnas i efterhand kan vara när syftet med avlyssningen endast är att säkerställa att kommunikationen inte kopplas vidare, utan förs med den person som Kriminalvården har kontrollerat och godkänt att den intagne får kommunicera med.

Kriminalvården har också givit ut Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:2) om häkte (FARK Häkte). I dessa föreskrifter finns också bl.a. föreskrifter och allmänna råd om elektronisk kommunikation.

Besök

Enligt 7 kap. 1 § fängelselagen får en intagen ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Med uttrycket ”lämpligen kan ske” avses praktiska förutsättningar för besöket, t.ex. med hänsyn till anstaltens rutiner och dess tillgång till personal och besöksrum. Vid prövningen bör beaktas att det är angeläget att barn ges möjlighet att besöka en förälder som är intagen, om det är förenligt med barnets bästa (prop. 2009/10:135 s.143). I 7 kap. 1 § fängelselagen anges vidare att ett besök får vägras om det

1. kan äventyra säkerheten på ett sätt som inte kan avhjälpas genom kontroll enligt 7 kap. 2 eller 3 § fängelselagen,
2. kan motverka den intagnes anpassning i samhället, eller

3. på annat sätt kan vara till skada för den intagne eller någon annan.

Enligt 7 kap. 2 § första stycket fängelselagen får ett besök, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, kontrolleras genom att

1. personal övervakar besöket, eller

2. besöket äger rum i ett besöksrum som är så utformat att det omöjliggör att föremål överlämnas.

Av 7 kap. 2 § andra stycket fängelselagen följer att ett besök av en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet endast får kontrolleras om advokaten eller den intagne begär det.

Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl får ett besök villkoras enligt 7 kap. 3 § fängelselagen av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning.

Av 7 kap. 10 § fängelselagen framgår att om det behövs för att kunna bedöma om besök kan tillåtas enligt 7 kap. 1 § fängelselagen eller ska kontrolleras enligt 7 kap. 2 § fängelselagen, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott eller för att utöva brottslig verksamhet. I den utsträckning det behövs får upplysningar också inhämtas om hans eller hennes personliga förhållanden i övrigt. Bestämmelsen ger Kriminalvården befogenhet att i förväg kontrollera en besökande till en intagen. Bestämmelser som möjliggör kontroll i register av den som kontakten ska äga rum med finns i lagen (1998:620) om belastningsregister med tillhörande förordning (1999:1134) och lagen om (1998:621) om misstankeregister med tillhörande förordning (1999:1135). Personuppgifter som behandlas inom kriminalvårdens egen verksamhet kan också inhämtas, se prop. 2009/10:135 s. 149.

Ett beslut om besök får överklagas till allmän förvaltningsdomstol (14 kap. 1 § första stycket fängelselagen). Prövnings-tillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten (14 kap. 1 § tredje stycket fängelselagen). Ett beslut får inte överklagas innan beslutet har omprövats av Kriminalvården. En sådan omprövning får begäras av den beslutet angår om det har gått honom eller henne emot. Ett överklagande av ett beslut som inte har omprövats ska anses som en begäran om omprövning. Vid omprövning får beslutet inte ändras till den klagandes nackdel (14 kap. 2 § fängelselagen).

I 7 kap. 1–3 §§ häkteslagen (2010:2011) finns liknande bestämmelser om besök som i fängelselagen.

Mer detaljerade föreskrifter om besök finns i 7 kap. 1–9 b §§ Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:1) om fängelse (FARK Fängelse) och i 3 kap. 1–7 b §§ Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:2) om häkte (FARK Häkte).

10.5.3 Elektroniska kommunikationstjänster och besök inom psykiatrisk tvångsvård och rättspsykiatrisk tvångsvård

Enligt 20 b § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård, LPT, får chefsöverläkaren besluta att inskränka en patients rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster, om det är nödvändigt med hänsyn till vården eller rehabiliteringen av patienten eller för att undvika att någon annan lider skada. Den tekniska utrustning som möjliggör användningen får omhändertas under den tid beslutet gäller. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till patienten senast när beslutet om inskränkning upphör att gälla. Ett beslut om en inskränkning enligt 20 b § LPT gäller högst två månader eller, om patienten är under 18 år, högst en vecka (22 b § första stycket LPT). När det inte längre finns förutsättningar för ett beslut om en inskränkning i en patients rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster ska chefsöverläkaren genast besluta att inskränkningen ska upphöra. Frågan om upphörande ska övervägas fortlöpande (22 b § andra stycket LPT). Tiden för en inskränkning enligt 20 b § LPT får genom nya beslut förlängas med högst två månader i taget eller, om patienten är under 18 år, med högst en vecka i taget (22 b § tredje stycket LPT).

Det som anges i 20 b § LPT gäller även vid slutet rättspsykiatrisk vård, se 8 § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV). I 8 a § LRV anges dock undantag från det som anges i 20 b § LPT. Undantaget gäller den som ges rättspsykiatrisk vård med beslut om särskild utskrivningsprövning och som vårdas på en sjukvårdsinrättning eller avdelning för vilken en förhöjd säkerhetsklassificering gäller. En sådan patient får endast använda sådan teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster som tillhandahålls av vårdgivaren. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad eller intagen i eller ska förpassas till kriminalvårdsanstalt (8 a § första stycket LRV). I förarbetena (prop. 2013/14:119 s. 54) anges bl.a. följande:

Vid en avvägning mellan den enskildes intresse och samhällets intresse av en trygg och säker vårdmiljö och möjligheten att motverka brottslighet får inskränkningen för ifrågavarande patienter anses proportionerlig och det tillgodoser ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Det kan inte anses proportionerligt att låta ett generellt förbud mot innehav av egen utrustning för elektroniska kommunikationstjänster omfatta patienter som vårdas med stöd av LPT eller LRV om det inte bedömts finnas någon risk för återfall. Inskränkningen, att inte få använda egen utrustning, får endast gälla angivna patientgrupper och dessutom endast vid vårdinrättningar eller avdelningar för vilka en förhöjd säkerhetsklassificering gäller i enlighet med Socialstyrelsens föreskrifter.

Om patienten innehar annan utrustning för elektroniska kommunikationstjänster än sådan som tillhandahålls av vårdgivaren, ska den omhändertas under den tid patienten vårdas på en inrättning eller avdelning som avses i första stycket (8 § tredje stycket LRV). Ett sådant beslut får inte överklagas. Chefsöverläkaren får besluta om kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning för kontroll av att patienten inte bär på sig sådan utrustning som avses i tredje stycket (8 § fjärde stycket LRV).

Besök

Det finns inga bestämmelser om besök i LPT eller LRV. Enligt 23 § LPT får dock vårdgivaren besluta att alla personer som passerar in i inrättningen eller på avdelningen ska kroppsvisiteras (allmän inpasseringskontroll) om det är nödvändigt för att säkerheten ska kunna upprätthållas vid en sjukvårdsinrättning eller avdelning för sluten psykiatrisk tvångsvård för vilken en förhöjd säkerhetsklassificering gäller. Syftet med kontrollen ska vara att söka efter föremål som en intagen inte får inneha enligt LPT eller beslut som har meddelats med stöd av lagen. Skriftliga meddelanden får inte granskas. Kroppsvisitation och undersökning av väskor och andra föremål ska ske genom användande av metalldetektor eller annan liknande anordning eller, om det finns särskilda skäl, på annat sätt. En motsvarande bestämmelse finns i 8 b § LRV. Lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård gäller också bl.a. de som vårdas enligt LPT och LRV.

10.6 Relevanta JO-beslut som rör elektroniska kommunikationstjänster

JO har i flera beslut uttalat sig om elektroniska kommunikationstjänster. Här redovisas några JO-beslut som bedöms relevanta i sammanhanget.

Undersökning av den lagrade informationen i en patients elektroniska utrustning.

I JO-beslut den 25 maj 2018 (dnr 4746-2015) riktade JO kritik mot en region för att, utan lagstöd, ha undersökt den lagrade informationen i en patients elektroniska utrustning. Bakgrunden var följande. En patient som vårdades med stöd av LPT klagade på att kliniken omhändertog hans elektroniska utrustning för att undersöka den. Av utredningen framgick att den aktuella kliniken tillämpade ett rutindokument med titeln ”Visitering av elektroniskt kommunikationsmedel”. Enligt dokumentet får chefsöverläkaren fatta beslut om undersökning av en patients personliga tekniska utrustning om det t.ex. finns misstankar om att utrustningen används för att köpa droger, ladda ned otillåten pornografi eller för att hota och trakassera. Teknisk utrustning som omhändertas för genomgång överlämnas till tekniker som undersöker innehållet i utrustningen, dvs. den elektroniskt lagrade informationen. JO konstaterade att undersökningar av den lagrade informationen i en patients elektroniska utrustning aktualiserar flera av de grundläggande fri- och rättigheter som nämns i regeringsformen och Europakonventionen. Enligt JO utgör undersökningar av det här slaget bl.a. ett sådant intrång i den personliga integriteten som bestämmelsen i 2 kap. 6 § regeringsformen är avsedd att skydda medborgarna mot, och det krävs därför lagstöd för att få vidta en sådan åtgärd. Enligt JO finns det inte något sådant lagstöd och inte heller något utrymme för en vårdgivare inom den psykiatriska tvångsvården att med stöd av patientens samtycke genomföra undersökningar av den lagrade informationen i patientens dator eller liknande. JO uttalade kritik mot kliniken. JO menade att en undersökning av patientens elektroniska utrustning, ur patientens perspektiv, i vissa fall kan framstå som en mindre ingripande åtgärd än det alternativ som annars kan bli aktuellt, nämligen att rätten att

använda utrustningen inskränks och utrustningen omhändertas. JO ansåg dock att det av rättssäkerhetsskäl är viktigt att det klart framgår vilka tvångsåtgärder som får vidtas inom den psykiatriska tvångsvården.

Kritik mot vårdare inom kriminalvården för att ha uppmanat en intagen att radera innehåll i en mobiltelefon

I JO-beslut den 23 november 2020 (dnr. 2463-2019) riktade JO kritik mot en vårdare inom Kriminalvården för att ha uppmanat en intagen att radera innehåll i en mobiltelefon.

Bakgrunden var följande. En intagen filmade med sin mobilkamera när han återkom efter en permission. Han anmälde till JO att en kriminalvårdare hade uppmanat honom att ta bort filmen och att kriminalvården även hade velat gå igenom innehållet i mobiltelefonen.

I beslutet uttalade JO att Kriminalvårdens rätt att kontrollera en intagens tillhörigheter gäller inom hela anstaltsområdet samt att den får anses innefatta granskning och viss undersökning av de föremål som påträffas. En grundläggande förutsättning för en sådan kontroll är dock att åtgärden bedöms nödvändig för ändamålet att ordningen eller säkerheten i anstalten ska kunna upprätthållas och att den är proportionerlig. Vid kontroll av en elektronisk informationsbärande såsom en mobiltelefon måste Kriminalvården beakta de särskilda integritetsrisker som uppstår. Kontrollen ska därför utföras avgränsat och endast i det syfte som föranlett åtgärden. Kriminalvården får alltså enligt JO inte undersöka föremålet vidare, eller ta del av mer information, än vad som kan anses nödvändigt och proportionerligt i det enskilda fallet.

Om en intagen har tillgång till en mobiltelefon inom anstaltsområdet utan att ha hunnit lämna den ifrån sig, t.ex. efter en permission, bör utgångspunkten enligt JO vara att det inte är nödvändigt att kontrollera telefonen för att upprätthålla ordningen eller säkerheten i anstalten. I vart fall torde en sådan åtgärd sällan vara proportionerlig.

JO framhöll också att Kriminalvården inte ska bedriva brottsutredning och om det uppstår misstankar om att en intagen har gjort sig skyldig till brott ska ärendet överlämnas till polisen.

I beslutet konstaterade JO att det saknas laglig grund för Kriminalvården att begära att en intagen raderar ett visst innehåll i en mobiltelefon. Utredningen av den anmälda händelsen har dock visat att den intagne på uppmaning av kriminalvårdaren tog bort en film i sin mobiltelefon. Eftersom en intagen är skyldig att följa personalens anvisningar är det viktigt att personalen utför sina arbetsuppgifter sakligt och opartiskt samt har kunskap om vilka rättsliga förutsättningar som gäller för de åtgärder som vidtas. JO var mycket kritisk till att kriminalvårdaren uppmanade den intagne att vidta en åtgärd som saknar laglig grund.

Kritik mot en psykiatrisk klinik för att ha använt generella förbud mot användande av mobiltelefoner och datorer

I JO-beslut den 29 juli 2012 (JO 4465/2010) kritiserades en psykiatrisk klinik för att vid en avdelning, som bedriver vård med stöd av LPT, ha uppställt generella förbud mot användande av mobiltelefoner och datorer.

I en anmälan framförde en patient klagomål mot psykiatriska kliniken. Han anförde bl.a. följande. När han vårdades vid kliniken fick han inte ha sin mobiltelefon inne på avdelningen utan endast på innergården under rökpaus och frigång. Kliniken uppgav att syftet med förbudet var att hindra patienterna från att filma och ta kort med mobiltelefoner på avdelningen. Hans mobiltelefon var dock inte utrustad med sådana funktioner. Överläkaren uppgav bl.a. följande. Mobiltelefoner får inte användas av patienterna inne på den psykiatriska avdelningen. Regeln gäller alla patienter. Patienterna får ta med sig mobiltelefonen när de vistas på innergården (s.k. rökfrigång) samt vid övriga frigångar.

JO framhöll att ett allmänt förbud mot innehav av datorer kan innebära att patienters möjlighet att kommunicera på elektronisk väg begränsas. JO konstaterade att det inte fanns något lagstöd för att utfärda ett sådant förbud. En sådan inskränkning kan endast ske genom att chefsöverläkaren, för det fall förutsättningarna enligt dåvarande 20 a § LPT (nuvarande 20 b § LPT) är uppfyllda, fattar beslut i det enskilda fallet. JO ansåg därför att kliniken förtjänade kritik för att ha inskränkt patienternas rätt att använda mobiltelefon då det inte är lagligen möjligt att ha ett generellt förbud mot innehav av egna datorer.

Kritik mot en rättspsykiatrisk klinik för att patienter inte har möjlighet att tala ostört i telefon

I JO-beslut den 20 januari 2023 (JO 7702/2021) hade patienter på en avdelning på en rättspsykiatrisk klinik tillgång till en fast telefon, som är placerad så att personalen kan ha uppsikt över att patienter som har inskränkningar i sin rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster inte ska nyttja den. Telefonens placering medför en risk för att andra patienter eller personal kan höra vad den som pratar i telefonen säger. Patienterna har också möjlighet att använda en telefon i ett konferensrum. Vid sådana samtal är någon ur avdelningspersonalen närvarande av säkerhetsskäl.

ChefsJO hade inte någon invändning mot placeringen av den fasta telefonen, så länge de patienter som får använda telefon även har möjlighet att ringa ostört. Någon sådan möjlighet fanns emellertid inte. Även om syftet med personalnärvaron i konferensrummet inte är att lyssna på patienternas telefonsamtal blir detta enligt ChefsJO en konsekvens av närvaron. ChefsJO konstaterade att det inte finns något lagstöd för en sådan åtgärd och kritiserade kliniken för rutinerna. ChefsJO uppgav att han förutsätter att kliniken har vidtagit åtgärder för att komma till rätta med bristerna och att det har lett till att de patienter som har rätt att tala ostört i telefon också kan göra det.

10.7 Tillsynsbeslut från IVO

Den 19 maj 2021 meddelade IVO ett tillsynsbeslut rörande ett av SiS särskilda ungdomshem.

Fokus vid tillsynen var att granska verksamhetens begränsning av ungdomars grundlagsskyddade rättigheter m.m.

Vid samtal med en ungdom på det särskilda ungdomshemmet under IVO:s tillsyn framkom att ungdomarna har tillgång till internet en timme per dag via institutionens dator/surfplatta och att varje ungdom får ett individuellt kontrakt med regler kring internetanvändandet. När ungdomen bröt kontraktet fick han eller hon inte använda internet på två veckor. Föreståndaren på boendet bekräftade att ungdomarna, efter att ha undertecknat både ett allmänt och ett individuellt kontrakt, hade tillgång till internet i en timme per dag via dator eller surfplatta. Det allmänna kontraktet

innehöll ordningsregler m.m. om användandet t.ex. att man inte får ta foto eller spela in ljud eller film med surfplattan, att ungdomarna ska vara schyssta på nätet och följa lagen. De individuella kontrakten innehöll regler anpassade till den unges enskilda problematik, t.ex. till ungdomens tidigare brottslighet. Föreståndaren uppgav att om kontrakten inte följs begränsas ungdomens användande i 14 dagar.

IVO ansåg att verksamheten har begränsat ungdomarnas grundlagsskyddade rättigheter. Detta har skett genom ”kontrakt” då man har begränsat ungdomarnas tillgång till internet via datorer och surfplattor. IVO bedömde att verksamhetens användning av allmänna och individuella kontrakt begränsat ungdomarnas tillgång till elektroniska kommunikationstjänster utan lagstöd. IVO bedömde även att verksamhetens kontroll av ungdomars internethistorik efter användande av elektroniska kommunikationstjänster utgör ett otillåtet intrång i den personliga integriteten (2 kap. 6 § regeringsformen). Med hänsyn till de omständigheter som ungdomarna vårdas under kan deras godkännande av kontrollerna enligt IVO inte anses utgöra en sådan ”verklig frivillighet” som krävs för att samtycke ska anses föreligga.

När det gäller internethistorik har en ungdom som samtalat med IVO uppgivit att personalen går igenom internethistoriken efter att varje ungdom har använt dator/surfplatta och rensar historiken innan nästa ungdom får tillgång. Personalen har frågat honom varför han har besökt vissa hemsidor. Föreståndaren uppger att de går igenom internethistoriken och raderar innan nästa ungdom ska använda. Personalens uppgift är inte att övervaka utan att mer finnas bredvid, vilket kan förhindra ungdomen att begå brottsliga handlingar.

SiS har i ett yttrande uppgett att institutionen inte har något lagstöd för att i efterhand kontrollera vilka hemsidor en ungdom har besökt. Det har inte heller varit myndighetens avsikt. Under våren 2020 publicerade SiS stöddokument på SiS intranät gällande användningen av surfplattorna. I ett av stöddokumenterna fanns instruktioner när det gällde bl.a. rensning av webbplatsdata/historik och att detta behövde garanteras av personal. Detta dokument har tolkats felaktigt av personalen vilket medfört att personalen oundvikligen tagit del av ungdomarnas webbplatshistorik. Formuleringen i stöddokumentet har nu förtydligats för att förhindra ytterligare feltolkningar.

SiS meddelade, under pågående tillsyn, att detta arbetssätt skulle upphöra då ungdomarna sannolikt uppfattat undertecknande av kontrakten som ett krav för att få tillgång till de elektroniska kommunikationstjänsterna (t.ex. Internet). SiS uppgav bl.a. att tillhandahållandet av surfplattorna är ett led i att tillgodose ungdomars rätt till elektroniska kommunikationstjänster. I stället för kontrakt skulle man titta på möjligheter att ställa upp ordningsregler, som t.ex. var en surfplatta får användas, och att ungdomarna ska värna om sin integritet. SiS uppgav dock att det inte kommer att vara ett krav på att ungdomarna accepterar ordningsreglerna för att få tillgång till elektroniska kommunikationstjänster. Sådana ordningsregler har nu tagits fram, se avsnitt 10.2.1.

10.8 Vilka är placerade på SiS i dag?

De som är placerade på SiS särskilda ungdomshem är dels unga som vårdas enligt LVU och dels unga som är dömda till slutan ungdomsvård.

Unga som döms till slutan ungdomsvård kan ha begått t.ex. rån, grov misshandel, mord, dråp, narkotikabrott eller sexualbrott. Det är vanligt att de som verkställer slutan ungdomsvård har pågående eller tidigare missbruksproblematik och kopplingar till gängkriminalitet.

Den största gruppen av ungdomar som är placerade på SiS är dock de som vårdas enligt 3 § LVU på grund av sitt eget beteende. Det har visserligen förekommit att barn som vårdas enligt 2 § LVU på grund av brister i hemmiljön och barn och unga som vårdas frivilligt enligt socialtjänstlagen vårdas på SiS särskilda ungdomshem men det är mycket ovanligt.

Många av de barn och unga som vårdas enligt 3 § LVU på grund av sitt eget beteende och som placeras på SiS särskilda ungdomshem har en omfattande och komplex problematik. Inte sällan har barnet eller den unge tidigare varit placerad i öppna former och en placering vid SiS blir aktuell först när andra insatser inte har fungerat. Många av dem lider av psykisk ohälsa där psykiatrisk problematik och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är vanligt förekommande. Vanliga orsaker till placering vid SiS är missbruk och kriminalitet.

Tre fjärdedelar av ungdomarna är placerade med anledning av missbruk, flickor och pojkar i lika stor utsträckning. Kriminalitet är en placeringsorsak för sju av tio pojkar och för en fjärdedel av flickorna. Tre av tio flickor har socialt nedbrytande beteende som enda placeringsgrund, att jämföra med en av tio pojkar. Ungdomarna som kommer till SiS har tidigare ofta fått öppenvårdsinsatser på hemmaplan, vård i familjehem eller vård på öppna HVB-hem. Det är när sådana insatser inte fungerar som socialtjänsten ansöker om en placering hos SiS.

När det gäller vuxna som vårdas på SiS LVM-hem är det en mer enhetlig grupp på så vis att alla har missbruksproblem. De som placeras på SiS LVM-hem kommer dit för att få vård för skadligt bruk och beroende av alkohol, narkotika eller läkemedel.

Många av de intagna på SiS LVM-hem har de senaste sex månaderna innan placering befunnit sig i en socialt utsatt situation. Exempelvis har många fått försörjningsstöd eller försörjt sig genom kriminalitet. Det är inte heller ovanligt att de intagna har varit bostadslösa. Många har tidigare varit i kontakt med psykiatri och den somatiska ohälsan är stor hos målgruppen. Missbruk av alkohol är den vanligaste placeringsorsaken totalt sett och den vanligaste orsaken som anges för män. För kvinnor är missbruk av centralstimulerande medel en något vanligare orsak än alkohol (SiS årsredovisning 2022).

10.9 Allmänna utgångspunkter

Möjligheten att kommunicera är av väsentlig betydelse för att kunna upprätthålla kontakter med anhöriga, andra närstående och vänner. Vidare är det en viktig del att kunna vara en del av samhället i stort och hålla kontakt med samhällets aktörer såsom myndigheter, advokater och organisationer. Informationsfrihet, dvs frihet att inhämta och ta emot upplysningar samt i övrigt ta del av andras yttranden och hålla sig informerad om omvärldsläget, är också av väsentlig betydelse. Denna möjlighet skyddas av flera rättigheter i regeringsformen och Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) och, när det gäller barn, även Förenta

Nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).

Elektronisk kommunikation kan ske genom användandet av t.ex. en mobiltelefon eller en dator med internetuppkoppling. Barn och unga kommunicerar i stor utsträckning via mobiltelefoner och datorer.

Det är viktigt att barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och vuxna som är placerade på SiS LVM-hem, i största möjliga utsträckning får ha kvar sin grundläggande frihet att kunna kommunicera med andra och ta del av information, t.ex. genom mobiltelefon, surfplatta eller via dator med internetuppkoppling. Det är också viktigt att de kan ta emot besök från familj och vänner. Möjligheten att kunna kommunicera med andra utanför hemmet och att kunna ta emot besök på SiS ungdomshem och SiS LVM-hem kan underlätta anpassningen och återgången till ett välfungerande liv utanför hemmet och kan bidra till att minska de negativa följderna som frihetsberövandet eller tvångsvården kan innebära. Det är mycket viktigt att barn har möjlighet att ha kontakt med sin vårdnadshavare eller förälder, om inte starka skäl talar emot det. Det är också mycket viktigt att barn och unga som vårdas enligt LVU, som är dömda till sluten ungdomsvård och vuxna som vårdas enligt LVM har möjlighet att kontakta socialtjänst och advokat men också myndigheter som t.ex. IVO och JO och olika frivilliga hjälporganisationer som t.ex. tillhandahåller stödlinjer för barn och unga.

Utgångspunkten är att det inte ska vara mer begränsningar än vad som är nödvändigt. Mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt får inte vidtas (jfr. 2 kap. 21 § regeringsformen).

När det gäller barn och unga som vårdas enligt 3 § LVU kan det vara nödvändigt att bryta barnets eller den unges kontakter med vissa personer i hans eller hennes hemmiljö. Det kan t.ex. gälla barnets eller den unges kontakt med personer som har ett missbruk eller personer som kan uppmuntra till kriminalitet eller annat socialt nedbrytande beteende. Sådana kontakter kan äventyra vården av barnet eller den unge. När det gäller intagna som vårdas enligt LVM kan det också vara nödvändigt, för att säkerställa vården, att bryta den intagnes kontakter med personer som har ett missbruk. När det gäller dömda som verkställer sluten ungdomsvård kan det också vara nödvändigt att bryta den dömdes kontakter med personer som t.ex.

kan uppmana till kriminalitet. Det kan också vara nödvändigt att skydda brottsoffer.

Det finns även andra risker förenade med att använda elektroniska kommunikationstjänster och att ta emot besök, t.ex. risk för att t.ex. narkotika, mobiltelefoner eller farliga föremål förs in till ungdomshemmet eller LVM-hemmet. Användning av elektroniska kommunikationstjänster och besök kan också underlätta för den unge, den dömde eller den intagne att kontakta personer utanför hemmet för att planera en avvikning eller fritagning. Det kan också finnas en risk för att elektroniska kommunikationstjänster används för att hota andra barn, unga och intagna på hemmet eller för att hota personalen.

När det gäller barn kan det ibland vara barnets bästa att vidta begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och att ta emot besök, istället för att tillåta det (se t.ex. artikel 33 i barnkonventionen om skydd från narkotika och psykoaktiva ämnen och artikel 34 i barnkonventionen om skydd från bl.a. sexuellt utnyttjande, sexuella övergrepp och prostitution).

Som redovisas ovan i avsnitt 10.8 har de barn och unga som placeras på SiS ungdomshem olika problem och vårdbehov. Många av dem lider av psykisk ohälsa där psykiatrisk problematik och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är vanligt förekommande. Vanliga orsaker till placering vid SiS är missbruk och kriminalitet. Behovet av begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och begränsningar i rätten att ta emot besök kan variera mycket. Det kan t.ex. vara stor skillnad mellan barn och unga med neuropsykiatrisk problematik, barn och unga med självskadebeteende, barn och unga med missbruksproblematik och barn och unga som tillhör kriminella grupperingar. När det gäller vuxna som vårdas enligt LVM på SiS LVM-hem är denna grupp lite mer enhetlig än barn och unga på SiS ungdomshem, men även bland de som vårdas enligt LVM kan behovet av begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och begränsningar i rätten att ta emot besök variera mycket mellan olika individer.

10.10 Behov av lagändringar när det gäller elektroniska kommunikationstjänster

I mitt uppdrag ingår att analysera och ta ställning till om de särskilda befogenheterna som finns i LSU, LVU och LVM och som avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster är ändamålsenligt utformade eller behöver förändras, för att barn, unga och vuxna ska kunna tillgodogöra sig vård, för att vården ska kunna genomföras på ett tryggt och säkert sätt och för att säkerställa en drogfri miljö samt för att förhindra fritagningar och avvikelser.

Hur fungerar det i dag?

Vid möten med SiS har det framförts att det i dag kan uppstå problem kopplade till användningen av elektroniska kommunikationstjänster. Det har förekommit att elektroniska kommunikationstjänster har använts för att planera avvikningar och fritagningar, ägna sig åt kriminell aktivitet, beställa droger, sälja sexuella tjänster, hota andra unga/intagna på ungdomshemmet eller LVM-hemmet och hota personalen.

I dag finns möjlighet för SiS att besluta om att vägra eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster för den som vårdas med stöd av 3 § LVU på grund av sitt eget beteende, om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet (se 15 a § LVU). En motsvarande bestämmelse finns gällande den som vårdas enligt LVM (se 33 a § LVM). En liknande bestämmelse finns också i LSU när det gäller unga som verkställer sluten ungdomsvård. Enligt 16 § första stycket andra meningen LSU får den dömdes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan. SiS har också möjlighet att fatta beslut om omhändertagande av teknisk utrustning som möjliggör användning av elektroniska kommunikationstjänster (16 § LVU, 15 § LSU och 31 § LVM).

Den möjlighet som finns i dag är således att SiS kan fatta individuella beslut om inskränkningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster.

Att enbart ha möjlighet att fatta individuella beslut om inskränkningar när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster har av SiS bedömts otillräckligt. SiS har framfört att det inte alltid räcker att vägra eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster eftersom det finns risk för att barn och unga som, p.g.a. ett individuellt beslut, har fått sin egen tekniska utrustning omhändertagen, t.ex. en mobiltelefon eller en surfplatta, kan använda andra barns eller ungas tekniska utrustning för att kommunicera med andra utanför hemmet. Barn och unga som är placerade på SiS ungdomshem och som har tillgång till sin egen tekniska utrustning kan t.ex. pressas, övertalas eller betalas för att dela med sig av utrustningen. Motsvarande problematik kan förekomma på LVM-hemmen.

Vid intervjuer av unga vid SiS särskilda ungdomshem och intagna vid SiS LVM-hem har framgått att SiS-hemmen tillämpar reglerna om användning av elektroniska kommunikationstjänster olika på olika hem, se avsnitt 8. På vissa särskilda ungdomshem och LVM-hem eller på avdelningar till dessa hem omhändertar personalen de ungas/intagnas tekniska utrustning, t.ex. mobiltelefoner, när de kommer till hemmet/avdelningen. I stället får de använda SiS surfplatta som innehåller filter av olika slag och de kan ringa och ta emot samtal genom avdelningens telefon.

Att inte ha rätt att använda sin egen mobiltelefon utan istället ha tillgång till SiS surfplatta, som innehåller filter, är i sig en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Det saknas i dag lagstöd för att regelmässigt omhänderta de ungas och de intagnas mobiltelefoner. Utöver denna inskränkning har vissa unga på särskilda ungdomshem och intagna på LVM-hem fått ytterligare begränsningar i form av individuella beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 15 a § LVU, 16 § LSU eller 33 a § LVM.

På andra SiS-hem/avdelningar har unga och intagna som huvudregel rätt att använda sin egen tekniska utrustning, t.ex. en mobiltelefon. Denna rätt kan dock vägras eller begränsas enligt 15 a § LVU, 16 § LSU eller 33 a § LVM. Om ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster har fattats

kan det samtidigt också behövas ett beslut om ett omhändertagande av den unges, den dömdes eller den intagnes tekniska utrustning (se 16 § LVU, 15 § LSU och 31 § LVM). Det blir då två beslut som måste fattas, dels ett beslut om inskränkningen av användningen av elektroniska kommunikationstjänster, dels ett beslut om omhändertagande av den tekniska utrustningen.

Vissa ungdomshem och LVM-hem använder sig av s.k. telefonlistor på vilka ett antal namn och tillhörande telefonnummer som barnen, de unga eller de intagna kan ringa till. Enligt SiS interna riktlinjer får en telefonlista inte vara styrande på så sätt att den ger ett definitivt svar på vilka kontakter som kan vara tillåtna, däremot kan den för det fall att det fattats beslut om att begränsa den unges eller intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster ses som ett hjälpmedel för personalen för att veta vilka telefonsamtal som den unge eller den intagne som utgångspunkt har möjlighet att ringa (se SiS Riktlinjer/Juridik LVU, Rättsavdelningen 2023-04-01 och SiS Riktlinjer/Juridik LVM, Rättsavdelningen 2023-04-01).

10.10.1 Behovet av att införa generella inskränkningar när det gäller tillgång till privat teknisk utrustning

Bedömning: Det finns ett behov av att införa generella inskränkningar i fråga om elektroniska kommunikationstjänster på särskilda ungdomshem och LVM-hem.

Skälen för bedömningen: I dag finns det inga lagliga möjligheter att utan ett individuellt beslut omhänderta teknisk utrustning som möjliggör användningen av elektroniska kommunikationstjänster när den unge kommer till ett särskilt ungdomshem för att verkställa påföljden slutna ungdomsvård eller för att vårdas enligt 3 § LVU (beteendefallen). Detsamma gäller den som kommer till ett LVM-hem för att få vård enligt LVM. Ett omhändertagande av sådan teknisk utrustning kan i dag endast göras genom individuella beslut om omhändertagande av egendom enligt 16 § LVU, 15 § LSU eller 31 § LVM. Ett sådant beslut behöver då också kompletteras med ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 15 a § LVU, 16 § LSU eller 33 a § LVM.

Vid en jämförelse med andra områden kan följande nämnas. Inom Kriminalvården får elektronisk kommunikation på anstalter endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Kriminalvården (20 § fängelseförordningen). På häkten får elektronisk kommunikation endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Kriminalvården eller den myndighet som svarar för förvaringslokalen (10 § häktesförordningen).

Enligt 8 a § första stycket lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård (LRV) får den som ges rättspsykiatrisk vård med beslut om särskild utskrivningsprövning och som vårdas på en sjukvårdsinrättning eller en avdelning för vilken en förhöjd säkerhetsklassificering gäller endast använda sådan teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster som tillhandahålls av vårdgivaren. Detsamma gäller den som är anhållen, häktad eller intagen i eller ska förpassas till kriminalvårdsanstalt.

Att enbart ha möjlighet att fatta individuella beslut om inskränkningar när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster säkerställer inte att barn och unga inte kan fortsätta att använda elektroniska kommunikationstjänster. Det finns en risk för att barn och unga som har fått sin egna tekniska utrustning omhändertagen, t.ex. en mobiltelefon eller en surfplatta, kan använda andra barns eller ungas tekniska utrustning för att kommunicera med andra utanför det särskilda ungdomshemmet. Barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och som har tillgång till egen teknisk utrustning kan t.ex. pressas, övertalas eller betalas för att dela med sig av utrustningen. Motsvarande problematik kan förekomma på LVM-hemmen.

Sammanfattningsvis görs bedömningen att det finns ett behov av generella begränsningar när det gäller omhändertagande av den unges, den dömdes eller den intagnes egna tekniska utrustning. Som redovisats ovan finns det annars en risk för att de som har fått ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster ändå kan fortsätta att använda elektroniska kommunikationstjänster genom att låna teknisk utrustning eller utöva påtryckningar mot de andra på hemmet som inte har några inskränkningar i rätten att använda sin egen tekniska utrustning. För att ge SiS bättre förutsättningar att kunna bedriva en ändamålsenlig vård samt skapa en tryggare och säkrare boende- och arbetsmiljö

behöver det införas generella begränsningar vad gäller tillgången till den egna privata utrustningen.

10.10.2 Generella begränsningar för unga som är dömda till sluten ungdomsvård

Förslag: Om den dömda innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster ska den omhändertas under den tid den dömda verkställer sluten ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem.

Skälen för förslagen

Utformningen av den generella inskränkningen

I uppdragsbeskrivningen anges att, även om flertalet av de bestämmelser som reglerar verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen är väl lämpade för såväl ungdomar som vårdas med stöd av LVU som ungdomar som avtjänar påföljden sluten ungdomsvård, kan det i vissa avseenden vara motiverat med särskilda bestämmelser för dem som vistas på ett särskilt ungdomshem på straffrättslig grund (jfr prop. 1997/98:96 s. 159). I uppdragsbeskrivningen anges att det därför kan finnas skäl att överväga om det, när det kommer till användningen av elektroniska kommunikationstjänster, finns anledning att göra ytterligare skillnad mellan särskilda ungdomshem där unga avtjänar sluten ungdomsvård med stöd av LSU och särskilda ungdomshem där unga vårdas med stöd av LVU.

Unga som verkställer sluten ungdomsvård är dömda för allvarlig brottslighet. För tilltron till straffsystemet är det viktigt att den som dömts till sluten ungdomsvård kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten. Bland annat brottsoffers behov av skydd samt samhällsskyddet i övrigt talar för ett sådant synsätt. Det är även viktigt att säkerställa en drogfri miljö och att förhindra hot mellan de intagna, hot mot personalen och hot mot andra personer utanför hemmet. Det är viktigt att säkerheten och ordningen på de särskilda ungdomshemmen kan säkerställas. Mot denna bakgrund föreslås att den som verkställer sluten ungdomsvård inte ska få ha

tillgång till sin egen tekniska utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, t.ex. en mobiltelefon eller en surfplatta, under den tid den dömde verkställer slutna ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem. Detta motsvarar vad som i dag gäller inom t.ex. kriminalvården.

Förenligheten till Europakonventionen och barnkonventionen

Vid frågor om inskränkningar i rätten att kommunicera med andra aktualiseras de rättigheter som följer av Europakonventionen och barnkonventionen.

Enligt artikel 8.1 i Europakonventionen har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Enligt artikel 8.2 i Europakonventionen får offentlig myndighet inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl.a. förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. Europakonventionen gäller som svensk lag enligt lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Av 2 kap. 19 § regeringsformen framgår att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen.

Enligt artikel 16.1 i barnkonventionen får inget barn utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens. När det gäller frihetsberövade barn ska de, enligt artikel 37.c i barnkonventionen, behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder samt rätt att hålla kontakten med sin familj genom brevväxling och besök, utom i undantagsfall.

När det gäller hur förslaget om att den dömde inte får använda egen teknisk utrustning för användning av elektroniska kommunikationstjänster under den tid den dömde verkställer slutna ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem förhåller sig till den rätt som anges i artikel 8.1 i Europakonventionen, bedöms förslaget vara nödvändigt med hänsyn till förebyggande av oordning och brott. Ett

generellt förbud behövs för att de dömda inte ska kunna använda någon annans privata elektroniska utrustning på det särskilda ungdomshemmet. Om det inte finns ett generellt förbud kan en annan ungdom på avdelningen på ungdomshemmet t.ex. pressas, övertalas eller betalas för att dela med sig av sin utrustning till dem som har ett individuellt beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Mot bakgrund av ovan anförda får förslaget anses proportionerligt då det tillgodoser ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. I avvägningen ska det vägas in att även om det införs ett generellt förbud mot innehav av egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster så är inte den grundläggande rätten att kommunicera elektronisk med andra och att ta del av information och följa vad som händer i omvärlden avskuren (se avsnitt 10.10.4).

När det gäller förhållandet till barnkonventionen görs bedömningen att förslaget innebär en begränsning av barnets privat- och familjeliv som dock, mot bakgrund av vad som anförts i stycket ovan, inte kan anses medföra ett godtyckligt eller olagligt ingripande. Förslaget bedöms därmed inte vara oförenligt med artikel 16.1 i barnkonventionen. Förslaget innebär också ett tillvaratagande av andra rättigheter som barnet har, t.ex. rätten till skydd mot alla former av våld och övergrepp. Den generella begränsningen syftar bl.a. till att skydda barn som verkställer slutna ungdomsvård mot att t.ex. fortsätta ha kriminella kontakter och att främja deras framtida anpassning i samhället.

Att inte ha tillgång till sin egen tekniska utrustning, t.ex. mobiltelefon eller dator för att kommunicera med andra, kan sammanfattningsvis inte anses strida vare sig mot Europakonventionen eller barnkonventionen.

Sammanfattningsvis får förslaget anses proportionerligt och förenligt med både Europakonventionen och barnkonventionen då det tillgodoser ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle.

10.10.3 Generella begränsningar för de som vårdas enligt LVU och LVM

Förslag: Om den som vårdas enligt 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) på grund av sitt eget beteende eller enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM), innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertas under den tid den unge eller den intagne vårdas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller.

Skälen för förslagen

Utformningen av den generella begränsningen

Barn och unga som vårdas enligt 3 § LVU (beteendefallen) på SiS särskilda ungdomshem har en omfattande och komplex problematik. Många av dem lider av psykisk ohälsa där psykiatrisk problematik och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är vanligt förekommande. Vanliga orsaker till placering vid SiS är missbruk och kriminalitet. Gruppen av barn och unga som vårdas enligt 3 § LVU på SiS ungdomshem är vid och de har olika problem och behov. Antalet unga med kopplingar till gängkriminalitet har dock ökat. Det är nödvändigt att skydda barn och unga som vårdas enligt LVU från kontakter med kriminella grupperingar och kontakter som kan försvåra för barnet eller den unge att ta sig ur sitt missbruk eller något annat socialt nedbrytande beteende. Hela syftet med tvångsvården kan gå förlorad om barn och unga som vårdas enligt 3 § LVU ges möjlighet att genom användning av elektroniska kommunikationstjänster fortsätta med sitt missbruk, sitt kriminella beteende eller något annat socialt nedbrytande beteende. På motsvarande sätt kan hela syftet med tvångsvården kan gå förlorad för de som vårdas enligt LVM om de ges möjlighet att fortsätta sitt missbruk genom att ha tillgång till sin egen tekniska utrustning för elektroniska kommunikationstjänster.

Behovet av eventuella inskränkningar när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster varierar mycket. Vissa barn och unga behöver inte nödvändigtvis några begränsningar medan andra barn och unga kan behöva inskränkningar eller t.o.m. ett totalt

förbud vad gäller användning av elektroniska kommunikationstjänster. Som redogörs för i avsnitt 9 arbetar SiS för närvarande med att dela upp de särskilda ungdomshemmen efter säkerhetsklasser. Det är SiS som fattar beslut om vilka ungdomshem och LVM-hem som ska vara säkerhetsklassificerade och vilken klass de ska ha. Bakgrunden till detta arbete är ett antal uppmärksammade fritagningar och avvikelser som har genomförts på senare tid. SiS arbetar för närvarande med att dela upp de särskilda ungdomshemmen efter säkerhetsklass 1 (hög säkerhet), 2 (god säkerhet) och 3 (normal säkerhet). Det innebär att säkerhetsklass 1 och 2 kommer att vara hem med förhöjd säkerhetsklassificering.

Det finns mot denna bakgrund skäl att inte tillåta att barn och unga som vårdas på grund av sitt eget beteende enligt 3 § LVU på ett särskilt ungdomshem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller får ha tillgång till sin egen tekniska utrustning för elektroniska kommunikationstjänster. Genom att knyta begränsningen till säkerhetsklassificeringen omfattas endast de unga som bedöms ha behov av säkerhetshöjande åtgärder av den generella begränsningen vad gäller användning av egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster.

Även när det gäller intagna som vårdas på LVM-hem arbetar SiS för närvarande med att dela upp LVM-hemmen efter säkerhetsklass 2 (god säkerhet) och 3 (normal säkerhet). Enligt 22 § LVM ska tvångsvård lämnas genom hem som är särskilt avsedda att lämna vård enligt denna lag (LVM-hem). För missbrukare som behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas LVM-hem som är anpassade för sådan tillsyn (23 § LVM). På motsvarande sätt som gäller unga som vårdas enligt LVU behöver vissa intagna på LVM-hem inte nödvändigtvis några begränsningar när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster medan andra behöver mer begränsningar.

Med anledning härav bör den som vårdas enligt LVM på ett LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller inte få använda sin egen tekniska utrustning för elektroniska kommunikationstjänster. Genom att knyta begränsningen till säkerhetsklassificeringen omfattas endast de intagna som bedöms ha behov av säkerhetshöjande åtgärder av den generella begränsningen om förbud mot egen teknisk utrustning.

Mot bakgrund av det som anförts ovan föreslås att den unges eller den intagnes egna tekniska utrustning för användning av elektroniska kommunikationstjänster ska omhändertas under den tid den unge eller intagne vårdas på ett ungdomshem eller LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller.

Den generella inskränkningens förenlighet med Europakonventionen och barnkonventionen

Enligt artikel 8.1 i Europakonventionen har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Enligt artikel 8.2 i Europakonventionen får offentlig myndighet inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl.a. förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Enligt artikel 16.1 i barnkonventionen får inget barn utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens.

Ett generellt förbud behövs för att unga som vårdas enligt 3 § LVU och vuxna som vårdas enligt LVM inte ska kunna använda någon annans tekniska utrustning för användning av elektroniska kommunikationstjänster på det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet. Om det inte finns ett generellt förbud kan någon annan på avdelningen på hemmet t.ex. pressas, övertalas eller betalas för att dela med sig av sin utrustning till den eller dem som har ett individuellt beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Mot bakgrund av ovan anförda får förslaget anses proportionerligt då det tillgodoser ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle (se artikel 8 i Europakonventionen). I avvägningen ska det också vägas in att även om det införs ett generellt förbud mot innehav av egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster är inte den grundläggande rätten att kommunicera elektronisk med andra och att ta del av information och följa vad som händer i omvärlden avskuren (se avsnitt 9.10.4).

När det gäller förhållandet till barnkonventionen görs bedömningen att förslagen innebär en begränsning av barnets privat och familjeliv som dock inte kan anses medföra ett godtyckligt eller

olagligt ingripande (se artikel 16.1 i barnkonventionen). Förslagen innebär också ett tillvaratagande av andra rättigheter som barnet har, t.ex. rätten till skydd mot alla former av våld och övergrepp. De generella begränsningarna syftar vidare bl.a. till att skydda barn från kontakter med kriminella grupperingar och kontakter som kan försvåra för barnet att ta sig ur sitt missbruk eller något annat socialt nedbrytande beteende. Hela syftet med vården kan gå förlorad om barn som vårdas enligt 3 § LVU ges möjlighet att fortsätta med sitt missbruk, sitt kriminella beteende eller något annat socialt nedbrytande beteende.

Att inte få ha tillgång till sin egen tekniska utrustning, t.ex. en mobiltelefon eller en dator för att kommunicera med andra, kan sammanfattningsvis inte anses strida mot vare sig Europakonventionen eller barnkonventionen.

Sammanfattningsvis får förslaget anses proportionerligt och förenligt med både Europakonventionen och barnkonventionen då det tillgodoser ett ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle.

10.10.4 Rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation och att följa vad som händer i omvärlden

Förslag: Den som verkställer sluten ungdomsvård ska ha rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Detsamma ska gälla den som vårdas enligt 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) på grund av sitt eget beteende på ett särskilt ungdomshem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller och den som vårdas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) på ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller.

Sådan elektronisk kommunikation ska få vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller den kan vara till skada för den unge, den dömde eller den intagne eller för någon annan. För den som verkställer sluten ungdomsvård ska sådan elektronisk kommunikation även få vägras eller begränsas om den kan motverka

den dömdes anpassning i samhället. För den som vårdas enligt 3 § LVU eller enligt LVM ska elektronisk kommunikation också få vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till vården för den unge eller den intagne.

Elektronisk kommunikation ska endast få äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.

Den som verkställer slutna ungdomsvård ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden. Detsamma ska gälla den som vårdas enligt 3 § LVU eller enligt LVM på ett sådant hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller.

Ett beslut om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med annan person genom elektronisk kommunikation ska föregås av en proportionalitetsbedömning.

Skälen för förslagen

Nuvarande ordning

Av 15 a § första stycket LVU framgår att unga som omfattas av 15 § LVU har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det är lämpligt. Bestämmelsen gäller unga som vårdas på någon grund som anges i 3 § LVU, dvs på grund av sitt eget beteende (beteendefallen), och som vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, dvs ett av SiS särskilda ungdomshem (se 15 § LVU). Av 16 § första stycket LSU och 33 a § LVM framgår, på motsvarande sätt som i 15 a § LVU, att den dömda respektive den intagne har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det är lämpligt.

Enligt 15 a § LVU första stycket andra meningen får rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet. En motsvarande bestämmelse finns i 33 a § första stycket LVM. En liknande bestämmelse finns också i LSU. Enligt 16 § första stycket andra meningen LSU får den dömda rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning

i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Med användning av elektroniska kommunikationstjänster avses bl.a. användandet av fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post.

Ett beslut enligt 15 a § LVU, 33 a § LVM eller 16 § LSU om att vägra eller begränsa den unges, den intagnes eller den dömdes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster ska föregås av en proportionalitetsbedömning (se 20 a § LVU, 33 a § LVM och 18 b § LSU).

Rätten att stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation

Unga som verkställer sluten ungdomsvård är dömda för allvarlig brottslighet. För tilltron till straffsystemet är det viktigt att den som dömts till sluten ungdomsvård kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten. Det är vidare av största vikt att förhindra att de som verkställer sluten ungdomsvård fortsätter att begå brott. Brottoffers behov av skydd samt samhällsskyddet är viktigt att upprätthålla. Det är även angeläget att säkerställa en drogfri miljö och att förhindra hot mellan de intagna, hot mot personalen och hot mot andra personer utanför hemmet.

Även när det gäller vård med stöd av LVU eller LVM är det mycket viktigt att den som vårdas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem med förhöjd säkerhetsklassificering kan hindras från att avvika.

Det är vidare nödvändigt att skydda unga som vårdas enligt 3 § LVU från kontakter med kriminella grupperingar och kontakter som kan försvåra för den unge att ta sig ur sitt missbruk eller något annat socialt nedbrytande beteende. Hela syftet med vården kan gå förlorad om unga som vårdas enligt LVU ges möjlighet att genom användning av elektroniska kommunikationstjänster fortsätta med sitt destruktiva beteende.

På motsvarande sätt gäller att hela syftet med tvångsvården kan gå förlorad för intagna som vårdas enligt LVM om de ges möjlighet att fortsätta sitt missbruk genom att använda elektroniska kommunikationstjänster.

Vidare är det viktigt att förhindra hot mellan de intagna, hot mot personalen och hot mot andra personer utanför det särskilda

ungdomshemmet och LVM-hemmet. Det är vidare angeläget att säkerheten, ordningen och vården på de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen kan säkerställas.

Det är dock viktigt att barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och vuxna som är placerade på SiS LVM-hem i största möjliga utsträckning får ha kvar sin grundläggande frihet att kunna kommunicera med andra och ta del av information.

Inom kriminalvården har den intagne rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan kommunikation får dock vägras i vissa fall, som räknas upp i bestämmelsen (7 kap. 4 § fängelselagen). Det finns skäl att införa en liknande reglering för de som vårdas med stöd av LSU, LVU och LVM och som inte får ha sin privata utrustning (se avsnitten 10.10.2 och 10.10.3).

Mot denna bakgrund föreslås att den som verkställer slutna ungdomsvård ska få stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Detsamma föreslås gälla den som vårdas enligt 3 § LVU på grund av eget beteende på ett särskilt ungdomshem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller och den som vårdas enligt LVM på ett LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller. Rätten att stå i förbindelse med någon annan elektroniskt kan tillgodoses genom t.ex. användandet av fast telefoni, mobiltelefoni, videosamtal eller mejl.

Till skillnad från vad som gäller i dag innebär förslaget således att det blir en begränsning på så vis att den dömde, den unge och den intagne nu endast föreslås stå i förbindelse genom elektronisk kommunikation med annan person jämfört med att han eller hon har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. Uttrycket ”att använda elektroniska kommunikationstjänster” innefattar mer än att endast stå i förbindelse med annan men vägs delvis upp av förslaget nedan om att den dömde, den unge eller den intagne ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

Möjlighet att vägra och begränsa elektronisk kommunikation

Enligt 15 a § LVU första stycket andra meningen får rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet. En motsvarande bestämmelse finns i 33 a § första stycket LVM. En liknande bestämmelse finns också i LSU. Enligt 16 § första stycket andra meningen LSU får den dömdes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

På motsvarande sätt som gäller i dag för unga som verkställer sluten ungdomsvård, där det i dag finns möjlighet att vägra eller begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, bör rekvisiten ”vägra och begränsa” vara detsamma som i dag. I promemorian föreslås därför att rätten att stå i förbindelse med annan person genom elektronisk kommunikation får vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

På motsvarande sätt som gäller i dag för de som vårdas enligt 3 § LVU och LVM bör det finnas en möjlighet för SiS att vägra eller begränsa elektronisk kommunikation om det behövs med hänsyn till vården eller ordningen. Det bör dock även vara möjligt för SiS att fatta beslut om att vägra eller begränsa elektronisk kommunikation om det behövs med hänsyn till säkerheten. Detta gäller för dömda som verkställer sluten ungdomsvård och det är lämpligt att det även gäller för de som vårdas enligt 3 § LVU och de som vårdas enligt LVM (se 16 § LSU). Vidare kan det, på motsvarande sätt som gäller för dömda enligt 16 § LSU, finnas ett behov av att förbjuda eller begränsa att den unge eller den intagne får stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation om det kan vara till skada för den unge eller den intagne eller till skada för någon annan. Exempel på detta kan vara att den unge eller den intagne riskerar att utsättas för hot av någon utomstående eller att den unge eller den intagne riskerar att utsätta någon annan för hot. Det föreslås därför

att rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation ska kunna vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet eller om det annars kan vara till skada för den unge eller den intagne eller till skada för någon annan.

Proportionalitetsprincipen som anges i 20 a § LVU, 36 a § LVM och 18 b § LSU innebär att inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster endast får ske om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. Denna proportionalitetsprincip föreslås även gälla vid bedömning av om inskränkningar ska beslutas när det gäller rätten att stå i förbindelse med någon annan person genom elektronisk kommunikation.

Ett beslut om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation föreslås kunna överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

SiS ska tillhandahålla utrustning för elektronisk kommunikation

Om den dömde innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster föreslås i avsnitt 10.10.2 att den ska omhändertas under den tid den dömde verkställer slutna ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem. Om den som vårdas med stöd av 3 § LVU på grund av sitt eget beteende eller med stöd av LVM innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, föreslås i avsnitt 10.10.3 att den ska omhändertas under den tid den unge eller den intagne vårdas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller.

Mot bakgrund av de skäl som anges i avsnitten 10.10.2 och 10.10.3 bör elektronisk kommunikation endast få äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av SiS. Det föreslås därför att elektronisk kommunikation endast ska få äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av SiS.

SiS ska tillhandahålla den tekniska utrustning som möjliggör att den dömde, den unge och den intagne kan kommunicera elektroniskt med andra, under förutsättning att det lämpligen kan

ske. Vad som lämpligen kan ske kan t.ex. bedömas med hänsyn till hemmets rutiner. Det är SiS ansvar att närmare bestämma på vilket sätt rätten till kommunikation bäst tillgodoses. Elektronisk kommunikation kan t.ex. ske genom användning av SiS telefoner utan internetkoppling men det kan också ske via en surfplatta eller dator.

Det åligger sammanfattningsvis SiS att tillhandahålla den tekniska utrustning som möjliggör att den dömde, den unge och den intagne kan kommunicera elektroniskt med andra på ett säkert sätt. Inskränkningar i denna rätt att kommunicera elektroniskt med andra kan göras genom individuella beslut (se ovan).

Möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden

Det är en grundläggande rättighet att kunna ta del av information och följa vad som händer i omvärlden. För att kunna säkerställa denna rättighet föreslås att den som verkställer sluten ungdomsvård, vårdas enligt 3 § LVU eller vårdas enligt LVM på ett sådant hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden. Ett sådant förslag motsvarar vad som gäller enligt 4 kap. 3 § fängelselagen (2010:610).

Vilket eller vilka medel som kan tillhandahållas kan t.ex. avgöras av ordnings- och säkerhetsskäl och praktiska förhållanden inom hemmen. Den föreslagna bestämmelsen är teknikneutral. Rättigheten att följa vad som händer i omvärlden kan således tillgodoses t.ex. genom att tillhandahålla tidningar, radio och tv men också genom att använda internet på en dator eller en surfplatta. Det åligger SiS att bedöma på vilket sätt och genom vilket eller vilka medel den grundläggande rättigheten att ta del av vad som händer i omvärlden kan säkerställas.

Förslagets förenlighet med Europakonventionen och barnkonventionen

Varje medborgare är gentemot det allmänna tillförsäkrad yttrandefrihet. Med yttrandefrihet avses frihet att i tal, skrift eller bild eller på annat sätt meddela upplysningar samt uttrycka tankar, åsikter och känslor (2 kap. 1 § första stycket 1 regeringsformen).

Var och en är också gentemot det allmänna tillförsäkrad informationsfrihet. Med informationsfrihet avses att inhämta och ta emot upplysningar samt att i övrigt ta del av andras yttranden (2 kap. 1 § första stycket 2 regeringsformen). Yttrande- och informationsfriheten enligt regeringsformen är inte absolut utan kan begränsas genom lag under vissa förutsättningar (2 kap. 20 § första stycket 1 regeringsformen). Till att börja med får en begränsning endast ske för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle, aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar (2 kap. 21 § regeringsformen). Utöver dessa grundläggande krav gäller att yttrande- och informationsfriheten enbart får begränsas med hänsyn till rikets säkerhet, folkförsörjningen, allmän ordning och säkerhet, enskildas anseende, privatlivets helgd eller förebyggandet och beivrandet av brott, eller i övrigt om särskilt viktiga skäl föranleder det (2 kap. 23 § första stycket regeringsformen). När lagstiftaren överväger en begränsning ska vikten av vidaste möjliga yttrande- och informationsfrihet i politiska, religiösa, fackliga, vetenskapliga och kulturella angelägenheter särskilt beaktas (2 kap. 23 § andra stycket regeringsformen).

Enligt artikel 10.1 i Europakonventionen har var och en rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning. Eftersom utövandet av dessa friheter medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till bl.a. förebyggande av oordning eller brott och till skydd för bl.a. hälsa eller moral (artikel 10.2).

Enligt artikel 13 i barnkonventionen ska barnet ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, ta emot och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer. Utövandet av denna rätt får underkastas vissa inskränkningar men endast sådana som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att respektera andra personers rättigheter eller anseende, eller för att skydda den

nationella säkerheten, rättsordningens grunder (ordre public) eller folkhälsan eller den allmänna moralen.

Yttrande- och informationsfriheten enligt regeringsformen är, som framgår ovan, inte absolut utan kan begränsas genom lag, under förutsättning att det rör sig om en proportionerlig inskränkning som sker i ett godtagbart syfte. Den begränsning av yttrande- och informationsfriheten som förslaget innebär är motiverad av flera angelägna syften, såsom att upprätthålla ordning och säkerhet inom hemmen. Dessutom kommer den unge, den dömde och den intagne ha en rätt att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden. Sammantaget innebär detta att förslaget utgör en godtagbar begränsning av yttrande- och informationsfriheten enligt regeringsformen och Europakonventionen.

När det gäller förhållandet till barnkonventionen görs bedömningen att förslaget om en rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation, men inte en rätt i lag att använda elektroniska kommunikationstjänster i övrigt, innebär en inskränkning i barnets rätt till yttrandefrihet enligt artikel 13 i barnkonventionen. Denna inskränkning får dock bedömas som nödvändig för att skydda säkerhet och hälsa. Till detta kommer också att barnet inte är förhindrad att uttrycka sina åsikter och ta emot och sprida uppgifter och tankar på andra sätt än genom användning av elektroniska kommunikationstjänster. Vidare föreslås att barnet på lämpligt sätt har rätt att följa vad som händer i omvärlden. Detta skulle kunna ske även genom användning av elektroniska kommunikationstjänster, om SiS bedömer att det är lämpligt. Förslaget bedöms sammanfattningsvis vara förenligt med barnkonventionen.

10.10.5 Användningen av elektroniska kommunikationstjänster i särskilda ungdomshem och LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller

Bedömning: Något generellt förbud mot att inneha egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster bör inte införas för unga som vårdas enligt 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) på ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller och för intagna som vårdas enligt

lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) på ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller. Den särskilda befogenheten för Statens institutionsstyrelse att kunna fatta individuella beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster ska fortsatt gälla.

Förslag: Möjligheten att genom individuella beslut vägra eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster ska, utöver vad som gäller i dag, kunna vägras eller begränsas med hänsyn till säkerheten vid hemmet eller om användningen kan vara till skada för den unge eller intagne eller för någon annan.

Ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster ska föregås av en proportionalitetsbedömning.

Under den tid som inskränkningar i den unges eller intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster gäller, får den unges eller den intagnes egna tekniska utrustning omhändertas. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den unge eller den intagne senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

Skälen för bedömningen och förslaget

Inget generellt förbud mot att inneha egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster

I LVU och i LVM föreslås nya bestämmelser som innebär att unga som vårdas på grund av sitt eget beteende enligt 3 § LVU och vuxna som vårdas enligt LVM på sådana hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller inte får inneha egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster och att sådan utrustning ska omhändertas under den tid de vårdas på ungdomshemmet eller LVM-hemmet, se avsnitt 10.10.3. Vidare föreslås i avsnitt 10.10.4 att unga och intagna som vårdas vid särskilda ungdomshem och LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller endast ska få använda sådan teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster som tillhandahålls eller godkänns av SiS.

I avsnitt 9.5 föreslås att den som är placerad på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem inte får placeras så att han eller hon

underkastas mer ingripande övervakning och kontroll som är nödvändig för att ordningen och säkerheten ska kunna upprätthållas.

Det är viktigt att barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och vuxna som är placerade på SiS LVM-hem, i största möjliga utsträckning får ha kvar sin grundläggande frihet att kunna kommunicera med andra och ta del av information, t.ex. genom mobiltelefon, surfplatta eller via dator med internetuppkoppling. Utgångspunkten är att det inte ska vara mer begränsningar än vad som är nödvändigt (se avsnitt 10.9).

Mot denna bakgrund görs bedömningen att något generellt förbud mot att inneha egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster inte bör införas för unga som vårdas enligt 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) på ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller och för intagna som vårdas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) på ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller. Det innebär att unga som vårdas enligt 3 § LVU och vuxna som vårdas enligt LVM på sådana hem där förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. Vidare gäller att rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster kan vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet (se 15 a § LVU och 33 a § LVM).

Möjligheten för SiS att kunna fatta beslut om att vägra eller begränsa den unges eller intagnes användning av elektroniska kommunikationstjänster, om det kan äventyra vården eller ordningen vid det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet, bör fortsatt gälla. Det bör dock också vara möjligt för SiS att fatta beslut om att vägra eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster om det behövs med hänsyn till säkerheten. Detta gäller i dag för de som är dömda till sluten ungdomsvård och det är lämpligt att det även gäller för de som vårdas enligt 3 § LVU och enligt LVM (se 16 § LSU). Vidare kan det, på motsvarande sätt som gäller dömda enligt 16 § LSU, finnas ett behov av att förbjuda eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster om det vara till skada för den unge eller den intagne eller till skada för någon annan. Exempel på detta kan vara att den unge eller den intagne riskerar är utsattas för hot av någon utomstående eller

att den unge eller den intagne riskerar att utsätta någon annan för hot. Det föreslås därför att rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster får vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det annars kan vara till skada för den unge eller den intagne eller till skada för någon annan.

På samma sätt som gäller i dag kan ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster fattas oavsett om den unge eller den intagne använder egen utrustning, t.ex. en mobiltelefon, eller SiS utrustning. Det kan t.ex. vara så att den unge eller den intagne saknar egen teknisk utrustning när han eller hon kommer till hemmet och att hon eller hon då använder SiS utrustning.

Proportionalitetsprincipen som anges i 20 a § LVU och 36 a § LVM föreslås fortsatt gälla. Den innebär att inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster endast får ske om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.

Ett beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster kan överklagas till allmän förvaltningsdomstol.

Omhändertagande av privat teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster

Unga som vårdas enligt 3 § LVU och intagna som vårdas enligt LVM på ett sådant särskilt ungdomshem eller LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller har, vilket redogjorts för ovan, som utgångspunkt rätt att använda sin egen privata tekniska utrustning för användning av elektroniska kommunikationstjänster. Om ett individuellt beslut om inskränkningar av rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster har fattats kan det samtidigt också behövas ett beslut om ett omhändertagande av den unges eller den intagnes tekniska utrustning. I dag behöver i så fall två beslut fattas, dels ett beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster, dels ett beslut om omhändertagande av den tekniska utrustningen. Ett beslut om omhändertagande av den unges eller intagnes egna tekniska utrustning fattar SiS i dag enligt bestämmelserna om

omhändertagande av egendom med stöd av 16 § LVU och 31 § LVM. Ett sådant omhändertagandebeslut kan i dag inte överklagas. För att SiS ska slippa fatta två individuella beslut enligt olika bestämmelser och för att det ska vara möjligt för den unge eller den intagne att överklaga även själva omhändertagandet av den privata tekniska utrustningen för användning av elektroniska kommunikationstjänster föreslås att ett sådant omhändertagande regleras i bestämmelserna om elektroniska kommunikationstjänster.

10.10.6 Avlyssna eller på annat sätt kontrollera kommunikation

Förslag: Det ska införas en möjlighet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation. Bestämmelsen ska gälla för unga som verkställer sluten ungdomsvård, unga som vårdas enligt 3 § lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och vuxna som vårdas enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Bestämmelsen ska gälla på samtliga särskilda ungdomshem och LVM-hem, d.v.s. oavsett säkerhetsklassificering.

De som ska kommunicera med varandra ska i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen.

Elektronisk kommunikation mellan den dömde, den unge eller den intagne och en advokat som biträder den unge, den dömde eller den intagne i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

Skälen för förslaget

Möjlighet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera kommunikation

Ett beslut enligt 15 a § LVU, 16 § LSU eller 33 a § LVM om att vägra eller begränsa den unges, den dömdes eller den intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster ska föregås av en proportionalitetsbedömning (se 20 a § LVU, 18 b § LSU och 36 a § LVM). Om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster behövs ska, om möjligt, mindre ingripande inskränkningar vidtas än ett totalt förbud. I lagtexten uttrycks detta med att rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster får ”begränsas”.

I förarbetena till bestämmelserna i LVU, LSU och LVM anges att ett beslut om en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster kan innebära allt ifrån att den unge, den dömde eller den intagne helt vägras att använda elektroniska kommunikationstjänster till att mindre inskränkningar görs i rätten att använda sådana tjänster (prop. 2017/18:169 s. 113 och 117). I förarbetena anges vidare att ett alternativ till att vägra den unge, den dömde eller den intagne ett telefonsamtal kan vara att någon ur personalen sitter med och lyssnar på samtalet. Ett annat exempel är att den unge får tillgång till internet tillsammans med personal (se prop. 2017/18:169 s. 60).

Som lagstiftningen är utformad i dag kan SiS endast besluta om öppen avlyssning, vilket innebär att det inte går att höra vad den utomstående personen i telefonsamtalet säger. Som nämnts ovan gäller proportionalitetsbestämmelsen och, om mindre inskränkningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster räcker, ska dessa vidtas framför ett totalt förbud mot användning av elektroniska kommunikationstjänster. Det kan vara så att den unge, den dömde eller den intagne föredrar att ringa ett samtal till en viss person med avlyssning istället för att kontakten med denna person helt vägras. För att möjliggöra detta och för att ge SiS fler verktyg föreslås att samtal ska kunna avlyssnas. Avlyssningen ska ske på lämpligt sätt, normalt genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. Kontrollen bör vara öppen, vilket innebär att det är möjligt för SiS personal att även höra vad den utomstående säger. Det är därför viktigt att både den unge, den dömde eller den intagne och den som han eller hon ska stå i förbindelse med informeras om kontrollen i förväg. Om avlyssning ska ske föreslås därför att både den unge, den dömde eller den intagne och den som han eller hon ska stå i förbindelse med ska informeras om kontrollen i förväg.

En liknande bestämmelse finns i dag i 7 kap. 5 § fängelselagen (2010:610).

Att använda elektroniska kommunikationstjänster kan också innebära t.ex. att använda internet på en dator eller surfplatta. I förarbetena till de nuvarande bestämmelserna om möjlighet att vägra eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster i 15 a § LVU, 16 § LSU och 33 a § LVM anges som exempel att den unge får tillgång till internet tillsammans med personal (prop.

2017/18:169 s. 60). För att det ska bli tydligt att personalen även ska ha rätt att läsa kommunikation mellan den unge, den dömde eller den intagne och en annan person föreslås att elektroniska kommunikationstjänster ska kunna kontrolleras även på annat sätt än genom avlyssning. Med ”på annat sätt kontrolleras” avses när avlyssning inte är möjlig då det inte är något som kan höras utan istället handlar om något som exempelvis kan läsas av. Det kan vara att personal t.ex. sitter med och läser på skärmen när den unge, den dömde eller den intagne skriver och tar emot mejl. Det är viktigt att både den unge, den dömde eller den intagne och den som den unge, den dömde eller den intagne ska kommunicera med informeras om kontrollen i förväg. Det föreslås därför att de som ska kommunicera med varandra i förväg ska informeras om kontrollen. På grund av rättssäkerhetsaspekter föreslås också att elektronisk kommunikation mellan den unge, den dömde eller den intagne och en advokat som biträder den unge, den dömde eller den intagne i en rättslig angelägenhet inte ska få avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

Av 1 § femte stycket LVU framgår att vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Det gäller således även beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Enligt 36 § första stycket LVU ska den unge få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

Förslagets förenlighet med Europakonventionen och barnkonventionen

Enligt 2 kap. 6 § regeringsformen är var och en skyddad mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande. Skyddet mot intrång i förtroliga försändelser och meddelanden samt i övrigt mot intrång som innebär övervakning och kartläggning av den enskildes personliga förhållanden får begränsas genom lag (2 kap. 20 § regeringsformen).

Begränsningar enligt 2 kap. 20 § regeringsformen får göras endast för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar (2 kap. 21 § regeringsformen).

Enligt artikel 8.1 i Europakonventionen har var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Enligt artikel 8.2 i Europakonventionen får offentlig myndighet inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl.a. förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. Enligt artikel 10.1 i Europakonventionen har var och en rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning. Eftersom utövandet av dessa friheter medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till bl.a. förebyggande av oordning eller brott och till skydd för bl.a. hälsa eller moral (artikel 10.2).

Enligt artikel 16.1 i barnkonventionen får inget barn utsättas för godtyckliga eller olagliga ingripanden i sitt privat- och familjeliv, sitt hem eller sin korrespondens. Enligt artikel 13.1 ska barnet ha rätt till yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att oberoende av territoriella gränser söka, ta emot och sprida information och tankar av alla slag, i tal, skrift eller tryck, i konstnärlig form eller genom annat uttrycksmedel som barnet väljer. Utövandet av denna rätt får underkastas vissa inskränkningar men endast sådana som är föreskrivna i lag och som är nödvändiga för att respektera andra personers rättigheter eller anseende, eller för att skydda den nationella säkerheten, rättsordningens grunder (ordre public) eller folkhälsan eller den allmänna moralen (artikel 13.2).

Förslaget om att införa en möjlighet att kunna avlyssna eller på annat sätt kontrollera användningen av elektroniska kommunikationstjänster innebär en begränsning enligt 2 kap. 20 § regeringsformen. SiS ska, om förutsättningarna är uppfyllda, ha rätt

att fatta beslut om avlyssning eller kontroll på annat sätt. Ett beslut om inskränkningar i rätten att kommunicera elektroniskt ska alltid föregås av en proportionalitetsbedömning (se 20 a § LVU, 18 b § LSU och 36 a § LVM). I stället för att helt vägra den unge, den dömde eller den intagne att kommunicera elektroniskt med någon kan ett mindre inskränkningar beslutas, t.ex. avlyssning eller kontroll på annat sätt, om den unge, den dömde eller den intagne föredrar det istället för att vägras elektronisk kommunikation. De som ska kommunicera med varandra föreslås också i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen. Sammantaget bedöms förslaget om att den unge, den dömde eller den intagne ska kunna avlyssnas eller kontrolleras på annat sätt som en sådan begränsning som enligt 2 kap. 21 § regeringsformen är godtagbar i ett demokratiskt samhälle.

När det gäller förhållandet till barnkonventionen görs bedömningen att förslaget innebär en begränsning av barnets privat- och familjeliv som dock inte kan anses medföra ett godtyckligt eller olagligt ingripande (se artikel 16.1 i barnkonventionen). Som nämnts ovan gäller proportionalitetsprincipen och, om mindre inskränkningar när det gäller användningen av elektroniska kommunikationstjänster räcker, ska dessa vidtas framför ett totalt förbud mot användning av elektroniska kommunikationstjänster. Det kan t.ex. vara så att barnet föredrar att ringa ett samtal till en viss person med avlyssning istället för att kontakten med denna person helt vägras. Barnet ska ha rätt att fritt uttrycka sina egna åsikter och barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad (se artikel 12.1 i barnkonventionen).

Sammanfattningsvis får förslaget anses proportionerligt och förenligt med både Europakonventionen och barnkonventionen då det tillgodoser ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle.

10.10.7 Tidsbegränsade beslut och omprövning av beslut

Förslag: Beslut om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation eller att använda elektroniska kommunikationstjänster kan vara obegränsade i tid men ska omprövas fortlöpande och alltid inom 30 dagar från senaste prövning. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Skälen för förslaget: Ett beslut om en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster får gälla i högst 14 dagar enligt 15 a § första stycket tredje meningen LVU, 16 § andra stycket LSU och 33 a § andra stycket LVM. Därefter får en ny prövning göras och ett nytt beslut får fattas om förutsättningar finns. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Tidsbegränsningen om ett besluts giltighet i högst 14 dagar infördes den 1 oktober 2018 då de nu gällande bestämmelserna om elektroniska kommunikationstjänster trädde i kraft (prop. 2017/18:169). Det fanns tidigare inget krav i LVU, LSU och LVM på att ett beslut skulle vara tidsbegränsat.

Sedan de tidsbegränsade besluten infördes 2018 har målgruppen ändrats. Antalet unga som har kopplingar till kriminella nätverk har t.ex. ökat betydligt. Ett flertal av de unga som har dömts till sluten ungdomsvård och till viss del även de unga som placerats enligt LVU på SiS ungdomshem, ingår i kriminella nätverk och har enligt SiS ett stort våldskapital.

Ibland räcker det inte att besluta om en inskränkning av användningen av elektroniska kommunikationstjänster i 14 dagar eftersom förhållandena inte hinner förändras på 14 dagar. I vissa fall kan det vara så att inskränkningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster kan behövas under hela eller nästan hela den period som barnet, den unge eller den intagne vistas på det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet.

Med anledning härav föreslås att besluten kan vara obegränsade i tid, på motsvarande sätt som gäller för majoriteten av de andra särskilda befogenheterna som SiS kan besluta om. Besluten om de individuella inskränkningarna av användandet av elektroniska kommunikationstjänster föreslås däremot omprövas fortlöpande

och alltid inom 30 dagar från senaste prövning. Det är inget som hindrar att omprövningen görs tidigare och ett beslut om inskränkningar i användningen av elektroniska kommunikationstjänster ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

10.10.8 Kontroll av personer som den unge, den dömda eller den intagne vill kommunicera med

Förslag: Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation kan tillåtas ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

Skälen för förslaget: Enligt uppdraget ska jag överväga och ta ställning till om SiS ska få befogenheter att i förväg kunna kontrollera personer som den som vistas på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem vill ha kontakt med, i syfte att kunna bedöma om elektronisk kommunikation kan tillåtas eller ska kontrolleras.

SiS kan i dag få information från t.ex. den socialnämnd som har placerat den unge, den dömda eller den intagne om det finns omständigheter som i det enskilda fallet kan föranleda att bedömning görs att användningen av elektroniska kommunikationstjänster bör vägras eller begränsas.

Om det redan har fattats ett beslut om att begränsa en ungdoms eller en intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster kan det uppstå behov av att utreda om en kontakt som den unge, den dömda eller den intagne önskar ta omfattas av beslutet om begränsningar. För att utreda detta kan SiS, om sådana uppgifter inte redan finns, t.ex. höra med den placerande socialnämnden om det finns personer i den unges, den dömdes eller den intagnes nätverk som han eller hon inte bör stå i kontakt med då sådana kontakter riskerar att äventyra vården, säkerheten eller ordningen vid hemmet. Om det gäller ett barn kan SiS även genom dialog med barnets eller den unges vårdnadshavare få sådan information.

Möjligheten att i förväg kunna inhämta upplysningar om den som den unge, den dömda eller den intagne vill kommunicera med har dömts för eller är misstänkt för brott, är mycket viktig, särskilt när det gäller att förhindra avvikningar och fritagningar och att

förhindra fortsatt kriminalitet och förhindra införsel av t.ex. narkotika.

Denna möjlighet finns t.ex. inom kriminalvården (7 kap. 10 § fängelselagen). Det är angeläget att SiS får bättre verktyg för att kunna kontrollera de som de unga, de dömda och de intagna vill ha kontakt med och det bör därför vara möjligt att kunna inhämta uppgifter ur misstanke- och belastningsregister inför bedömning av om elektronisk kommunikation kan tillåtas.

Mot bakgrund av ovanstående föreslås att, om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation kan tillåtas, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott. Förslaget gäller elektronisk kommunikation med unga som vårdas enligt 3 § LVU på ett särskilt ungdomshem och med unga som verkställer slutna ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem samt med vuxna som vårdas enligt LVM på ett LVM-hem.

10.11 Besök

I mitt uppdrag ingår att analysera och ta ställning till om de särskilda befogenheterna som finns i LSU, LVU och LVM och som avser begränsningar i rätten att ta emot besök är ändamålsenligt utformade eller behöver förändras, för att barn, unga och intagna ska kunna tillgodogöra sig vård, för att vården ska kunna genomföras på ett tryggt och säkert sätt och för att säkerställa en drogfri miljö samt för att förhindra fritagningar och avvikningar.

10.11.1 Individuella beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök

Förslag: Det ska tydliggöras att besök får kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller att besöket får kontrolleras på annat sätt.

Ett besök av en advokat som biträder den unge, den dömda eller den intagne i en rättslig angelägenhet ska få kontrolleras endast om advokaten eller den unge, den dömda eller den intagne begär det.

Beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök kan vara obegränsade i tid men ska omprövas fortlöpande och alltid inom 30 dagar från senaste prövning.

Skälen för förslagen: Det är viktigt att barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och vuxna som är placerade på SiS LVM-hem, i största möjliga utsträckning kan ta emot besök från familj och vänner.

Möjligheten att kunna ta emot besök på SiS ungdomshem och SiS LVM-hem kan underlätta anpassningen och återgången till ett välfungerande liv utanför hemmet och kan bidra till att minska de negativa följderna som frihetsberövandet eller tvångsvården kan innebära.

Rätten att ta emot besök får vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet (15 a § LVU första stycket andra meningen). Motsvarande gäller den som vårdas enligt LVM (33 a § LVM). Om den unge har dömts till slutna ungdomsvård får den dömdes rätt att ta emot besök vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan (16 § första stycket andra meningen LSU).

I förarbetena anges att rätten till besök kan förbjudas helt eller delvis. Det kan också handla om att besöken förenas med villkor, t.ex. att någon ur personalen är närvarande vid besöken (prop. 2017/18:169 s. 113 och 117).

Proportionalitetsprincipen gäller och, om mindre inskränkningar i rätten att ta emot besök finns tillgängliga, ska dessa vidtas framför ett totalt besöksförbud. Det kan vara så att den unge, den dömda

eller den intagne föredrar ett bevakat besök istället för att besöket vägras.

Av 1 § femte stycket LVU framgår att vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande. Det gäller således även beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök. Enligt 36 § första stycket LVU ska den unge få relevant information. Den unge ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Om den unge inte framför sina åsikter, ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt klarläggas på annat sätt. Den unges åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad.

I syfte att göra bestämmelsen om besök mer tydlig föreslås att besök ska kunna kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller att besöket får kontrolleras på annat sätt.

Ett bevakat besök kan behövas för att hindra att otillåtna föremål förs in på ungdomshemmet eller LVM-hemmet. Ett bevakat besök kan också vara nödvändigt i de fall det finns misstankar om planerad avvikning eller fritagning. Att ett besök ska bevakas förutsätter inte att personalen är fysiskt närvarande i besöksrummet. Det innebär att övervakningen också kan ske t.ex. genom att besöket avlyssnas från ett annat rum. Det är angeläget att tydlig information om att besöket övervakas lämnas. Sådan information kan t.ex. lämnas genom skyltning i besöksrummet. Att ett besök får kontrolleras på annat sätt kan t.ex. innebära att SiS får kontrollera ett besök genom att besöket sker i ett särskilt inrett besöksrum som omöjliggör att föremål överlämnas, t.ex. narkotika, farliga föremål eller mobiltelefoner. Detta skulle exempelvis kunna kontrolleras genom att den unge, den dömde eller den intagne och besökaren hålls fysiskt åtskilda från varandra av en glasruta.

På grund av rättssäkerhetsaspekter föreslås också att ett besök av en advokat som biträder den unge, den dömde eller den intagne i en rättslig angelägenhet får kontrolleras endast om advokaten eller den unge, den dömde eller den intagne begär det.

Tidsobegränsade beslut och omprövning av beslut

Ett beslut om en inskränkning i rätten att ta emot besök får gälla i högst 14 dagar. Därefter får en ny prövning göras och ett nytt beslut

får fattas om förutsättningar finns. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas (15 a § första stycket LVU, 16 § andra stycket LSU och 33 a § andra stycket LVM). Tidsbegränsningen om ett besluts giltighet i högst 14 dagar infördes den 1 oktober 2018 (prop. 2017/18:169). Det fanns tidigare inget krav i LVU, LSU och LVM på att ett beslut skulle vara tidsbegränsat.

Sedan de tidsbegränsade besluten infördes 2018 har SiS målgrupp ändrats. Antalet barn och unga som har kopplingar till kriminella nätverk har t.ex. ökat betydligt. Ett flertal av de barn och unga som dömts till sluten ungdomsvård och till viss del även de barn och unga som placerats enligt LVU på SiS ungdomshem, ingår i kriminella nätverk och har enligt SiS ett stort våldskapital.

Ibland räcker det inte att besluta om en inskränkning i rätten att ta emot besök i 14 dagar eftersom förhållandena inte hinner förändras på 14 dagar.

Med anledning härav föreslås att beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök ska, på motsvarande sätt som gäller majoriteten av de andra särskilda befogenheterna som SiS kan besluta om, vara obegränsade i tid. De föreslås däremot att besluten ska omprövas fortlöpande och alltid inom 30 dagar från senaste prövning. En omprövning får alltid göras tidigare. Beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

10.11.2 Möjlighet att i förväg kontrollera besökare

Förslag: Om det behövs för att kunna bedöma om besök kan tillåtas ska det i förväg undersökas om den som ska besöka den unge, den dömde eller den intagne är dömd eller misstänkt för brott.

Skälen för förslaget: Enligt uppdraget ska jag överväga och ta ställning till om SiS ska få befogenheter att i förväg kunna kontrollera personer som den som vistas på ett särskilt ungdomshem/LVM-hem har kontakt med, i syfte att kunna bedöma om besök kan tillåtas eller ska kontrolleras.

SiS kan i dag få information från t.ex. den socialnämnd som har placerat barnet, den unge eller den intagna om det finns omständigheter som i det enskilda fallet kan föranleda att besök behöver vägras eller begränsas.

Möjligheten att i förväg kunna inhämta upplysningar om den som barnet, den unge eller den intagne vill ha besök av har dömts för eller är misstänkt för brott, är mycket viktig, särskilt när det gäller att förhindra införsel av narkotika, farliga föremål, mobiltelefoner m.m. Det är också viktigt för att t.ex. förhindra avvikningar och fritagningar och att förhindra fortsatt kriminalitet.

Denna möjlighet finns t.ex. inom kriminalvården (7 kap. 10 § fängelselagen). Det är angeläget att SiS får bättre verktyg för att kunna kontrollera de personer som de unga, de dömda och de intagna vill ha kontakt med och det bör därför vara möjligt att kunna inhämta uppgifter ur misstanke- och belastningsregister.

Mot bakgrund av ovanstående föreslås att SiS, om det behövs för att kunna bedöma om besök kan tillåtas, ska undersöka om den som besök ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott eller för att utöva brottslig verksamhet. Förslaget gäller besök till unga som vårdas enligt 3 § LVU på ett särskilt ungdomshem och till unga som verkställer slutna ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem samt till vuxna som vårdas enligt LVM på ett LVM-hem.

10.11.3 Kroppsvisitation av besökare

Förslag: Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl får ett besök villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

Skälen för förslaget: Möjligheten att kunna ta emot besök på SiS ungdomshem och LVM-hem kan underlätta anpassningen och återgången till ett välfungerande liv utanför hemmet och kan bidra till att minska de negativa följder som frihetsberövandet eller tvångsvården kan innebära.

Det kan dock finnas risker med besök. Besök kan t.ex. vara en införselväg av narkotika. Det kan även finnas risk att t.ex. farliga föremål och mobiltelefoner smugglas in till ungdomshemmet eller LVM-hemmet. Det finns därför ett behov av att kunna kontrollera besökare. Mot denna bakgrund föreslås att ett besök kan villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

Om ett besök villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation och besökaren vägrar detta får besöket inte äga rum.

Med kroppsvisitation avses undersökning av någons kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig (28 kap. 11 § 3 rättegångsbalken).

Frågan om ett besök även ska kunna villkoras av att besökaren underkastar sig en ytlig kroppsbesiktning har övervägts. Med kroppsbesiktning avses en undersökning av människokroppens yttre och inre samt provtagning från kroppen och undersökning av sådant prov (28 kap. 12 § andra stycket rättegångsbalken). Med ytlig kroppsbesiktning avses en yttre granskning av kroppen. Det innebär att kroppens håligheter inte får undersökas. Den som undersöks får inte heller uppmanas att inta andra speciella ställningar än att visa upp fotsulor, handflator samt lyfta upp armarna så att armhålorna kan kontrolleras (jfr prop. 1993/94:24 s. 28).

Att ett besök ska kunna villkoras av att besökaren undergår ytlig kroppsbesiktning bedöms som alltför ingripande. Att ett besök ska kunna villkoras av att besökaren undergår en kroppsvisitation kan kombineras med ett bevakat besök (se avsnitt 10.11.1) och med att besökaren kontrolleras i förväg om han eller hon har begått brott eller är misstänkt för brott (se avsnitt 10.11.2). Det bedöms som tillräckligt för att minimera risken för att t.ex. narkotika, farliga föremål eller mobiltelefoner lämnas över under besöket. Om en möjlighet att utföra ytlig kroppsbesiktning på besökare skulle införas finns det en risk för att besökaren avstår från att besöka den unge, den dömda eller den intagne på hemmet, vilket skulle ha negativa följder för denne. Sammanfattningsvis görs bedömningen att ett besök inte ska kunna villkoras av en ytlig kroppsbesiktning.

I 2 kap. regeringsformen finns bestämmelser om skydd för de grundläggande fri- och rättigheterna, däribland ett skydd för den kroppsliga integriteten i 2 kap. 6 § första stycket regeringsformen. Av den bestämmelsen följer att var och en gentemot det allmänna är skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp. Enligt 2 kap. 21 § regeringsformen får begränsningar endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningarna får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som föranlett dem. Förslaget innebär att ett besök får villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation om det är nödvändigt av säkerhetsskäl. Eftersom besökaren har ett val, dvs. han eller hon kan välja att gå med på kroppsvisitationen eller att avstå från att besöka den som vistas på ungdomshemmet eller

LVM-hemmet, bedöms förslaget inte innebära ett sådant påtvingat kroppsligt ingrepp som avses i regeringsformen.

Frågan om besökaren ska ha rätt att överklaga att besöket är villkorat av att besökaren undgår kroppsvisitation har också övervägts. Eftersom besökaren har en valmöjlighet, dvs. antingen undergå kroppsvisitation eller låta bli att besöka den unge, den dömde eller den intagne på hemmet bör beslutet inte kunna överklagas. Däremot är det möjligt för den unge, den dömde eller den intagne att överklaga beslutet innehållandes villkoret om kroppsvisitation inför besök.

10.12 Bemyndigande om föreskrifter när det gäller elektroniska kommunikationstjänster och besök

Bedömning: Statens institutionsstyrelse bör ges möjlighet att meddela ytterligare föreskrifter om verkställighet när det gäller särskilda befogenheter om begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och rätten att ta emot besök.

Skälen för bedömningen: Enligt 16 kap. 10 § första stycket socialtjänstlagen (2001:453), SoL, får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddela sådana föreskrifter inom socialtjänsten som behövs till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa i verksamhet som avser bl.a. barn och unga och missbrukare. Enligt 16 kap. 10 § andra stycket SoL får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer också meddela sådana föreskrifter som behövs till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa i verksamhet vid sådana hem som avses i 6 kap. 3 §. De hem som avses i 6 kap. 3 § SoL är sådana särskilda ungdomshem som avses i 12 § LVU och LVM-hem i 22 och 23 §§, dvs SIS särskilda ungdomshem och LVM-hem.

I 8 kap. 1 § socialtjänstförordningen (2001:937), SoF, får Socialstyrelsen meddela sådana föreskrifter inom socialtjänsten som behövs till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa i verksamhet som avser bl.a. barn och unga och missbrukare. Enligt 8 kap. 2 § SoF får Socialstyrelsen meddela sådana föreskrifter som behövs till skydd för enskildas liv, personliga säkerhet eller hälsa i verksamhet vid SiS särskilda ungdomshem och LVM-hem.

Socialstyrelsen har t.ex. meddelat föreskrifter när det gäller verksamheten vid hem för vård eller boenden (HVB), där vissa bestämmelser i föreskrifterna även rör SiS ungdomshem och LVM-hem, (se HSLF-FS 2016:55).

Det finns ingen myndighet idag som har utfärdat föreskrifter som rör de särskilda befogenheterna på SiS ungdomshem och LVM-hem. Utredningsuppdraget omfattar endast de särskilda befogenheterna som rör användningen av elektroniska kommunikationstjänster och besök på SiS ungdomshem och LVM-hem. I avsnitten 10.10.2-10.11.3 lämnas ett antal förslag som rör dessa befogenheter. I detta sammanhang kan nämnas att Kriminalvården har utarbetat verkställighetsföreskrifter som rör bl.a. användningar av elektronisk kommunikation och besök för den intagne. Det är SiS som fattar beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och besök på SiS ungdomshem och LVM-hem. SiS bör därför ges möjligheten att meddela verkställighetsföreskrifter som innehåller bestämmelser om elektroniska kommunikationstjänster och besök.

11 Personuppgiftsbehandling

Bedömning: Den personuppgiftsbehandling som förslagen i promemorian ger upphov till är förenlig med EU:s dataskyddsförordning. Den befintliga regleringen är tillräcklig för den personuppgiftsbehandling som kan komma att ske vid Statens institutionsstyrelse med anledning av förslagen.

Skälen för bedömningen

Personuppgifter som kommer att behandlas med anledning av förslagen

Förslagen i denna promemoria medför att Statens institutionsstyrelse (SiS) till viss del kommer att behandla personuppgifter. Det handlar om uppgifter såväl om barnet, den unge eller den intagne som andra personer som barnet, den unge eller den intagne vill kommunicera med eller få besök av.

Förslaget om möjligheten att omhänderta barnets, den unges eller den intagnes egna utrustning för elektroniska kommunikationstjänster medför att personuppgifter behandlas eftersom sådana beslut ska antecknas i journalen eller på annat sätt förtecknas (6 kap. 18 § socialtjänstförordningen [2001:937] samt 6 och 8 §§ förordningen [1998:641] om verkställighet av sluten ungdomsvård). De personuppgifter som då kan komma att behandlas är namn, personnummer och möjligen telefonnummer.

Även förslaget om SiS möjlighet att i förväg kontrollera i register personen som barnet, den unge eller den intagne vill kommunicera med eller få besök av medför en personuppgiftsbehandling. Vid en sådan kontroll utförd av SiS kommer personuppgifter såsom namn

och personnummer att behandlas. Det blir vidare fråga om att personuppgifter som rör lagöverträdelser behandlas.

Förslaget om att ett besök, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, får villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation kan medföra en behandling av personuppgifter inom SiS verksamhet i de fall det behöver registreras att en kroppsvisitation har utförts. Personuppgifter som då behandlas är namn och personnummer.

Regelverk för personuppgiftsbehandlingen

För den behandling av personuppgifter som är nödvändig inom den verksamhet som SiS bedriver finns ett omfattande regelverk. Detta regelverk utgörs framförallt, men inte uttömmande, av

- Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/679 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behandling av personuppgifter och om det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av direktiv 95/46/EG (allmän dataskyddsförordning), kallad EU:s dataskyddsförordning,

- lagen (2018:218) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning,

- förordningen (2018:219) med kompletterande bestämmelser till EU:s dataskyddsförordning,

- lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten,

- förordningen (2001:637) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten,

- Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2016/680 av den 27 april 2016 om skydd för fysiska personer med avseende på behöriga myndigheters behandling av personuppgifter för att förebygga, förhindra, utreda, avslöja eller lagföra brott eller verkställa straffrättsliga påföljder, och det fria flödet av sådana uppgifter och om upphävande av rådets rambeslut 2008/977/RIF, kallad EU:s dataskyddsdirektiv,

- brottsdatalagen (2018:1177), och

- brottsdataförordningen (2018:1202).

EU:s dataskyddsförordning utgör den generella regleringen av personuppgiftsbehandling inom EU. Förordningen skyddar fysiska

personers grundläggande rättigheter och friheter, särskilt deras rätt till skydd av personuppgifter. Dataskyddet är en del av den grundläggande rättigheten om skydd för den enskildes privatliv. Förordningen ska tillämpas på sådan behandling av personuppgifter som helt eller delvis företas på automatisk väg samt på annan behandling än automatisk av personuppgifter som ingår i eller kommer att ingå i ett register (artikel 2.1). Behandling är ett vidsträckt begrepp och omfattar exempelvis insamling, registrering, lagring, bearbetning eller utlämnande genom överföring (artikel 4.2). Behandling av personuppgifter måste vila på en sådan rättslig grund som anges i artikel 6 i EU:s dataskyddsförordning och vara proportionerlig. Av artikel 5 i EU:s dataskyddsförordning framgår att det ankommer på den personuppgiftsansvarige att säkerställa att behandlingen av personuppgifter sker i enlighet med EU:s dataskyddsförordning och det regelverk som kompletterar förordningen och som den egna verksamheten omfattas av.

Lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten innehåller bestämmelser som kompletterar EU:s dataskyddsförordning. I 2 § definieras vad som avses med socialtjänst enligt lagen. Av 2 § första stycket punkten 1 framgår att verksamhet enligt lagstiftningen om socialtjänst och den särskilda lagstiftningen om vård utan samtycke av unga eller av missbrukare utgör socialtjänst. I 2 § första stycket punkten 3 anges att verksamhet som bedrivs av Statens institutionsstyrelse är socialtjänst i lagens mening. Enligt 6 § lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten får personuppgifter behandlas bara om behandlingen är nödvändig för att arbetsuppgifter inom socialtjänsten ska kunna utföras. Av 7 § lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten följer att SiS får behandla person- och samordningsnummer, personuppgifter som avses i artikel 9.1 i EU:s dataskyddsförordning (känsliga personuppgifter), samt uppgifter om lagöverträdelser som innefattar brott, domar i brottmål, straffprocessuella tvångsmedel eller administrativa frihetsberövanden. I 6 § förordningen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten är SiS personuppgiftsansvarig för den behandling av personuppgifter inom socialtjänsten som görs i dess verksamhet. I fråga om ändamålen för behandling av personuppgifter anges i 7 § förordningen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten att SiS får behandla personuppgifter för bl.a. dokumentation av vård, behandling och behandlingsresultat

samt verkställighet, och underlag, beslut och övriga åtgärder i ärenden inom verksamhetsområdet. Det anges i bestämmelsen att personuppgifter får behandlas endast om uppgifterna har lämnats i ett ärende eller är nödvändiga för verksamheten.

Brottsdatalagen genomför EU:s dataskyddsdirektiv. Enligt 1 kap. 2 § brottsdatalagen gäller lagen vid behandling av personuppgifter som utförs av behöriga myndigheter i syfte att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet, utreda eller lagföra brott eller verkställa straffrättsliga påföljder. Den gäller också vid behandling av personuppgifter som en behörig myndighet utför i syfte att upprätthålla allmän ordning och säkerhet. När SiS verkställer slutna ungdomsvård enligt lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård (LSU) blir brottsdatalagen och brottsdataförordningen tillämpliga när SiS behandlar personuppgifter i syfte att verkställa den slutna ungdomsvården. Enligt 1 kap. 2 § brottsdatalagen gäller lagen vid sådan behandling av personuppgifter som är helt eller delvis automatiserad och för annan behandling av personuppgifter som ingår i eller är avsedda att ingå i en strukturerad samling av personuppgifter som är tillgängliga för sökning eller sammanställning enligt särskilda kriterier. Av 2 kap. 1 § brottsdatalagen framgår att personuppgifter får behandlas om det är nödvändigt för att en behörig myndighet ska kunna utföra sin uppgift att förebygga, förhindra eller upptäcka brottslig verksamhet, utreda eller lagföra brott, verkställa straffrättsliga påföljder eller upprätthålla allmän ordning och säkerhet. Enligt 2 kap. 3 § brottsdatalagen får personuppgifter behandlas bara för särskilda, uttryckligt angivna och berättigade ändamål. Om det ändamål som personuppgifterna behandlas för inte framgår av sammanhanget eller på annat sätt, ska det tydliggöras genom en särskild upplysning.

Regeringsformens skydd mot betydande intrång i den personliga integriteten

Av 2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen följer att var och en är gentemot det allmänna skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden. Detta grundlagsskydd får begränsas genom lag för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle

och får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den och inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar (2 kap. 20 och 21 §§ regeringsformen).

Den personuppgiftsbehandling som följer av de förslag som lämnas i promemorian bedöms inte utgöra betydande intrång i den personliga integriteten och innebär inte någon övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden. Det är således inte fråga om en sådan situation som avses i 2 kap. 6 § andra stycket regeringsformen.

Behandlingen av uppgifter som rör lagöverträdelser

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök bör tillåtas ska SiS i förväg undersöka om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott. Det förslag som lämnas i promemorian syftar bl.a. till att skydda barnet, den unge och den intagne från att utsättas för risker som kan påverka vården för denne. Bestämmelser som möjliggör kontroll i register av den som kontakten ska äga rum med finns i lagen (1998:620) om belastningsregister med tillhörande förordning (1999:1134) och lagen om (1998:621) om misstankeregister med tillhörande förordning (1999:1135). Enligt 6 § första stycket 4 lagen om belastningsregister ska personuppgifter ur belastningsregistret lämnas ut om det begärs av en myndighet i den utsträckning regeringen för vissa slag av ärenden föreskriver det. Enligt 5 § första stycket 2 lagen om misstankeregister ska uppgifter ur misstankeregistret lämnas ut om det begärs av en myndighet i den utsträckning regeringen för vissa slag av ärenden föreskriver det. Det förutsätts att ändringar kommer att införas i förordningen om belastningsregister och förordningen om misstankeregister på så sätt att bestämmelserna om utlämnande av personuppgifter i lagen om belastningsregister och lagen om misstankeregister blir tillämpliga när SiS begär ut uppgifter ur dessa register.

Vid behandling av personuppgifter som rör lagöverträdelser blir artikel 10 i EU:s dataskyddsförordning aktuell att ta ställning till. Av bestämmelsen framgår att behandling av personuppgifter som rör fällande domar i brottmål och överträdelser endast får utföras under

kontroll av myndighet eller då behandling är tillåten enligt unionsrätten eller medlemsstaternas nationella rätt, där lämpliga skyddsåtgärder för de registrerades rättigheter och friheter fastställs.

Av 7 § första stycket 3 och andra stycket lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten följer att uppgifter om lagöverträdelser som innefattar brott, domar i brottmål, straffprocessuella tvångsmedel eller administrativa frihetsberövanden får behandlas inom socialtjänsten endast om uppgifterna har lämnats i ett ärende eller är nödvändiga för verksamheten. Den behandling av uppgifter om lagöverträdelser som förslagen i promemorian ger upphov till inom SiS verksamhet omfattas av denna bestämmelse. Då behandlingen är tillåten enligt svensk rätt och det finns bestämmelser om skyddande åtgärder såsom bl.a. sökbegrepp och samkörning i förordningen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, bedöms behandlingen av personuppgifter som rör lagöverträdelser vara förenlig med artikel 10 i EU:s dataskyddsförordning.

Rättslig grund samt proportionalitets- och nödvändighetsbedömning

Förslagen i promemorian innebär att personuppgifter kommer att behandlas vid omhändertagen egendom, vid kroppsvisiteringar av besökare och vid i förväg gjorda kontroller avseende den som vill kommunicera eller besöka barnet, den unge eller den intagne. De uppgifter som kommer att behandlas är inte sådana känsliga personuppgifter som avses i artikel 9.1 i EU:s dataskyddsförordning men däremot kommer det att röra sig om uppgifter avseende särskilda skyddsvärda kategorier av registrerade. Barn anses nämligen enligt EU:s dataskyddsförordning vara en särskilt skyddsvärd grupp (skäl 38 till EU:s dataskyddsförordning). Personnummer och samordningsnummer kommer att behandlas och sådana uppgifter har ett särskilt skydd genom artikel 87 i EU:s dataskyddsförordning och bestämmelserna i 3 kap. 10 och 11 §§ dataskyddslagen.

Den rättsliga grunden för behandlingen av personuppgifterna är att den är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse och som ett led i myndighetsutövning (artikel 6.1 e i EU:s dataskyddsförordning).

Behandlingen är förenlig med artikel 6.3 i EU:s dataskyddsförordning då den rättsliga grunden för förslagen fastställs i de nya bestämmelserna i LVU, LSU och LVM. Verksamheten bedrivs på grundval av nationell rätt och i enlighet med verksamhetslagstiftningen på området. De närmare ändamålen för personuppgiftsbehandlingen finns i lagen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten, förordningen om behandlingen av personuppgifter inom socialtjänsten och brottsdatalagen.

Vad gäller frågan om huruvida personuppgiftsbehandlingen är proportionerlig bör det beaktas att det är fråga om åtgärder för att säkerställa tryggheten och säkerheten för tvångsomhändertagna barn och unga enligt LVU, unga som är dömda till sluten ungdomsvård enligt LSU och vuxna med en missbruksproblematik som är tvångsomhändertagna med stöd av LVM samt att det inte är fråga om någon annan typ av uppgifter än de som även med nu gällande regelverk är avgörande för vården och placeringen av barnet eller den vuxna. Vid en avvägning mellan den registrerades personliga integritet och behovet av att personuppgiften behandlas anses behandlingen vara motiverad. I förordningen om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten finns även bestämmelser som skyddar personuppgifterna från en alltför långtgående behandling såsom bestämmelser om bl.a. begränsning av användandet av sökbegrepp och samkörning.

Mot denna bakgrund görs bedömningen att den personuppgiftsbehandling som förslagen ger upphov till är förenlig med EU:s dataskyddsförordning. Den befintliga reglering som finns på personuppgiftsområdet utgör tillräcklig reglering för personuppgiftsbehandlingen. Någon ytterligare reglering om denna behandling behöver inte införas.

12 Ikraftträdande

Förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2024.

Bedömning: Några särskilda övergångsbestämmelser behövs inte.

Skälen för förslagen och bedömningen: Det är angeläget att Statens institutionsstyrelse (SiS) får utökade befogenheter i syfte att öka säkerheten och ordningen på hemmen och för att säkerställa att barn och unga på särskilda ungdomshem och vuxna på LVM-hemmen får en god och ändamålsenlig vård. Lagändringarna bör därför träda i kraft så snart som möjligt. Med anledning härav föreslås att lagändringarna träder i kraft den 1 juli 2024.

Några övergångsregler med anledning av de föreslagna bestämmelserna bedöms inte behövas.

13 Konsekvenser

En utredning ska enligt kommittéförordningen (1998:1474) redovisa vilka konsekvenser som förslagen kan få i en rad olika avseenden. I förordningens 14 § anges att om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, regioner, företag eller andra enskilda, ska en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Om förslagen innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt, ska dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar och intäktsminskningar för det allmänna ska utredaren föreslå en finansiering.

Enligt 15 § kommittéförordningen gäller att om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen så ska konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Av 15 a § kommittéförordningen följer att om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler ska förslagens kostnadsmässiga och andra konsekvenser anges i betänkandet. Konsekvenserna ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

13.1 Ekonomiska konsekvenser

Bedömning: Förslagen medför inte annat än marginella kostnadsökningar för Statens institutionsstyrelse. Förslagen medför inte annat än marginella kostnadsökningar för polisen. Kostnaderna får anses rymmas inom befintliga ekonomiska ramar.

Skälen för bedömningen: Förslaget i avsnitt 9.5 om att den som är placerad på ett särskilt ungdomshem eller LVM-hem inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas bedöms inte medföra några kostnadsökningar för Statens institutionsstyrelse (SiS). Enligt 2 § förordningen (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse ska myndigheten bl.a. särskilt svara för planering, ledning och drift av de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen samt anvisning av platser till hemmen.

Förslagen i avsnitt 10.10.2 och 10.10.3 om ett generellt förbud mot innehav av personlig teknisk utrustning för användning av elektroniska kommunikationstjänster bedöms medföra mindre administration och handläggning för SiS eftersom myndigheten inte behöver fatta några individuella beslut i de fallen och förslagen medför därför inte några kostnadsökningar för SiS. Att det kommer att anges i lagen att den som vistas på det särskilda ungdomshemmet eller LVM-hemmet endast får använda teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster som tillhandahålls av SiS innebär att SiS behöver tillhandahålla sådan utrustning. Detta är dock något som SiS gör redan i dag och det bedöms därför inte medföra några ytterligare kostnader för myndigheten. Förslaget innebär inte att det ställs några krav på SiS att tillhandahålla viss utrustning eller ett visst antal telefoner eller surfplattor. SiS får vidare organisera de ungas och intagnas användning av elektroniska kommunikationstjänster på lämpligt sätt utifrån de behov och förutsättningar som gäller på de särskilda ungdomshemmen och LVM-hemmen.

Förslagen i avsnitten 10.10.4, 10.10.5 och 10.11.1 om ändringar när det gäller individuella beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster respektive elektronisk kommunikation och rätten att ta emot besök bedöms

inte heller medföra några kostnadsökningar för SiS. Redan i dag har myndigheten befogenhet att fatta beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök. Den ändring som föreslås innebär att avlyssning eller annan kontroll får ske och att det ska ges information om detta innan, se avsnitt 10.10.6. Beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och rätten att ta emot besök ska enligt förslaget omprövas inom 30 dagar i stället för att besluten upphör efter 14 dagar som gäller i dag, se avsnitten 10.10.7 och 10.11.1. Detta innebär mindre administration för SiS.

Förslagen i avsnitt 10.10.8 och 10.11.2 om att SiS i förväg kan ta del av belastnings- och misstankeregistret innebär en ny uppgift för SiS och även ett arbete för polisen att ta fram sådana utdrag. Kostnaderna med anledning av förslagen bedöms dock vara marginella och rymmas inom myndigheternas förvaltningsanslag.

Förslaget i avsnitt 10.11.3 om kroppsvisitation av besökare är en ny befogenhet för SiS. Det eventuella merarbete för personalen som tillkommer med förslaget bedöms inte medföra några kostnadsökningar för SiS.

13.2 Konsekvenser för barn och unga

Bedömning: Förslagen kan bidra till positiva effekter för barn. Förslagen stärker barnrättsperspektivet för de barn och unga som vårdas på särskilda ungdomshem. Förslagen bidrar till att göra de särskilda ungdomshemmen tryggare och säkrare för de barn och unga som vistas där.

Skälen för bedömningen: I avsnitt 10.10.2, 10.10.3, 10.10.4 och 10.10.6 analyseras förslagets förenlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Den sammanfattande bedömningen är att förslagen bedöms vara förenliga med barnkonventionen.

Förslagen i avsnitt 10.10.2 och avsnitt 10.10.3 om ett generellt förbud mot innehav av personlig teknisk utrustning för användning av elektroniska kommunikationstjänster bedöms bidra till positiva effekter för barn och unga. Utan ett sådant generellt förbud kan barn och unga som är placerade på SiS särskilda ungdomshem och som

har tillgång till egen teknisk utrustning t.ex. pressas, övertalas eller betalas för att dela med sig av sin utrustning till dem som har ett individuellt beslut om inskränkningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster. Ett generellt förbud mot innehav av personlig teknisk utrustning bidrar därigenom till att säkerställa bl.a. vården, säkerheten och ordningen på de särskilda ungdomshemmen genom att förhindra att de barn och unga som inte har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster, p.g.a. individuella beslut, lånar eller utövar påtryckningar mot andra ungdomar på det särskilda ungdomshemmet som inte har några begränsningar i rätten att använda egen teknisk utrustning. Förslagen om generella förbud mot innehav av privat teknisk utrustning bedöms därför bidra till att göra de särskilda ungdomshemmen tryggare och säkrare för de barn och unga som vistas där och att möjliggöra att de kan ges god vård och främja deras anpassning i samhället. Bedömningen är att förslagen tillvaratar barnens rättigheter. Även om förslagen medför vissa negativa konsekvenser för barn, såsom att förslagen kan begränsa möjligheten för barnet att använda elektroniska kommunikationstjänster, så är ingripandena varken godtyckliga eller olagliga och fördelarna som förslagen medför bedöms överväga nackdelarna.

De förslag till inskränkningar i form av individuella beslut, t.ex. möjlighet för SiS att avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation bedöms skydda barn och unga från att ha kriminella och andra olämpliga kontakter. De förslag som rör individuella beslut om användning av elektroniska kommunikationstjänster, se avsnitten 10.10.4, 10.10.5 och 10.10.6, bedöms därmed också bidra till att göra de särskilda ungdomshemmen tryggare och säkrare för de barn och unga som vistas där.

Förslagen i avsnitten 10.10.8 och 10.11.2 om kontroll i belastnings- och misstankeregistret bedöms exempelvis medföra att barn och unga som verkställer slutna ungdomsvård kan skyddas mot att ha fortsatta kriminella kontakter. Även andra barn som vårdas enligt LVU på de särskilda ungdomshemmen och som inte är dömda för brott kommer genom förslagen att skyddas från yttre påverkan som är skadlig för deras hälsa och utveckling.

Förslaget om kroppsvisitation av besökare i avsnitt 10.11.3 bedöms bidra till en ökad trygghet och säkerhet för de barn och unga som vistas på ett särskilt ungdomshem genom att risken för att t.ex.

narkotika, mobiltelefoner och farliga föremål förs in på avdelningarna minskar.

Förslaget i avsnitt 9.5 om att den som är placerad på ett särskilt ungdomshem inte får placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas medför att barnet eller den unga inte utsätts för mer ingripande åtgärder än vad som är nödvändigt.

Sammanfattningsvis bedöms förslagen bidra till att göra de särskilda ungdomshemmen tryggare och säkrare för de barn och unga som vistas där. Förslagen bedöms också försvåra möjligheten att planera avvikningar och fritagningar från de särskilda ungdomshemmen.

13.3 Konsekvenser för det brottsförebyggande arbetet

Bedömning: Förslagen bidrar positivt till det brottsförebyggande arbetet.
--

Skälen för bedömningen: En begränsning av tillgången till elektroniska kommunikationstjänster på de särskilda ungdomshemmen bidrar positivt till det brottsförebyggande arbetet. Genom förslagen försvåras möjligheten att planera och avvika från de särskilda ungdomshemmen. Förslagen bedöms även förhindra att barnet, den unge och den intagne har kontakt med kriminella nätverk. Genom förslaget om kroppsvisitation av besökare blir det svårare att smuggla in föremål som kan användas i brottslig verksamhet. Den som har dömts till sluten ungdomsvård får färre möjligheter att fortsätta med sin kriminella verksamhet när begränsningar görs i möjligheten att använda sig av elektroniska kommunikationstjänster. Vidare blir det tydligare att SiS, förutom att vägra elektronisk kommunikation, har möjlighet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera den elektroniska kommunikationen som den dömde har med annan. Även förslaget om att SiS i förväg kan kontrollera den som den dömde ska ha kontakt med i belastnings- och misstankeregistret för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas bedöms ha positiva effekter på det brottsförebyggande arbetet.

13.4 Övriga konsekvenser

Bedömning: Förslagen medför inte några konsekvenser för de andra områden som anges i 14 och 15 §§ kommittéförordningen.

Skälen för bedömningen: Förslagen innebär inga inskränkningar av den kommunala självstyrelsen.

Förslagen bedöms inte ha några konsekvenser för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

14 Författningskommentar

14.1 Förslag till lag om ändring i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall

25 §

Om beslut har fattats om tvångsvård eller omedelbart omhändertagande enligt denna lag ska Statens institutionsstyrelse efter anmälan av socialnämnden anvisa plats i ett LVM-hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats.

Den som vårdas enligt denna lag får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Statens institutionsstyrelse beslutar om intagning i och om utskrivning från ett LVM-hem.

Statens institutionsstyrelse får besluta att en intagen ska flyttas till ett annat LVM-hem, om det anses lämpligt från vårdsynpunkt.

Övervägandena finns i avsnitt 9.5.

Andra stycket är nytt. Bestämmelsen är tillämplig såväl när den intagne placeras efter beslut om tvångsvård eller omedelbart omhändertagande enligt denna lag enligt första stycket men också vid flytt från ett annat LVM-hem enligt fjärde stycket. Bestämmelserna tar sin utgångspunkt i att det finns LVM-hem och avdelningar med olika grad av övervakning och kontroll. En placering i ett av SiS LVM-hem ska föregås av en helhetsbedömning i varje enskilt fall. Den som vårdas enligt LVM får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt för att vården ska kunna genomföras och ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Utgångspunkten är att den som vårdas enligt LVM ska vara placerad under så öppna förhållanden som möjligt. Med övervakning och kontroll avses såväl det fysiska skalskyddet, som t.ex. stängsel, larm och kameror men även samlade insatser av dynamisk säkerhet.

Tredje stycket motsvarar nuvarande andra stycket.
Fjärde stycket motsvarar nuvarande tredje stycket.

33 a §

Om den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster ska den omhändertas under den tid den intagne vårdas på ett sådant hem

Den intagne får stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådant kommunikation får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet, eller

2. den kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan.

Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.

Den intagne ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

Övervägandena finns i avsnitt 10.10.3 och 10.10.4.

Första stycket innebär att den som vårdas på ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller inte får ha sin egna tekniska utrustning för elektroniska kommunikationstjänster på hemmet. Den privata utrustningen som den intagne eventuellt har med sig till LVM-hemmet ska omhändertas under den tid som den intagne vårdas på hemmet. Förbudet mot privat utrustning är en generell begränsning som omfattar alla som vårdas på ett LVM-hem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller. Med förhöjd säkerhetsklassificering avses såväl det fysiska skalskyddet som samlade insatser av dynamisk säkerhet (se också kommentaren till 25 §).

Uttrycket elektronisk kommunikationstjänst infördes genom lagändringar 2018 (se nuvarande 33 a §). I förarbetena uttalas att uttrycket elektronisk kommunikationstjänst motsvarar definitionen i dåvarande 1 kap. 7 § lagen (2003:389) om elektronisk kommunikation och är en tjänst som vanligen tillhandahålls mot ersättning via elektroniska kommunikationsnät. Härunder faller tjänster som möjliggör överföring av tal, fax och data och andra former av kommunikation. Det innebär att bl.a. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas. Enligt författningskommentaren var avsikten att definitionen skulle vara oberoende av teknikutvecklingen på området och även omfatta eventuellt nya elektroniska kommunikationsmedel (jfr. prop. 2017/18:169 s. 117).

I nuvarande 1 kap. 7 § lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation har definitionen omarbetats men bygger på motsvarande definition som tidigare. I förarbetena anges även att en elektronisk kommunikationstjänst kan vara av tre slag, som delvis kan överlappa varandra, dvs. internetanslutningstjänster, interpersonella kommunikationstjänster och tjänster som helt eller huvudsakligen utgörs av överföring av signaler (jfr. prop. 2021/22:136 s. 406).

Andra stycket reglerar när en intagen har rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation och när sådan kommunikation kan vägras, begränsas eller kontrolleras.

Enligt bestämmelsen har en intagen rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Rätten att stå i förbindelse med någon annan person genom elektronisk kommunikation kan tillgodoses genom t.ex. användandet av fast telefoni, mobiltelefoni, videosamtal eller mejl. Ifall det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet eller annars kan vara till skada för den intagne eller för någon annan, får kommunikationen vägras eller begränsas och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras. Avlyssning ska ske på lämpligt sätt, normalt genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. Med uttrycket ”på annat sätt kontrolleras” kan t.ex. avse att personal på SiS sitter med den intagne och på en dator eller en surfplatta läser en skriftväxling mellan den intagne och en annan person. Enligt 33 e § ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen.

Här kan erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 36 a § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Bestämmelsen i *andra stycket 1* om att den elektroniska kommunikationen kan inskränkas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen och säkerheten motsvarar i huvudsak nuvarande 33 a § första stycket med tillägget att hänsyn nu även ska tas till säkerheten på LVM-hemmet.

Bestämmelsen i *andra stycket* 2 om att det ska beaktas om kommunikationen kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan är ett nytt rekvisit i förhållande till nuvarande 33 a § första stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 16 § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU).

Ett beslut om att vägra eller begränsa, eller avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation kan överklagas i enlighet med 44 § första stycket 2.

Enligt *tredje stycket* får den intagne som vårdas i ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller endast använda utrustning som tillhandahålls eller godkänns av SiS när han eller hon kommunicerar med någon annan person elektroniskt.

Av *fjärde stycket* framgår att den intagne ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden. Bestämmelsen är teknikneutral och motsvarar 4 kap. 3 § fängelselagen (2010:610). Rättigheten att följa vad som händer i omvärlden kan tillgodoses t.ex. genom att tillhandahålla tidningar, radio och tv eller genom att använda internet på en dator eller surfplatta. Hur rättigheten ska tillgodoses kan t.ex. avgöras av ordnings- och säkerhetsskäl och praktiska förhållanden på LVM-hemmet. Det åligger SiS att bedöma på vilket sätt och genom vilket eller vilka medel rättigheten ska tillgodoses.

33 b §

Den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan användning får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet, eller

2. den kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan.

Den intagnes tekniska utrustning som möjliggör användning av elektroniska kommunikationstjänster får omhändertaras under den tid beslut enligt första stycket gäller. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den intagne senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om de LVM-hem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller och de intagnas rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster. Övervägandena finns i avsnitt 10.10.5.

Första stycket motsvarar delvis nuvarande 33 a § första stycket. En skillnad är att rätten att ta emot besök inte regleras i detta stycke (se i stället kommentaren till 33 f §). För uttrycket ”elektronisk kommunikationstjänst”, se kommentaren till 33 a §. En intagen har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. Ifall det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet eller annars kan vara till skada för den intagne eller för någon annan får användningen av elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras. En skillnad jämfört med nuvarande 33 a § första stycket är att det nu står att den intagnes rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster får ”avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras”. Avlyssning ska ske på lämpligt sätt, normalt genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. Med uttrycket ”på annat sätt kontrolleras” kan t.ex. avse att personal på SiS sitter med den intagne och på en dator eller en surfplatta läser en skriftväxling mellan den intagne och en annan person. Enligt 33 e § ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen.

Här kan erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 36 a § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Bestämmelsen i *andra stycket 1* om att användningen av elektroniska kommunikationstjänster kan inskränkas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen och säkerheten motsvarar i huvudsak nuvarande 33 a § första stycket med tillägget att hänsyn nu även ska tas till säkerheten på LVM-hemmet.

Bestämmelsen i *första stycket 2* om att det ska beaktas om användningen kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan är ett nytt rekvisit i förhållande till nuvarande 33 a § första stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 16 § LSU.

Ett beslut om att vägra eller begränsa, eller avlyssna eller på annat sätt kontrollera användningen av elektroniska kommunikationstjänster kan överklagas i enlighet med 44 § första stycket 2.

Andra stycket är nytt. Den tekniska utrustning som möjliggör användning av elektroniska kommunikationstjänster får omhänder-

tas under den tid beslut enligt första stycket gäller. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den intagne senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

33 c §

Elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.6.

Enligt bestämmelsen är det förbjudet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation mellan en intagen och en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet. Bestämmelsen hindrar inte att personal på SiS, på den intagnes begäran, är närvarande vid elektronisk kommunikation i syfte att bistå den intagne.

33 d §

Ett beslut om inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 33 a § andra stycket eller att använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 33 b § första stycket ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Paragrafen är ny övervägandena finns i avsnitt 10.10.7.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 33 a § andra stycket. Enligt nuvarande 33 a § andra stycket får ett beslut om inskränkning gälla i högst 14 dagar. Ändringen innebär att beslutet kan vara obegränsat i tid men att en omprövning ska göras inom 30 dagar. En omprövning får alltid göras tidigare och beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

33 e §

Vid avlyssning eller vid någon annan kontroll av elektronisk kommunikation enligt 33 a § andra stycket eller 33 b § första stycket ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om kontrollen.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.6.

I bestämmelsen klargörs att både den intagne och den som han eller hon ska stå i förbindelse med ska informeras om kontrollen i förväg.

33 f §

Den som vårdas enligt denna lag i ett LVM-hem har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Besök får dock vägras eller begränsas, och kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid LVM-hemmet, eller

2. det kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan.

I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 9.11.1.

Första stycket motsvarar delvis nuvarande 33 a § första stycket. En intagen har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. I punkterna 1 och 2 anges på vilka grunder ett besök kan vägras eller begränsas, och övervakas eller kontrolleras på annat sätt. En skillnad jämfört med nuvarande 33 a § första stycket är att det står att den intagnes rätt att ta emot besök får ”kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt”.

Att ett besök ska kontrolleras förutsätter inte att personalen är fysiskt närvarande i besöksrummet. Det innebär att övervakningen också kan ske t.ex. genom att besöket avlyssnas från ett annat rum. Det är då angeläget att tydlig information om att besöket övervakas lämnas. Sådan information kan t.ex. lämnas genom skyltning i besöksrummet. Att ett besök får kontrolleras på annat sätt kan innebära att SiS får kontrollera ett besök genom att besöket sker i ett särskilt inrett besöksrum som omöjliggör att föremål överlämnas, t.ex. genom att den intagne och besökaren hålls fysiskt åtskilda från varandra av en glasruta.

Här kan erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 36 a § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att ta emot besök endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Bestämmelsen i *första stycket 1* om att besöket kan vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen och säkerheten motsvarar i huvudsak nuvarande 33 a § första stycket med tillägget att hänsyn nu även ska tas till säkerheten på LVM-hemmet.

Bestämmelsen i *första stycket 2* om att det ska beaktas om besöket kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan är ett nytt rekvisit i förhållande till nuvarande 33 a § första stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 16 § LSU.

Ett beslut om att vägra eller begränsa ett besök, eller övervaka eller kontrollera besöket på annat sätt kan överklagas i enlighet med 44 § första stycket 2.

Andra stycket motsvarar nuvarande 33 a § tredje stycket.

33 g §

Ett besök av en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet får kontrolleras endast om advokaten eller den intagne begär det.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

I bestämmelsen anges att ett besök av en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet endast får kontrolleras om den intagne eller advokaten begär det.

33 h §

Ett beslut om inskränkning i rätten att ta emot besök enligt 33 f § första stycket ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 33 a § andra stycket. Enligt nuvarande 33 a § andra stycket får beslutet gälla högst 14 dagar. Ändringen innebär att beslutet kan vara obegränsat i tid men att en omprövning ska göras inom 30 dagar. En omprövning får alltid göras tidigare och beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

33 i §

Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.3.

Ett besök kan villkoras av att besökaren ska genomgå en kroppsvisitation. För att ett sådant villkor ska få uppställas krävs att det är nödvändigt av säkerhetsskäl med en kroppsvisitation av besökaren. Om den besökande vägrar att underkasta sig en sådan

åtgärd, blir följderna att besöket inte får äga rum. Kontrollen får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver (jfr. 36 a §). All den hänsyn som omständigheterna medger ska iakttas vid kroppsvisitationen. Om möjligt ska ett vittne närvara.

Med kroppsvisitation avses undersökning av någons kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig (jfr. 28 kap. 11 § 3 rättegångsbalken).

33 j §

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas enligt 33 a § andra stycket, 33 b § första stycket eller 33 f § första stycket, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.10.8 och 10.11.2.

Bestämmelsen ger SiS befogenhet att i förväg kontrollera en besökande eller en person som en intagen vill stå i förbindelse med elektroniskt. Bestämmelser som möjliggör kontroll i register av den som kontakten ska äga rum med finns i lagen (1998:620) om belastningsregister med tillhörande förordning (1999:1134) och lagen om (1998:621) om misstankeregister med tillhörande förordning (1999:1135).

36 a §

Tvångsåtgärder enligt 32-33 b, 33 f, 33 i och 34-35 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.

Paragrafen ändras till följd av att bestämmelserna om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och besök regleras i en ny 33 b § och en ny 33 f §. De nya bestämmelserna om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation och möjligheten att kroppsvisitera besökaren regleras i 33 a § och 33 i §. De bestämmelserna ska också användas endast om ingripandet står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

36 b §

I 25, 27, 32 c, 33 och 36 §§ finns bestämmelser om att beslut fattas av Statens institutionsstyrelse. Härutöver fattas beslut enligt 31-32 b, 33 a, 33 b, 33 d, 33 f, 33 h-35 §§ av Statens institutionsstyrelse.

Beslut om överflyttning enligt 25 § tredje stycket får förordnas att gälla omedelbart, om det behövs från vårdsynpunkt. Andra beslut av Statens institutionsstyrelse gäller omedelbart om inte något annat förordnas.

Paragrafen ändras till följd av de nya bestämmelserna som införs samt att bestämmelserna om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och besök regleras i en ny 33 b § och en ny 33 f §.

44 §

Beslut av Statens institutionsstyrelse enligt denna lag får överklagas av den enskilde till allmän förvaltningsdomstol,

1. gäller överflyttning eller avslag på begäran om utskrivning enligt 25 §,
2. innebär inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 33 a § andra stycket, använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 33 b § första stycket eller ta emot besök enligt 33 f § första stycket,

3. gäller vård i enskildhet enligt 34 a § eller avskildhet enligt 34 b §, eller

4. gäller förstörande eller försäljning av egendom enligt 36 §.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Andra beslut enligt denna lag av Statens institutionsstyrelse får inte överklagas.

Beslut om läkarundersökning enligt 9 § eller 11 § tredje stycket får inte överklagas.

Beslut om omhändertagande enligt 13 § första eller andra stycket får inte överklagas. Överklagande av rättsens beslut om omhändertagande enligt 13 § tredje stycket är inte inskränkt till viss tid.

I första stycket punkt 2 görs följdändringar med anledning av att bestämmelserna om elektroniska kommunikationstjänster och besök föreslås regleras i en ny 33 b § och en ny 33 f §. Beslut om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation kan också överklagas, se 33 a §.

14.2 Förslag till lag om ändring i lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

12 §

För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det finnas särskilda ungdomshem.

Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett hem som avses i första stycket ska Statens institutionsstyrelse anvisa plats i ett sådant hem. I akuta situationer ska Statens institutionsstyrelse omedelbart anvisa en sådan plats.

Den unge får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Övervägandena finns i avsnitt 9.5.

Tredje stycket är nytt. Bestämmelsen är tillämplig när socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett sådant hem som anges i första stycket.

Bestämmelserna tar sin utgångspunkt i att det finns särskilda ungdomshem och avdelningar med olika grad av övervakning och kontroll. En placering av barn och unga i ett särskilt ungdomshem ska föregås av en helhetsbedömning i varje enskilt fall. Den unge får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att vården ska kunna genomföras och ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Utgångspunkten är att den unge ska vara placerad under så öppna förhållanden som möjligt. Med övervakning och kontroll avses såväl det fysiska skalskyddet som t.ex. stängsel, larm och kameror men även samlade insatser av dynamisk säkerhet.

15 a §

Den som omfattas av bestämmelserna i 15 § har, *i den utsträckning det är lämpligt, rätt att vistas utanför hemmet under en på förhand bestämd tid, dock högst fyra veckor.*

Beslut om vistelse utanför hemmet fattas av Statens institutionsstyrelse efter samråd med socialnämnden.

Första stycket motsvarar nuvarande 15 a § första stycket första meningen med den skillnaden att rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster regleras i föreslagna 15 e och 15 f §§ och rätten att ta emot besök regleras i föreslagna 15 j §.

Andra stycket motsvarar nuvarande 15 a § tredje stycket med den skillnaden att beslut om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster regleras i föreslagna 15 f § och beslut om inskränkning i rätten att ta emot besök regleras i 15 j §.

15 e §

Om den som omfattas av 15 § och vårdas i ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertaras under den tid den unge vårdas på ett sådant hem.

Den unge får stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan kommunikation får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, eller

2. den kan vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.

Den unge ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.3 och 10.10.4.

Av första stycket framgår att bestämmelsen endast gäller unga som vårdas på någon grund som anges i 3 § och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, dvs. ett särskilt ungdomshem. Härutöver krävs att det råder en förhöjd säkerhetsklassificering på ungdomshemmet för att bestämmelsen ska vara tillämplig. Den som vårdas i ett sådant hem får inte ha sin egna privata tekniska utrustning för elektroniska kommunikationstjänster. Den privata utrustningen som den unge eventuellt har med sig till det särskilda ungdomshemmet ska omhändertas under den tid som den unge vårdas på hemmet. Förbudet mot privat utrustning är en generell begränsning som omfattar alla som vårdas enligt 3 § på ett ungdomshem där förhöjd säkerhetsklassificering gäller. Med förhöjd säkerhetsklassificering avses såväl det fysiska skalskyddet som samlade insatser av dynamisk säkerhet (se också kommentaren till 12 §).

Uttrycket elektronisk kommunikationstjänst infördes genom lagändringar 2018 (se nuvarande 15 a §). I förarbetena uttalas att uttrycket en elektronisk kommunikationstjänst motsvarar definitionen i 1 kap. 7 § lagen (2003:389) om elektronisk kommunikation och är en tjänst som vanligen tillhandahålls mot ersättning via elektroniska kommunikationsnät. Härunder faller tjänster som möjliggör överföring av tal, fax och data och andra former av kommunikation. Det innebär att bl.a. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas. Enligt författningskommentaren var avsikten att definitionen skulle vara oberoende av teknikutvecklingen på området och även omfatta eventuellt nya elektroniska kommunikationsmedel (jfr. prop. 2017/18:169 s. 117). I nuvarande 1 kap. 7 § lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation har definitionen omarbetats men bygger på motsvarande definition som tidigare. I förarbetena anges även att en

elektronisk kommunikationstjänst kan vara av tre slag, som delvis kan överlappa varandra, dvs. internetanslutningstjänster, interpersonella kommunikationstjänster och tjänster som helt eller huvudsakligen utgörs av överföring av signaler (jfr. prop. 2021/22:136 s. 406).

Andra stycket reglerar när den unge har rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation och när sådan kommunikation kan vägras, begränsas eller kontrolleras.

Enligt bestämmelsen har den unge rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Rätten att stå i förbindelse med någon annan person elektroniskt kan tillgodoses genom t.ex. användandet av fast telefoni, mobiltelefoni, videosamtal eller mejl. Ifall det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller annars kan vara till skada för den unge eller för någon annan får elektronisk kommunikation vägras eller begränsas och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras. Avlyssning ska ske på lämpligt sätt, normalt genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. Med uttrycket ”på annat sätt kontrolleras” kan t.ex. avse att personal på SiS sitter med den unge och på en dator eller en surfplatta läser en skriftväxling mellan den unge och en annan person. Enligt 15 i § ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen.

Här kan erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 20 a § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Bestämmelsen i *andra stycket 1* om att den elektroniska kommunikationen kan inskränkas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen och säkerheten motsvarar i huvudsak nuvarande 15 a § första stycket med tillägget att hänsyn nu även ska tas till säkerheten på ungdomshemmet.

Bestämmelsen i *andra stycket 2* om att det ska beaktas om kommunikationen kan vara till skada för den unge eller till skada för någon annan är ett nytt rekvisit i förhållande till nuvarande 15 a § första stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 16 § LSU.

Ett beslut om att vägra eller begränsa, eller avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation kan överklagas i enlighet med 42 § första stycket 1.

Enligt *tredje stycket* får den unge som vårdas i ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering gäller endast använda utrustning som tillhandahålls eller godkänns av SiS när han eller hon kommunicerar med någon annan person elektroniskt.

Av *fjärde stycket* framgår att den unge ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden. Bestämmelsen är teknikneutral och motsvarar 4 kap. 3 § fängselagen (2010:610). Rättigheten att följa vad som händer i omvärlden kan tillgodoses t.ex. genom att tillhandahålla tidningar, radio och tv eller genom att använda internet på en dator eller surfplatta. Hur rättigheten ska tillgodoses kan t.ex. avgöras av ordnings- och säkerhetsskäl och av praktiska förhållanden på hemmet. Det åligger SiS att bedöma på vilket sätt och genom vilket eller vilka medel rättigheten ska tillgodoses.

15 f §

Den som omfattas av 15 § och vårdas i ett särskilt ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan användning får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, eller

2. den kan vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

Den unges tekniska utrustning som möjliggör användning av elektroniska kommunikationstjänster får omhändertaras under den tid beslut gäller enligt första stycket. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den unge senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om de särskilda ungdomshem där en förhöjd säkerhetsklassificering inte gäller och de ungas rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster. Övervägandena finns i avsnitt 10.10.5.

Första stycket motsvarar delvis nuvarande 15 a § första stycket. En skillnad är att rätten att vistas utanför hemmet och att ta emot besök inte regleras i detta stycke (se i stället kommentarerna till föreslagna 15 a och 15j §§). Bestämmelsen gäller för unga som vårdas på någon grund som anges i 3 §, d.v.s. på grund av sitt eget beteende, och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, dvs. ett särskilt ungdomshem.

Bestämmelsen är vidare endast tillämplig för de särskilda ungdomshem där det inte råder en förhöjd säkerhetsklassificering (se kommentaren till 12 §). Den unge som vårdas i ett sådant hem har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det lämpligen kan ske. För uttrycket elektronisk kommunikationstjänst, se kommentaren till 15 e §. Ifall det behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid ungdomshemmet eller annars kan vara till skada för den unge eller för någon annan får användningen av elektroniska kommunikationstjänster vägras eller begränsas och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras. En skillnad jämfört med nuvarande 15 a § första stycket är att det nu står att den unges rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster också får ”avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras”.

Avlyssning ska ske på lämpligt sätt, normalt genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. Uttrycket ”på annat sätt kontrolleras” kan t.ex. avse att personal på SiS sitter med den unge och på en dator eller en surfplatta läser en skriftväxling mellan den unge och en annan person. Enligt 15 i § ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen.

Här ska erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 20 a § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Bestämmelsen i *första stycket 1* om att den elektroniska kommunikationen kan inskränkas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen och säkerheten motsvarar i huvudsak nuvarande 15 a § första stycket med tillägget att hänsyn nu även ska tas till säkerheten på ungdomshemmet.

Bestämmelsen i *första stycket 2* om att det ska beaktas om användningen kan vara till skada för den unge eller till skada för någon annan är ett nytt rekvisit i förhållande till nuvarande 15 a § första stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 16 § LSU.

Ett beslut om att vägra eller begränsa, eller avlyssna eller på annat sätt kontrollera användningen av elektroniska kommunikationstjänster kan överklagas i enlighet med 42 § första stycket 1.

Andra stycket är nytt. Om den unge har egen teknisk utrustning som möjliggör användning av elektroniska kommunikationstjänster

får denna omhändertags under den tid beslut gäller enligt första stycket. Omhändertagen utrustning ska återlämnas till den unge senast när beslutet om begränsning upphör att gälla.

15 g §

Elektronisk kommunikation mellan den unge och en advokat som biträder den unge i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.6.

Enligt bestämmelsen är det förbjudet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation mellan den unge och en advokat som biträder den unge i en rättslig angelägenhet. Bestämmelsen hindrar inte att personal på SiS, på den unges begäran, är närvarande vid sådan elektronisk kommunikation i syfte att bistå den unge.

15 h §

Beslut om inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 15 e § andra stycket eller att använda elektroniska kommunikationstjänster enligt 15 f § första stycket fattas av Statens institutionsstyrelse och ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för ett sådant beslut ska det upphävas.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.7.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 15 a § tredje stycket. Enligt nuvarande 15 a § tredje stycket får ett beslut om inskränkning gälla i högst 14 dagar. Ändringen innebär att beslutet kan vara obegränsat i tid men att en omprövning ska göras inom 30 dagar. En omprövning får alltid göras tidigare och beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

15 i §

Vid avlyssning eller vid någon annan kontroll av elektronisk kommunikation enligt 15 e § andra stycket eller 15 f § första stycket ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om kontrollen.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.8.

I bestämmelsen klargörs att både den unge och den som han eller hon ska stå i förbindelse med ska informeras om kontrollen i förväg.

15 j §

Den som omfattas av bestämmelserna i 15 § har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Besök får dock vägras eller begränsas, och kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt, om det

1. behövs med hänsyn till vården, ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet, eller

2. kan vara till skada för den unge eller till skada för någon annan.

I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

Första stycket motsvarar delvis nuvarande 15 a § första stycket. Den som vårdas på någon grund som anges i 3 §, d.v.s. på grund av sitt eget beteende, och vistas i ett särskilt ungdomshem har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. I punkterna 1 och 2 anges på vilka grunder ett besök kan vägras eller begränsas, och kontrolleras. En skillnad jämfört med nuvarande 15 a § första stycket är att det nu står att den unges rätt att ta emot besök får eller ”kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt”.

Att ett besök ska kontrolleras förutsätter inte att personalen är fysiskt närvarande i besöksrummet. Det innebär att övervakningen också kan ske t.ex. genom att besöket avlyssnas från ett annat rum. Det då angeläget att tydlig information om att besöket övervakas lämnas. Sådan information kan t.ex. lämnas genom skyltning i besöksrummet. Att ett besök får kontrolleras på annat sätt kan t.ex. innebära att SiS får kontrollera ett besök genom att besöket sker i ett särskilt inrett besöksrum som omöjliggör att föremål överlämnas, t.ex. genom att den unge och besökaren hålls fysiskt åtskilda från varandra av en glasruta.

Här ska erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 20 a § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att ta emot besök endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Bestämmelsen i *första stycket 1* om att besöket kan vägras eller begränsas om det behövs med hänsyn till vården, ordningen och säkerheten motsvarar i huvudsak nuvarande 15 a § första stycket med tillägget att hänsyn nu även ska tas till säkerheten på ungdomshemmet.

Bestämmelsen i *första stycket 2* om att det ska beaktas om besöket kan vara till skada för den intagne eller till skada för någon annan är ett nytt rekvisit i förhållande till nuvarande 33 a § första stycket. Bestämmelsen motsvarar nuvarande 16 § LSU.

Ett beslut om att vägra eller begränsa ett besök, eller övervaka eller kontrollera besöket på annat sätt kan överklagas i enlighet med 42 § första stycket 1.

Andra stycket motsvarar nuvarande 15 a § fjärde stycket.

15 k §

Ett besök av en advokat som biträder den unge i en rättslig angelägenhet får kontrolleras endast om advokaten eller den unge begär det.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

I bestämmelsen anges att ett besök av en advokat som biträder den unge i en rättslig angelägenhet endast får kontrolleras om den unge eller advokaten begär det.

15 l §

Ett beslut om inskränkning i rätten att ta emot besök enligt 15 j § första stycket fattas av Statens institutionsstyrelse och ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 15 a § första och tredje stycket. Enligt nuvarande 15 a § första stycket får beslutet gälla högst 14 dagar. Ändringen innebär att beslutet kan vara obegränsat i tid men att en omprövning ska göras inom 30 dagar. En omprövning får alltid göras tidigare och beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

15 m §

Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.3.

Ett besök kan villkoras av att besökaren ska genomgå en kroppsvisitation. För att ett sådant villkor ska få uppställas krävs att det är nödvändigt av säkerhetsskäl med en kroppsvisitation av besökaren. Om den besökande vägrar att underkasta sig en sådan

åtgärd, blir följden att besöket inte får äga rum. Kontrollen får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver (jfr. 20 a §). All den hänsyn som omständigheterna medger ska iakttas vid kroppsvisitationen. Om möjligt ska ett vittne närvara.

Med kroppsvisitation avses undersökning av någons kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig (jfr. 28 kap. 11 § 3 rättegångsbalken).

15 n §

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas enligt 15 e § andra stycket, 15 f § första stycket eller 15 j § första stycket, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.10.8 och 10.11.2.

Bestämmelsen ger SiS befogenhet att i förväg kontrollera en besökande eller en person som den unge vill stå i förbindelse med elektroniskt. Bestämmelser som möjliggör kontroll i register av den som kontakten ska äga rum med finns i lagen (1998:620) om belastningsregister med tillhörande förordning (1999:1134) och lagen om (1998:621) om misstankeregister med tillhörande förordning (1999:1135).

20 a §

Tvångsåtgärder enligt 15–15 f, 15 j, 15 m och 17–19 §§ får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas.

Paragrafen ändras till följd av att bestämmelserna om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och besök regleras i en ny 15 f § och en ny 15 j §. De nya bestämmelserna om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation och möjligheten att kroppsvisitera besökaren regleras i 15 e § och 15 m §. De bestämmelserna ska också användas endast om ingripandet står i rimlig proportion till syftet med åtgärden.

20 b §

I 15 a, 15 b, 15 l, 17 c och 18–20 §§ finns bestämmelser om att beslut fattas av Statens institutionsstyrelse. Härutöver fattas beslut enligt 15, 15 b–15 f, 15 j, 15 m, 15 n och 16–17 b §§ av Statens institutionsstyrelse.

Paragrafen ändras till följd av de nya bestämmelserna som införs samt att bestämmelserna om inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och besök regleras i en ny 15 e § och en ny 15 j §.

42 §

Beslut av Statens institutionsstyrelse enligt denna lag får överklagas till allmän förvaltningsdomstol, om beslutet gäller

1. inskränkningar i rätten att *stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation enligt 15 e § andra stycket*, använda elektroniska kommunikationstjänster enligt *15 f § första stycket* eller *ta emot besök enligt 15 j § första stycket*,

2. vård vid en låsbar enhet enligt 15 b §, avskildhet enligt 15 c § eller vård i enskildhet enligt 15 d §,

3. kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning enligt 17 §,

4. skyldighet att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv- eller svettprov enligt 17 a §,

5. rumsvisitation enligt 17 b §,

6. övervakning av brev och andra försändelser enligt 19 §, eller

7. förstörande eller försäljning av egendom enligt 20 §.

Överklagande prövas av den förvaltningsrätt som meddelat beslutet om vård.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

I *första stycket punkten 1* har följdändringar gjorts med anledning av att bestämmelsen om elektroniska kommunikationstjänster föreslås regleras i en ny 15 f § och bestämmelsen om besök föreslås regleras i en ny 15 j §. Beslut om inskränkningar i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation kan också överklagas, se 15 e §.

14.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård

14 §

Verkställigheten ska inledas på en låsbar enhet. Så snart förhållandena medger det, ska den dömda ges möjlighet till vistelse under öppnare former.

Den dömda får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.

Frågan om den dömda kan ges möjlighet till vistelse under öppnare former ska prövas fortlöpande, dock minst en gång varannan månad.

Övervägandena finns i avsnitt 9.5.

Andra stycket är nytt. Bestämmelserna tar sin utgångspunkt i att det finns särskilda ungdomshem och avdelningar med olika grad av övervakning och kontroll. En placering av den dömda i ett särskilt ungdomshem ska föregås av en helhetsbedömning i varje enskilt fall. Den dömda får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än vad som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas. Utgångspunkten är att den dömda ska vara placerad under så öppna förhållanden som möjligt. Med övervakning och kontroll avses såväl det fysiska skalskyddet som t.ex. stängsel, larm och kameror men även samlade insatser av dynamisk säkerhet.

För att upprätthålla samhällsskyddet och effektivt kunna vidmakthålla ett frihetsberövande är det nödvändigt att vid ett beslut om placering beakta risken för såväl avvikande som risken för missbruk och fortsatt brottslig verksamhet. När det gäller att bedöma risken för fortsatt brottslig verksamhet är det främst strafftidens längd, brottslighetens karaktär och omfattning, eventuell tidigare brottslighet samt vissa bakgrundsfaktorer som våldsbenägenhet, förekomst av psykisk störning och pågående missbruk som är av betydelse. Andra faktorer som har betydelse vid beslut om placering är behovet av att undvika olämpliga grupperingar mellan intagna och Statens institutionsstyrelses behov av att upprätthålla tillfredsställande förhållanden i ett särskilt ungdomshem för att där kunna bedriva en ändamålsenlig verksamhet.

16 §

Om den dömde innehar egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster, ska den omhändertas under den tid den dömde verkställer sluten ungdomsvård på ett särskilt ungdomshem.

Paragrafen ändras och övervägandena finns i avsnitt 10.10.2.

Bestämmelsen innebär ett förbud mot egen teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster. Den privata utrustningen som den dömde eventuellt har med sig till det särskilda ungdomshemmet ska omhändertas under den tid som den dömde verkställer sluten ungdomsvård på hemmet. Förbudet mot privat utrustning är en generell begränsning som omfattar alla som är dömda till sluten ungdomsvård och vistas på ett särskilt ungdomshem.

Uttrycket elektronisk kommunikationstjänst infördes i paragrafen genom lagändringar 2018 (se nuvarande 16 § första stycket). I förarbetena uttalas att uttrycket elektronisk kommunikationstjänst motsvarar definitionen i 1 kap. 7 § lagen (2003:389) om elektronisk kommunikation och är en tjänst som vanligen tillhandahålls mot ersättning via elektroniska kommunikationsnät. Härunder faller tjänster som möjliggör överföring av tal, fax och data och andra former av kommunikation. Det innebär att bl.a. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas. Enligt författningskommentaren var avsikten att definitionen skulle vara oberoende av teknikutvecklingen på området och även omfatta eventuellt nya elektroniska kommunikationsmedel (jfr. prop. 2017/18:169 s. 117). I nuvarande 1 kap. 7 § lagen (2022:482) om elektronisk kommunikation har definitionen omarbetats men bygger på motsvarande definition som tidigare. I förarbetena anges även att en elektronisk kommunikationstjänst kan vara av tre slag, som delvis kan överlappa varandra, dvs. internetanslutningstjänster, interpersonella kommunikationstjänster och tjänster som helt eller huvudsakligen utgörs av överföring av signaler (jfr. prop. 2021/22:136 s. 406).

16 a §

Den dömde får stå i förbindelse med annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Sådan kommunikation får dock vägras eller begränsas, och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras, om

1. det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet,
 2. den kan motverka den dömdes anpassning i samhället, eller
 3. den kan vara till skada för den dömden eller till skada för någon annan.
- Elektronisk kommunikation får endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Statens institutionsstyrelse.*

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.4.

Första stycket anger när den dömden har rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation och när sådan kommunikation kan vägras, begränsas eller kontrolleras. Enligt bestämmelsen har den dömden rätt att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation i den utsträckning det lämpligen kan ske. Rätten att stå i förbindelse med någon annan person elektroniskt kan tillgodoses genom t.ex. användandet av fast telefoni, mobiltelefoni, videosamtal eller mejl.

I punkterna 1–3 anges på vilka grunder kommunikationen kan vägras eller begränsas och avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras. Grunderna är oförändrade i förhållande till nuvarande 16 §.

Avlyssning ska ske på lämpligt sätt, normalt genom att kommunikationen avlyssnas av personal i direkt anslutning till att den äger rum. Uttrycket ”på annat sätt kontrolleras” kan t.ex. avse att personal på SiS sitter med den dömden och på en dator eller en surfplatta läser en skriftväxling mellan den dömden och en annan person. Enligt 16 d § ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om avlyssningen eller kontrollen.

Här ska erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 18 b § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Ett beslut om att vägra eller begränsa, eller avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation kan överklagas i enlighet med 23 §.

Enligt *andra stycket* får den dömden endast använda utrustning som tillhandahålls eller godkänns av SiS när han eller hon kommunicerar med någon annan person elektroniskt.

16 b §

Elektronisk kommunikation mellan den dömde och en advokat som biträder den dömde i en rättslig angelägenhet får inte avlyssnas eller på annat sätt kontrolleras.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.6.

Enligt bestämmelsen är det förbjudet att avlyssna eller på annat sätt kontrollera elektronisk kommunikation mellan den dömde och en advokat som biträder den dömde i en rättslig angelägenhet. Bestämmelsen hindrar inte att personal på SiS, på den dömdes begäran, är närvarande vid elektronisk kommunikation i syfte att bistå den dömde.

16 c §

Ett beslut om inskränkning i rätten att stå i förbindelse med en annan person genom elektronisk kommunikation ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.7.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 16 § andra stycket. Enligt nuvarande 16 § andra stycket får ett beslut om inskränkning gälla i högst 14 dagar. Ändringen innebär att beslutet kan vara obegränsat i tid men att en omprövning ska göras inom 30 dagar. En omprövning får alltid göras tidigare och beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

16 d §

Vid avlyssning eller vid någon annan kontroll av elektronisk kommunikation enligt 16 a § första stycket ska de som ska kommunicera med varandra i förväg informeras om kontrollen.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i avsnitt 10.10.8.

I bestämmelsen klargörs att både den dömde och den eller de som han eller hon ska stå i förbindelse med ska informeras om kontrollen i förväg.

16 e §

Den dömde har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Den dömdes rätt att ta emot besök får dock vägras eller begränsas, och kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt, om det

- 1. behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet,*
- 2. kan motverka den dömdes anpassning i samhället, eller*

3. kan vara till skada för den dömda eller till skada för någon annan.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

Första stycket motsvarar delvis nuvarande 16 § första stycket. Den dömda har rätt att ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. I punkterna 1–3 anges på vilka grunder ett besök kan vägras eller begränsas och övervakas eller kontrolleras på annat sätt. Grunderna är oförändrade i förhållande till nuvarande 16 §.

En skillnad jämfört med nuvarande 16 § första stycket är att det anges att den dömdes rätt att ta emot besök får ”kontrolleras genom att personal övervakar besöket eller kontrollerar besöket på annat sätt”.

Att ett besök ska kontrolleras förutsätter inte att personalen är fysiskt närvarande i besöksrummet. Det innebär att övervakningen också kan ske t.ex. genom att besöket avlyssnas från ett annat rum. Det är då angeläget att tydlig information om att besöket övervakas lämnas. Sådan information kan t.ex. lämnas genom skyltning i besöksrummet. Att ett besök får kontrolleras på annat sätt kan t.ex. innebära att SiS får kontrollera ett besök genom att besöket sker i ett särskilt inrett besöksrum som omöjliggör att föremål överlämnas, t.ex. genom att den dömda och besökaren hålls fysiskt åtskilda från varandra av en glasruta.

Här ska erinras om att proportionalitetsprincipen enligt 18 b § gäller. Detta innebär att en inskränkning i rätten att ta emot besök endast får vidtas om den står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och att om mindre ingripande åtgärder är tillräckliga ska de användas.

Ett beslut om att vägra, begränsa och kontrollera besöket kan överklagas i enlighet med 23 §.

16 f §

Ett besök av en advokat som biträder den dömda i en rättslig angelägenhet får kontrolleras endast om advokaten eller den dömda begär det.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

I bestämmelsen anges att ett besök av en advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet endast får kontrolleras om den intagne eller advokaten begär det.

16 g §

Ett beslut om inskränkningar i rätten att ta emot besök enligt 16 e § ska omprövas inom 30 dagar. När det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.1.

Bestämmelsen motsvarar delvis nuvarande 16 § andra stycket. Enligt nuvarande 16 § andra stycket får beslutet om inskränkning i rätten att ta emot besök gälla i högst 14 dagar. Ändringen innebär att beslutet kan vara obegränsat i tid men att en omprövning ska göras inom 30 dagar. En omprövning får alltid göras tidigare och beslutet ska upphöra så snart det inte längre finns förutsättningar för det.

16 h §

Ett besök får, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, villkoras av att besökaren underkastar sig kroppsvisitation

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.11.3.

Ett besök kan villkoras av att besökaren ska genomgå en kroppsvisitation. För att ett sådant villkor ska få uppställas krävs att det är nödvändigt av säkerhetsskäl med en kroppsvisitation av besökaren. Om den besökande vägrar att underkasta sig en sådan åtgärd, blir följden att besöket inte får äga rum. Kontrollen får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver (jfr. 18 b §). All den hänsyn som omständigheterna medger ska iakttas vid kroppsvisitation. Om möjligt ska ett vittne närvara.

Med kroppsvisitation avses undersökning av någons kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig (jfr. 28 kap. 11 § 3 rättegångsbalken).

16 i §

Om det behövs för att kunna bedöma om elektronisk kommunikation eller besök kan tillåtas enligt 16 a § första stycket eller 16 e §, ska det i förväg undersökas om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.10.8 och 10.11.2.

Bestämmelsen ger SiS befogenhet att i förväg kontrollera en besökande eller en person som en intagen vill stå i förbindelse med elektroniskt. Bestämmelser som möjliggör kontroll i register av den som kontakten ska äga rum med finns i lagen (1998:620) om

belastningsregister med tillhörande förordning (1999:1134) och lagen om (1998:621) om misstankeregister med tillhörande förordning (1999:1135).

16 j §

Den dömd ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden.

Paragrafen är ny och övervägandena finns i 10.10.4.

Av bestämmelsen framgår att den dömd ska ges möjlighet att på lämpligt sätt följa vad som händer i omvärlden. Bestämmelsen är teknikneutral och motsvarar 4 kap. 3 § fängelselagen (2010:610). Rättigheten att följa vad som händer i omvärlden kan tillgodoses t.ex. genom att tillhandahålla tidningar, radio och tv eller genom att använda internet på en dator eller surfplatta. Hur rättigheten ska tillgodoses kan t.ex. avgöras av ordnings- och säkerhetsskäl och praktiska förhållanden på hemmet. Det åligger SiS att bedöma på vilket sätt och genom vilket eller vilka medel rättigheten ska tillgodoses.

Uppdrag att utreda vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem

Sammanfattning av utredningsuppdraget

En utredare ska lämna förslag på åtgärder som syftar till att säkerställa en trygg och säker miljö på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem.

Utredaren ska bl.a.

- analysera och ta ställning till om myndighetens särskilda befogenheter om att begränsa barns och ungas användning av elektroniska kommunikationstjänster och möjligheter att ta emot besök på SiS särskilda ungdomshem är ändamålsenliga eller behöver förändras. Vid analysen ska skillnaden mellan de särskilda ungdomshem där unga avtjänar sluten ungdomsvård med stöd av lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU) och de särskilda ungdomshem där unga vårdas med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), beaktas,
- ta ställning till om SiS säkerhetsklasser ska regleras i författning och undersöka möjligheten till om dessa kan kopplas till begränsningar eller förbud när det gäller tillgång till elektroniska kommunikationstjänster och besök,
- ta ställning till om elektronisk övervakning ska få äga rum inom den vård på institution som sker med stöd av LVU, och

- analysera förslagen utifrån barnets bästa och säkerställa att barnets rättigheter tillgodoses i enlighet med bl.a. FN:s konvention om barnets rättigheter samt
- utarbeta författningsförslag med anledning av sina ställnings-taganden.

Bakgrund

De barn och unga som får vård på SiS är inte sällan i en utsatt situation och riskerar att fara illa om de inte får adekvat vård och behandling. I vissa fall kan restriktioner krävas för att kunna upprätthålla adekvat vård och behandling. Enligt SiS har flera av de ungdomar som verkställer sluten ungdomsvård med stöd av lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU), eller de barn och unga som har omhändertagits enligt 3 § lagen (1990:52) om särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU), anknytning till kriminella nätverk i större utsträckning än tidigare. Elektroniska kommunikationstjänster såsom t.ex. mobiltelefoner, men även personliga besök, kan ha betydelse för möjligheterna att upprätthålla kontakterna med sådana nätverk och för barn och unga att fortsätta sin kriminella bana.

Även avvikningar från SiS särskilda ungdomshem förekommer i alltför hög utsträckning. Avvikningar och fritagningar har i flera fall föregåtts av kontakter med utomstående via mobiltelefon och internet. Myndigheten har också uppmärksammat att det förekommer att unga som vistas på ungdomshemmen köper narkotika och säljer sexuella tjänster eller annars utnyttjas för sexuella ändamål genom att använda sig av elektroniska kommunikationstjänster. Enligt SiS årsredovisning för 2020 har även rapporteringen om hot och våld riktat mot personal och andra barn och ungdomar på de särskilda ungdomshemmen ökat.

En trygg och säker miljö under frihetsberövandet är av grundläggande betydelse för att försäkra barn och unga deras rätt till skydd och stöd samt för att kunna bedriva en ändamålsenlig behandling och vård som också säkerställer att barn och unga får sina rättigheter tillgodosedda, exempelvis när det gäller utbildning kontakt med familj, fysisk aktivitet eller meningsfull daglig kontakt med andra, information, hälso- och sjukvård och rehabilitering.

Varje disciplinär åtgärd måste föregås av en bedömning av barnets bästa och vara förenlig med upprätthållandet av barnets eller den unges inneboende värdighet och med det grundläggande syftet för institutionell vård (SOU 2020:63 s.1436 ff).

Det ligger såväl i de ungas som i samhällets intresse att förhindra att barn och unga som vårdas i statens regi avviker eller upprätthåller destruktiva kontakter eller beställer droger med hjälp av mobiltelefoner eller internet. En särskild utredare ska därför lämna förslag och föreslå åtgärder i syfte att säkerställa en trygg och säker miljö på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem.

Vård enligt lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga

Insatser till barn och unga med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), SoL, bygger på frivillighet och den enskildes vilja. Om insatser inte kan ges på frivillig väg kan vård beredas med stöd av LVU. Vård enligt LVU ska beredas den unge om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 §§ LVU föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.

Vård enligt 2 § LVU (de s.k. miljöfallen) ska beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Enligt 3 § LVU ska vård också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (de s.k. beteendefallen).

Enligt 11 § första stycket LVU bestämmer socialnämnden hur vården av den unge ska ordnas och var den unge ska vistas under vårdtiden. Den unges bästa ska vara avgörande för beslutet, 1 § femte stycket LVU. För vård av unga som på någon grund som anges i 3 § LVU behöver stå under särskilt noggrann tillsyn ska det enligt 12 § första stycket LVU finnas särskilda ungdomshem. Om socialnämnden har beslutat att den unge ska vistas i ett hem som avses i första stycket ska SiS enligt andra stycket anvisa plats i ett

sådant hem. I akuta situationer ska SiS omedelbart anvisa en sådan plats.

För att vården vid SiS särskilda ungdomshem ska vara ändamålsenlig och av god kvalitet behöver miljön på de särskilda ungdomshemmen vara trygg och säker. Barn och ungdomar som placeras på SiS särskilda ungdomshem har olika bakgrund och behov. Vårdbehovet avgör vilket ungdomshem som är bäst lämpat för den unge. Ungdomshemmet måste kunna erbjuda rätt insatser, adekvat vårdinnehåll och en anpassad säkerhetsklass.

Utöver vårdbehov så anger SiS riktlinjer även att närhetsprincipen (placering så nära hemmet som möjligt för att underlätta samarbetet med anhöriga och socialtjänsten), kön och om den unge är skolpliktig eller icke-skolpliktig är av betydelse vid val av ungdomshem.

Vård enligt 2 § LVU kan beslutas för den som är under 18 år. Vård enligt 3 § LVU kan beslutas även för den som fyllt 18 men inte 20 år. Vård enligt 2 och 3 §§ upphör senast när den unge fyller 18 år respektive senast när den unge fyller 21 år.

Socialnämnden ska enligt 13 a § LVU noga följa vården av den som får vård med stöd lagen.

Sluten ungdomsvård enligt lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård

Barn under 15 år är inte straffmyndiga och får inte dömas till påföljd. För lagöverträdare som är under 18 år bestäms påföljden normalt till någon av de särskilda ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst, ungdomsövervakning och sluten ungdomsvård eller till böter. Fängelse får väljas som påföljd för den som begått brott före 18 års ålder endast om det finns synnerliga skäl, 30 kap. 5 § brottsbalken. Om rätten anser att det finns synnerliga skäl för fängelse ska påföljden i stället för fängelse bestämmas till sluten ungdomsvård i lägst 14 dagar och högst fyra år, om inte särskilda skäl talar mot det, 32 kap. 5 § brottsbalken. Med särskilda skäl som gör att påföljden inte ska bestämmas till sluten ungdomsvård avses i första hand den tilltalades ålder vid lagföringen. Om det förflutit så lång tid mellan brottet och lagföringen att den tilltalade åldersmässigt inte längre passar in vid ett särskilt ungdomshem bör

påföljden i stället bestämmas till fängelse. Det kan också handla om att ett frihetsberövande om fyra år inte utgör en tillräckligt ingripande reaktion (jfr prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet s. 195 och 196).

Ungdomar som begår allvarliga brott, t.ex. mord, dråp, grovt narkotikabrott eller grov våldtäkt, när de är mellan 15–17 år blir som regel dömda till sluten ungdomsvård i stället för fängelse. Påföljden ska verkställas på sådana särskilda ungdomshem som avses i 12 § LVU. På det särskilda ungdomshemmet får ungdomarna vård och behandling. Brottet, och inte behandlingsbehovet, avgör straffets och därmed vårdtidens längd. Den kan variera mellan 14 dagar och fyra år. Enligt 2 § ska verkställigheten av sluten ungdomsvård utformas så att den dömdes anpassning i samhället främjas och de skadliga följderna av frihetsberövandet motverkas. SiS ansvarar för verkställigheten som ska planläggas och genomföras efter samråd med socialnämnden i den dömdes hemort, 3 §.

SiS särskilda ungdomshem

Så som framgår ovan tar SiS särskilda ungdomshem emot barn och unga som har beretts vård med stöd av LVU och som behöver särskilt noggrann tillsyn. Vid ungdomshemmen kan också vård ges med stöd av SoL. På ungdomshemmen finns också barn och unga som av domstol dömts till sluten ungdomsvård. Majoriteten av ungdomarna på SiS särskilda ungdomshem vårdas med stöd av 3 § LVU.

Det finns idag 21 särskilda ungdomshem med sammanlagt cirka 700 platser. Kriminalitet och missbruk är, tillsammans med våld och utagerande beteende, de vanligaste orsakerna till att barn och ungdomar placeras på särskilda ungdomshem. Syftet med särskilda ungdomshem är att skydda och vårda barn och ungdomar, men även att skydda samhället från ungdomar som riskerar att fortsätta med grov kriminalitet.

Placering, differentiering och avvikningar

Ett flertal av de barn och unga som dömts till sluten ungdomsvård och till viss del även de barn och unga som placerats enligt LVU på

SiS ungdomshem, ingår i kriminella nätverk och har enligt SiS ett stort våldskapital. De som dömts till sluten ungdomsvård placeras på speciella avdelningar inom SiS särskilda ungdomshem.

På senare tid har ett antal uppmärksammade fritagningar och avvikningar genomförts och SiS har därför höjt säkerheten samtidigt som man förstärkt arbetet med differentiering och anpassning av bl.a. personalresurser och inriktning till de olika individernas vårdbehov. Myndighetens särskilda ungdomshem håller på att delas upp efter säkerhetsklass 1 (hög säkerhet), 2 (god säkerhet) och 3 (normal säkerhet). Ungdomshemmens utformning och innehåll har på så sätt anpassats tydligare efter vårdbehoven hos placerade barn och unga. Differentieringen möjliggör en högre säkerhet med perimeterskydd och kameror där det anses behövas, utan att alla barn och ungdomar som vårdas inom myndigheten ska behöva påverkas negativt av de ingrepp i de enskildas integritet som en förhöjd säkerhet samtidigt innebär.

Differentieringen innebär också en effektivare styrning av behandlingsinnehållet där vissa barn och ungdomar till exempel har större behov av återfallsförebyggande insatser. Beslut om placering på hem eller avdelning med hög säkerhetsklass på SiS är inte reglerade i författning.

Under 2021 skedde totalt 359 avvikningar från de särskilda ungdomshemmen bland dem som vårdades där med stöd av LVU (2020 var det 436) och 6 avvikningar bland dem som dömts till sluten ungdomsvård (2020 var det 26). De flesta avvikningar skedde från institutionen eller institutionsområdet.
Tvångsåtgärder

Särskilda befogenheter

Barn och unga som vistas på de särskilda ungdomshemmen kan ha en problematik som innebär att det finns behov av att i vissa situationer kunna vidta tvångsåtgärder för att kunna genomföra vården eller för att upprätthålla ordningen och säkerheten vid hemmen. SiS har därför särskilda befogenheter, som regleras i 15–20 c §§ LVU. De särskilda befogenheterna innebär begränsningar i de ungas rörelsefrihet och kontakter med omvärlden samt ger myndigheten möjligheter att kontrollera vad som förs in på hemmen. De särskilda befogenheterna gäller de som vårdas enligt 3

§ LVU och de som är omedelbart omhändertagna enligt 6 § LVU, om grunden för omhändertagandet är att det är sannolikt att den unge behöver beredas vård enligt 3 § LVU. Vissa av de särskilda befogenheterna gäller även dem som vårdas enligt 2 § LVU eller SoL (jfr prop. 2017/18:169 Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem, s. 33 och 34).

Av 20 a § LVU följer att tvångsåtgärderna får användas endast om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. Proportionalitetsprincipen innebär att en tvångsåtgärd i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet ska stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Skälen för att vidta en tvångsåtgärd ska ställas i relation till de olägenheter ingripandet innebär för den enskilde, med beaktande bl.a. av integritet och självbestämmande, (jfr prop. 2017/18:169 s. 34).

Även för den som dömts till sluten ungdomsvård gäller flera av de särskilda befogenheterna i LVU, 15 § LSU. Härutöver finns särskilda bestämmelser om genomförandet av verkställigheten i 12–18 c §§ LSU. Kontroll- och tvångsåtgärderna i LSU får användas endast om det står i rimlig proportion till syftet med åtgärden, 18 b § LSU.

Elektroniska kommunikationstjänster och besök

En av de särskilda befogenheterna som SiS har är att begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster och möjligheten att ta emot besök. Uttrycket elektronisk kommunikationstjänst definieras i 1 kap. 7 § lagen (2003:389) om elektronisk kommunikation som en tjänst som vanligen tillhandahålls mot ersättning och som helt eller huvudsakligen utgörs av överföring av signaler i elektroniska kommunikationsnät. Härunder faller tjänster som möjliggör överföring av tal, fax och data och andra former av kommunikation. Det innebär enligt samma lagrum, att bl.a. fast telefoni, mobiltelefoni, internet och e-post omfattas. Avsikten är att definitionen ska vara oberoende av teknikutvecklingen på området och även omfatta eventuellt nya elektroniska kommunikationsmedel. Enligt 15 a § LVU har den unge

rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök, men det får vägras eller begränsas om det kan äventyra vården eller ordningen i ungdomshemmet.

Även enligt LSU kan rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och möjligheten att ta emot besök vägras eller begränsas. Av 16 § LSU följer att detta får beslutas om det behövs med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid det särskilda ungdomshemmet eller om det kan motverka den dömdes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller henne eller till skada för någon annan.

I praktiken innebär ovanstående att den unge, som vårdas enligt LVU eller verkställer sluten ungdomsvård, får använda elektroniska kommunikationstjänster på de tider som gäller på ungdomshemmet. Den unge får, enligt SiS riktlinjer, även ta emot besök av anhöriga och andra personer, om personalen inte bedömer att det påverkar den unge negativt.

Beslut om att vägra eller begränsa användningen av elektroniska kommunikationstjänster och möjligheten att ta emot besök fattas av SiS och får gälla i högst 14 dagar och när det inte längre finns förutsättningar för beslutet ska det upphävas, 15 a § LVU och 16 och 22 §§ LSU. I lagen (1996:981) om besöksinskränkningar vid viss tvångsvård finns ytterligare bestämmelser om besök.

Under 2020 fattade SiS 1 831 beslut om att begränsa rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster för 463 barn och unga som vårdades enligt LVU, dvs. i genomsnitt nästan fyra beslut per individ. Motsvarande antal beslut för de som verkställde sluten ungdomsvård var 338 beslut för 46 dömda, dvs. i genomsnitt drygt sju beslut per individ.

Samma år fattade SiS 53 beslut om att begränsa rätten att ta emot besök för unga som vårdades på särskilda ungdomshem med stöd av LVU och 43 sådana beslut för dömda till sluten ungdomsvård.

Elektronisk övervakning (fotboja)

De unga som vårdas på någon grund som anges i 3 § får enligt 15 § LVU hindras att lämna hemmet och i övrigt underkastas den begränsning av rörelsefriheten som är nödvändig för att vården ska kunna genomföras. Den unges rörelsefrihet får också inskränkas när

det behövs av hänsyn till andra intagnas eller personalens säkerhet. Den unge har dock rätt att vistas utanför hemmet i den utsträckning det är lämpligt under en på förhand bestämd tid, dock högst fyra veckor. Beslut om vistelse utanför hemmet ska fattas efter samråd med socialnämnden. Möjlighet att använda elektroniska hjälpmedel vid vistelse utanför institution finns inte för de som vårdas med stöd av LVU.

Liknande bestämmelser för de som dömts till slutna ungdomsvård finns i 13 och 18 §§ LSU. I frågor som rör vistelse utanför hemmet ska SiS höra socialnämnden i den dömdes hemort om det inte är uppenbart obehövt, 22 § LSU. Av 18 § första stycket LSU följer att den som är dömd till slutna ungdomsvård ska tillåtas att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, om det bedöms lämpligt för att främja den dömdes anpassning i samhället eller om det finns andra särskilda skäl. Det anges också att om den dömda ges tillstånd att vistas utanför det särskilda ungdomshemmet ska tillståndet förenas med de villkor som behövs i det enskilda fallet. Av andra stycket framgår att elektroniska hjälpmedel får användas, för att kontrollera de villkor som ställts om var den dömda ska befinna sig.

Enligt statistik från SiS har avvikningarna från den slutna ungdomsvården till övervägande del skett från institution eller institutionsområde, även om de till viss del också skett vid vistelse utanför det särskilda ungdomshemmet.

År 2020 har inga beslut om att använda elektronisk övervakning fattats och de senaste åren har användandet av elektronisk övervakning minskat för varje år.

Internationella konventioner

FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen)

Barnkonventionen har sedan den 1 januari 2020 ställning som svensk lag. De rättigheter som barn har enligt barnkonventionen är en del av de mänskliga rättigheter som under lång tid fastställts genom

olika internationella överenskommelser, (jfr prop. 2017/18:186 s. 59). Ett barnrättsbaserat synsätt, som utgör kärnan i barnkonventionen, innebär att varje barn ska ses som bärare av rättigheter. Ett sådant synsätt kräver att varje barn erkänns, respekteras och skyddas som rättighetsbärare med individuell personlighet, egna behov och intressen och en personlig integritet. Det blir särskilt tydligt i situationer där barn på olika sätt är utsatta och kan ha svårt att ta till vara sina rättigheter (jfr anförd prop. s. 75). Med barn avses varje människa under 18 år.

Av artikel 3 i barnkonventionen framgår att vid alla åtgärder som rör barn ska i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa. I en bedömning och prövning av barnets bästa ingår att ta hänsyn till samtliga grundprinciper och konventionen i sin helhet. Vid en sådan bedömning får barnets upplevelser och åsikter om sin situation särskild betydelse, i förhållande till barnets ålder och mognad (artikel 12). När en åtgärd eller ett beslut rör vård- eller behandlingsinsatser ska barnets bästa vara avgörande, 1 kap. 2 § andra stycket SoL. Vid beslut enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande, 1 § femte stycket LVU. Barnkonventionen gäller sedan den 1 januari 2020 som svensk lag. Sverige är därför skyldig att vidta de åtgärder som krävs för att tillförsäkra barn de rättigheter som erkänns i konventionen. Ett centralt led i genomförandet är att se till att konventionens bestämmelser får genomslag i rättstillämpningen.

Att man i första hand ska beakta vad som bedöms vara till barnets bästa betyder att barnets intressen har hög prioritet och inte bara är ett bland flera överväganden. Barnets bästa ska vid bedömning, när olika intressen vägs mot varandra väga tungt, men inte ensamt vara utslagsgivande. I det enskilda fallet kan således andra samhällsintressen väga tyngre. Om en rättsregel är öppen för fler än en tolkning, ska den tolkning som mest verkningsfullt tillgodoser barnets bästa ha företräde. Barnets bästa kan tänkas stå i konflikt med andra intressen eller rättigheter. Det som bedöms vara till det bästa för ett visst barn eller ungdom måste därför vägas mot andra faktorer som man behöver ta hänsyn till när ett visst beslut fattas. Ibland behöver exempelvis ett visst beslut fattas utifrån övriga ungdomars säkerhet eller med hänsyn till samhällsskyddet. I de fall där den valda lösningen inte överensstämmer med barnets bästa

måste skälen till detta klargöras för att visa att barnets bästa i första hand beaktas trots resultatet (Prop 2017/18:186 s.).

Europakonventionen

Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) gäller sedan den 1 januari 1995 som lag i Sverige. Europakonventionen omfattar alla persongrupper, således även barn och unga. Konventionen innehåller ett flertal rättigheter och Sverige har ett ansvar för att säkerställa att dessa rättigheter garanteras. I Europakonventionen, och i de tilläggsprotokoll till konventionen som har tillkommit genom åren, anges de grundläggande materiella fri- och rättigheter som omfattas av konventionens tillämpningsområde. I konventionen finns bestämmelser om vars och ens rätt till liv och om förbud mot tortyr och omänsklig och förnedrande behandling eller bestraffning. Det finns också artiklar om rätt till domstolsprövning och om rättssäkerhet. Vidare innehåller konventionen, inklusive dess tilläggsprotokoll, bestämmelser om skydd för egendom och om skydd för privat- och familjeliv, hem och korrespondens. Konventionen föreskriver även en rätt till tanke- och religionsfrihet. Sammantaget skyddar konventionen rättigheter som kan aktualiseras i många olika sammanhang.

Uppdraget

Behov av att utreda användningen av elektroniska kommunikationstjänster och besök

Den 1 oktober 2018 trädde lagändringar i kraft som innebar vissa förändringar gällande de särskilda befogenheterna, (jfr prop. 2017/18:169 Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem). Syftet med lagändringarna var ökad rättssäkerhet, delaktighet, trygghet och säkerhet för barn och unga som vårdas vid de särskilda ungdomshemmen. Bland annat skedde en anpassning till modern informationsteknik samtidigt som beslut om inskränkningar i rätten

att använda kommunikationstjänster eller att ta emot besök tidsbegränsades till att gälla i högst 14 dagar. Regeringen tog i propositionen ställning för att barn och unga som vårdas vid de särskilda ungdomshemmen i största möjliga utsträckning ska ha kvar sin grundläggande frihet att kommunicera med andra, (jfr prop. 2017/18:169 s. 59-62 f.). Barn och unga som vårdas vid ett särskilt ungdomshem ska i största möjliga utsträckning ha kvar sin grundläggande frihet att kommunicera med andra.

I 16 § LSU och 15 a § LVU anges att barn och unga har rätt att använda elektroniska kommunikationstjänster i den utsträckning det är lämpligt. Av bestämmelserna framgår vidare att SiS kan begränsa eller vägra den enskilde rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster under vissa förutsättningar. Ett beslut om en inskränkning i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster kan innebära allt ifrån att den unge helt vägras att använda elektroniska kommunikationstjänster till att mindre inskränkningar görs i rätten att använda sådana tjänster. Detsamma gäller för besök. Besök kan förbjudas helt eller delvis. Det kan också handla om att besöken förenas med villkor, t.ex. att någon ur personalen är närvarande vid besöken, (jfr bl.a. prop. 2017/18:169.) Enligt 16 § LVU, som är tillämplig även för unga som verkställer sluten ungdomsvård (15 § LSU), får den unge utöver alkohol, narkotika m.m. inte inneha något annat som kan vara till men för vården eller för ordningen vid hemmet.

De barn och unga som vårdas inom SiS måste kunna tillgodogöra sig vården, och vården ska kunna genomföras på ett tryggt och säkert sätt. En drogfri miljö måste säkerställas, ordningen måste upprätthållas och fritagningar och avvikningar måste förhindras. För tilltron till straffsystemet är det också viktigt att den som dömts till sluten ungdomsvård kan hindras från att avvika eller på annat sätt hindra verkställigheten. Bland annat brottsoffers behov av skydd samt samhällsskyddet i övrigt talar för ett sådant synsätt (jfr prop. 1997/98:96 s. 161 och prop. 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m., s. 82).

Av SiS årsredovisning 2020 framkommer en bild av hot och våld riktat mot personal och andra barn och unga. Under senare tid har det inträffat ett antal avvikningar och fritagningar från ungdomshem med slutna avdelningar där inblandade personer haft kopplingar till kriminella nätverk och använt allvarligt våld och hot om våld.

Det behöver därför analyseras om de särskilda befogenheterna i 16 § LSU och 15 a § LVU som avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök är ändamålsenligt utformade i alla avseenden.

Inom den slutna rättspsykiatriska tvångsvården får vissa patienter endast använda sådan teknisk utrustning för elektroniska kommunikationstjänster som tillhandahålls av vårdgivaren, (jfr 8 a § lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård). Inom Kriminalvården så får elektronisk kommunikation endast äga rum med utrustning som tillhandahålls eller godkänns av Kriminalvården (jfr 20 § fängelseförordningen [2010:2010]) Det bör därför undersökas om SiS på motsvarande sätt kunde begränsa användandet av elektroniska kommunikationstjänster till den tekniska utrustningen som myndigheten tillhandahåller eller på annat sätt begränsa tillgången till elektroniska kommunikationstjänster med hänsyn till placering och de ungas riskfaktorer. I sammanhanget bör också belysas vilken betydelse bestämmelserna i 16 § LVU och 15 § LSU om vilka personliga tillhörigheter de unga får inneha på hemmen har för frågan om möjligheten att begränsa användandet av elektroniska kommunikationstjänster.

Vid kriminalvård i anstalt får en kontroll ske i förväg av den som en kontakt ska tas med för att kunna bedöma om besök eller elektronisk kommunikation kan tillåtas eller kontrolleras. Kontrollen avser om den som kontakten ska äga rum med är dömd eller misstänkt för brott eller för att utöva brottslig verksamhet, 7 kap. 10 § fängelselagen (2010:610). Det bör övervägas om SiS ska få en liknande befogenhet inom LSU och på hem med hög säkerhet inom LVU. Det finns också skäl att utvärdera den år 2018 införda ordningen med tidsbegränsade beslut och vid behov föreslå förändringar.

Även om flertalet av de bestämmelser som reglerar verksamheten vid de särskilda ungdomshemmen är väl lämpade för såväl ungdomar som vårdas med stöd av LVU som ungdomar som avtjänar påföljden slutna ungdomsvård kan det i vissa avseenden vara motiverat med särskilda bestämmelser för dem som vistas på ett särskilt ungdomshem på straffrättslig grund (jfr prop. 1997/98:96 s. 159). Det kan därför finnas skäl att överväga om det, när det kommer till användningen av elektroniska kommunikationstjänster och besök, finns anledning att göra ytterligare skillnad mellan de särskilda

ungdomshem där unga avtjänar sluten ungdomsvård med stöd av LSU och de särskilda ungdomshem där unga vårdas med stöd av LVU.

Utredaren ska därför

- analysera och ta ställning till om de särskilda befogenheterna som finns i LSU och LVU och som avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök är ändamålsenligt utformade eller behöver förändras, för att barn och unga ska kunna tillgodogöra sig vård, för att vården ska kunna genomföras på ett tryggt och säkert sätt och för att säkerställa en drogfri miljö samt för att förhindra fritagningar och avvikningar,
- överväga och ta ställning till om användandet av elektroniska kommunikationstjänster bör begränsas till den tekniska utrustningen som myndigheten tillhandahåller eller om tillgången till elektroniska kommunikationstjänster på annat sätt bör begränsas med hänsyn till placering och de ungas riskfaktorer,
- överväga och ta ställning till om SiS ska få befogenheter att i förväg kunna kontrollera personer som den som vårdas på ett särskilt ungdomshem har kontakt med, i syfte att kunna bedöma om besök eller elektronisk kommunikation kan tillåtas eller ska kontrolleras, och
- utforma förslag till författningsändringar och andra åtgärder med anledning av ställningstagandena.

Behov av reglering av säkerhetsklasser och koppling till restriktioner och förbud

Beträffande Kriminalvården regleras t.ex. placering på säkerhetsavdelning särskilt i lag, jfr 2 kap. 4 § fängelselagen (2010:610). Genom att reglera de säkerhetsklasser som har införts på de särskilda ungdomshemmen (se ovan under rubriken Placering, differentiering och avvikningar), skulle säkerhetsklasserna kunna kopplas till anpassade restriktioner och förbud. En sådan ordning

skulle vara i linje med det säkerhetsarbete som bedrivs inom myndigheten och skulle innebära en ökad tydlighet och rättssäkerhet samt underlätta utvecklingen av effektiva arbetsätt och metoder.

Utredaren ska därför

- överväga och ta ställning till om säkerhetsklasserna ska författningsregleras,
- undersöka möjligheten om restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS särskilda ungdomshem, redovisa för och nackdelar med en sådan koppling och
- utarbeta författningsförslag med anledning av ställningstagandena.

Behov av att utreda användningen av elektronisk övervakning (fotboja)

Mot bakgrund av vad som ovan anförts om att flertalet avvikningar skett från de särskilda ungdomshemmen och från institutionsområdet bör i uppdraget ingå att se över möjligheten att kunna använda elektronisk övervakning även på SiS institutioner och på SiS institutionsområde, efter förebild från Kriminalvården. För att ordningen eller säkerheten på en anstalt inom Kriminalvården ska kunna upprätthållas ska de intagna följa de rutiner som gäller i anstalten. I dessa rutiner kan det bl.a. ingå att en intagen är skyldig att bära utrustning för elektronisk kontroll, om sådan förekommer, jfr 4 § 2 p fängelseförordningen (2010:2010) samt 10 och 23 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om fängelse (KVFS 2011:1).

Det är väsentligt för vårdens trovärdighet att systemet inte upplevs som vagt och innehållslöst. Detta gäller inte minst när det är fråga om barn och unga som omhändertagits enligt 3 § LVU. Det ska finnas en balans mellan den unges beteende och samhällets reaktion på detta. Det innebär att vården måste bygga på en avvägning mellan olika intressen. Den unges särskilda behov måste vägas mot vårdens krav på tydliga och tillräckligt ingripande insatser.

Det är viktigt att innehållet i vården syftar till att motverka de riskfaktorer som kan leda till fortsatt missbruk och förebygga återfall kriminalitet eller annat socialt nedbrytande beteende.

Inom LVU-vården får den unge ibland lämna ungdomshemmet för att till exempel träffa familj eller åka och handla, s.k. vistelse utanför institution. Det kan finnas skäl att undersöka möjligheten att kunna använda elektronisk övervakning även för de barn och unga som enligt LVU placerats på SiS särskilda ungdomshem med hög säkerhetsklass där den unges riskfaktorer för missbruk och/eller kriminalitet samt risken för avvikning bedöms som höga. Det bör vara möjligt att besluta om elektronisk övervakning om alternativet är att inte tillåta den unge att vistas utanför en institution med hög säkerhetsklass. Ett sådant beslut skulle tillgodose den unges intresse samtidigt som kraven från vårdgivaren och syftet med vården tydliggörs.

Utredaren ska därför

- överväga och ta ställning till om elektronisk övervakning ska få användas inom SiS institutioner och institutionsområde för de som verkställer sluten ungdomsvård i syfte att förhindra avvikningar,
- överväga och ta ställning till om användning av elektronisk övervakning vid vård enligt LVU på de särskilda ungdomshemmen i vissa fall ska kunna användas vid vistelse utanför institution, och
- utarbeta författningsförslag med anledning av ställningstagandena.

Övrigt

Utredaren ska utarbeta författningsförslag och föreslå andra åtgärder som i övrigt bedöms nödvändiga.

Konsekvensbeskrivningar

Utredaren ska bedöma och redogöra för förslagets ekonomiska konsekvenser och konsekvenser i övrigt för enskilda och det

allmänna. Utredaren ska därtill särskilt redovisa konsekvenserna av förslagen för barnen och de unga. I konsekvensbeskrivningen ingår att analysera, beskriva och, när det är möjligt, kvantifiera de samhällsekonomiska effekterna av förslagen. Om något av förslagen påverkar den kommunala självstyrelsen ska, utöver dess konsekvenser, också de särskilda avvägningar som gjorts enligt 14 kap. 3 § regeringsformen redovisas. Om förslagen leder till konsekvenser för de offentliga finanserna ska dessa beräknas och förslag till finansiering ges. Även i övrigt ska förslagets konsekvenser redovisas enligt kommittéförordningen (1998:1474).

Arbetets genomförande

Utredaren ska analysera och redovisa samtliga frågeställningar i uppdraget med utgångspunkt i skyddet för de grundläggande fri- och rättigheterna i bl.a. regeringsformen och Europakonventionen samt i barnkonventionen. Barnets eller den unges rätt att, enligt barnkonventionen, komma till tals och få sina synpunkter beaktade samt rätten till information ska särskilt uppmärksammas. Avvägningen mellan å ena sidan behovet av skydd och säkerhet och å andra sidan barnets rätt till rörelsefrihet och kontakter med omvärlden ska tydligt framgå. Utredaren ska förhålla sig de ändringar som infördes 2018 (prop. 2017/18:169 Stärkt rättssäkerhet vid genomförande av särskilda befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem) och de syften som låg bakom de ändringar som gjordes då. Utredaren ska ha ett jämställdhets-, likabehandlings-, ungdoms- och barnrättsperspektiv i de analyser som görs.

Under uppdraget ska utredaren i den utsträckning det behövs samråda med och inhämta upplysningar från berörda barn och unga, myndigheter och organisationer, särskilt Statens institutionsstyrelse, Socialstyrelsen, Kriminalvården, Inspektionen för vård och omsorg (IVO) och Barnombudsmannen.

Utredaren ska göra de internationella jämförelser som bedöms relevanta och även hålla sig informerad om och beakta annat relevant arbete som pågår inom bl.a. Regeringskansliet och utredningsväsendet, exempelvis översynen av regleringen om frihetsberövande påföljder för unga (dir. 2021:99) och utredningen om en översyn av vissa frågor gällande den psykiatriska tvångsvården och den rättspsykiatriska vården (dir. 2021:36).

Uppdraget ska slutföras senast den 18 maj 2023.

Tilläggsuppdrag till utredningen om vissa särskilda befogenheter vid Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem (S 2022:C)

Utvidgning och förlängd tid för uppdraget

Regeringskansliet beslutade den 31 mars 2022 att ge en utredare i uppdrag att lämna förslag på åtgärder som syftar till att säkerställa en trygg och säker miljö på Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem för de som vårdas enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, förkortad LVU (S 2022:C). Uppdraget utökas till att utredaren också får i uppdrag att utreda vissa frågor som rör SiS-hem för de som vårdas enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, förkortad LVM. Enligt direktiven skulle uppdraget redovisas senast den 18 maj 2023. Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 15 juni 2023.

Närmare om tilläggsuppdraget

Det föreligger behov av att utreda hur en trygg och säker miljö på SiS-hem för de som vårdas enligt LVM ska uppnås. De som vårdas inom SiS måste kunna tillgodogöra sig vården, och vården ska kunna genomföras på ett tryggt och säkert sätt. En drogfri miljö måste säkerställas, ordningen måste upprätthållas och avvikningar måste förhindras.

De särskilda befogenheterna på SiS-hem för de som vårdas med stöd av LVU respektive LVM är i dag likalydande. I tidigare utredningar har man sett över befogenheterna för båda lagstiftningar gemensamt. Utredaren ska, med hänsyn taget till skyddet för grundläggande fri- och rättigheter enligt regeringsformen och Europakonventionen samt i barnkonventionen, därför

- analysera och ta ställning till om de särskilda befogenheterna som finns i LVM och som avser begränsningar i rätten att använda elektroniska kommunikationstjänster och ta emot besök är ändamålsenligt utformade eller behöver förändras,
- överväga och ta ställning till om användandet av elektroniska kommunikationstjänster bör begränsas till den tekniska utrustningen som myndigheten tillhandahåller eller om tillgången till elektroniska kommunikationstjänster på annat sätt bör begränsas med hänsyn till placering och de intagnas riskfaktorer,
- överväga och ta ställning till om SiS ska få befogenheter att i förväg kunna kontrollera personer som den som vårdas på ett hem enligt LVM har kontakt med, i syfte att kunna bedöma om besök eller elektronisk kommunikation kan tillåtas eller ska kontrolleras,
- lämna nödvändiga förslag till författningsändringar och andra åtgärder med anledning av ställningstagandena,
- överväga och ta ställning till om säkerhetsklasserna på SiS-hem ska författningsregleras,
- undersöka möjligheten om restriktioner eller förbud vad avser tillgång till elektroniska kommunikationstjänster kan och bör kopplas till hög säkerhetsklass på SiS-hem, redovisa för och nackdelar med en sådan koppling, och
- utarbeta författningsförslag med anledning av ställningstagandena.

Utredaren ska beakta annat relevant arbete som pågår inom bl.a. Regeringskansliet och utredningsväsendet, exempelvis

Samsjuklighetsutredningen (S 2020:08) samt, i tillämpliga delar, förslagen från Utredningen om vissa tvångsvårdsfrågor (S 2021:02). Utredningstiden förlängs. Uppdraget ska i stället redovisas senast den 15 juni 2023.

Departementsserien 2023

Kronologisk förteckning

1. Ändringar i regelverket om överlämnande enligt en europeisk och nordisk arresteringsorder. Ju.
2. Näringsförbud till följd av förbud att bedriva näringsverksamhet som har meddelats i en annan stat. KN.
3. Statens ansvar för det svenska flygplatssystemet. För tillgänglighet och beredskap. LI.
4. Frågor om val till Sametinget. Ku.
5. Natura 2000-tillstånd vid ansökan om bearbetningskoncession enligt minerallagen. KN.
6. Genomförande av det nya blåkortsdirektivet. Ju.
7. Tilläggsprotokoll 16 till Europakonventionen – en möjlighet för de högsta domstolarna att begära rådgivande yttrande från Europadomstolen. Ju.
8. Förslag på åtgärder för att skapa bättre förutsättningar för kliniska prövningar – för en bättre välfärd och en starkare life science-sektor. KN.
9. En säkrare tillgång till vattenreningskemikalier. LI.
10. En registerlag för Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. S.
11. Skjutvapen och explosiva varor – skärpta straff för de allvarligare brotten. Ju.
12. Kontrollstation 2023. Fö.
13. En registerlag för Inspektionen för socialförsäkringen. S.
14. En översyn av vissa frågor om offentliga biträden. Ju.
15. Fler verktyg i socialtjänsternas arbete för att förebygga brott och stärka skyddet för barn. S.
16. Avtal med Finland om polissamarbete i gränsområdet. Ju.
17. Vistelseförbud på allmän plats och vissa andra platser. Ju.
18. Stärkt hyresrättsligt skydd för våldsutsatta kvinnor. Ju.
19. Allvarstid. Försvarsberedningens säkerhetspolitiska rapport 2023. Fö.
20. Utökade befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem. S.

Departementsserien 2023

Systematisk förteckning

Försvarsdepartementet

- Kontrollstation 2023. [12]
- Allvarstid. Försvarsberedningens säkerhetspolitiska rapport 2023. [19]

Justitiedepartementet

- Ändringar i regelverket om överlämnande enligt en europeisk och nordisk arresteringsorder. [1]
- Genomförande av det nya blåkortsdirektivet. [6]
- Tilläggsprotokoll 16 till Europakonventionen – en möjlighet för de högsta domstolarna att begära rådgivande yttrande från Europadomstolen. [7]
- Skjutvapen och explosiva varor – skärpta straff för de allvarligare brotten. [11]
- En översyn av vissa frågor om offentliga biträden. [14]
- Avtal med Finland om polissamarbete i gränsområdet. [16]
- Vistelseförbud på allmän plats och vissa andra platser. [17]
- Stärkt hyresrättsligt skydd för våldsutsatta kvinnor. [18]

Klimat- och näringslivsdepartementet

- Näringsförbud till följd av förbud att bedriva näringsverksamhet som har meddelats i en annan stat. [2]
- Natura 2000-tillstånd vid ansökan om bearbetningskoncession enligt minerallagen. [5]
- Förslag på åtgärder för att skapa bättre förutsättningar för kliniska prövningar – för en bättre välfärd och en starkare life science-sektor. [8]

Kulturdepartementet

- Frågor om val till Sametinget. [4]

Landsbygds- och infrastrukturdepartementet

- Statens ansvar för det svenska flygplatssystemet. För tillgänglighet och beredskap. [3]
- En säkrare tillgång till vattenreningskemikalier. [9]

Socialdepartementet

- En registerlag för Myndigheten för vård- och omsorgsanalys. [10]
- En registerlag för Inspektionen för socialförsäkringen. [13]
- Fler verktyg i socialtjänsternas arbete för att förebygga brott och stärka skyddet för barn. [15]
- Utökade befogenheter på särskilda ungdomshem och LVM-hem. [20]